

**KATMANLI VE ZAMANSIZ BİR KENT OLARAK
İSTANBUL: METROBÜS AKSI ÜZERİNDEN BİR
OKUMA**

EGE ÖZKALAN

ÖZYEĞİN ÜNİVERSİTESİ

EYLÜL, 2025

KATMANLI VE ZAMANSIZ BİR KENT OLARAK İSTANBUL: METROBÜS AKSI ÜZERİNDEN BİR OKUMA

Ege Özkalan

Kent ve Mimarlık

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Hülya Turgut

Fen Bilimleri Enstitüsü
Özyeğin Üniversitesi
İstanbul

Eylül, 2025

KATMANLI VE ZAMANSIZ BİR KENT OLARAK İSTANBUL: METROBÜS AKSI ÜZERİNDEN BİR OKUMA

Jüri:

Prof. Dr. Hülya Turgut, Danışman

Mimarlık Bölümü

Özyeğin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Demet Mutman Uluengin

Mimarlık Bölümü

Özyeğin Üniversitesi

Doç. Dr. Senem Kaymaz

Mimarlık Bölümü

Yıldız Teknik Üniversitesi

Kabul Tarihi: 14.08.2025

Ailem'e

ORİJİNALLİK BEYANI

Bu tez çalışmasının tek yazarı olduğumu ve bu tez metninin düzeltmeler de dahil olmak üzere tez jürisi tarafından kabul edilen ve onaylanan son metin olduğunu beyan ederim. Bu çalışmadaki tüm veri ve bilgiler araştırma etiği kuralları ve akademik dürüstlük ilkelerine uygun olarak elde edilmiş, üretilmiş ve sunulmuştur. Tüm bilgimi, fikir, düşünce ve telif hakkıyla korunan her türlü materyali standart referans kurallarına uygun olarak sunduğumu, bu tezin orijinalliğini ve herhangi bir bölümünün başka bir yükseköğretim kurumundaki bir diploma programına sunulmadığını beyan ederim.

Ege Özkalan

ÖZET

Zaman kavramı, günümüzde farklı disiplinlerde geniş bir karşılık bulmakla birlikte birey ile kent arasındaki ilişkisellik çerçevesinde ele alındığında yerleşik anlamlarının ötesine geçmektedir. Kent yaşamının hızla akan ritmi ve sürekli değişen dinamikleri de zaman algısını tanımlamayı güçleştirmektedir. Bu durum ise kentin kendi zamanını yitirdiği, geçmişle bağ kurmakta zorlandığı ve iz bırakamadığı bir zamansal muğlaklık yaratmakta ve kentin giderek yabancılaştığı bir aralığı ortaya çıkarmaktadır. Kentteki tekrarlayan rutinler ise zamanı gündelik akışın parçası haline getirerek özgün zaman algısını giderek silikleştirmektedir.

Bu tezin amacı, zaman kavramını İstanbul'un doğu-batı aksında uzanan Metrobüs hattındaki kentsel duraklar üzerinden analiz ederek, metropol yaşamında zamanın farklı kavramsal boyutlarını ve bu boyutların kentsel mekâna yansımalarını ortaya koymaktır. Çalışmada yöntem olarak literatür analizi, kavramsal yorumlar, saha araştırması, yerinde gözlem ve fotoğraflık belgeleme ile çeşitli analiz teknikleri birlikte kullanılmıştır.

Kuramsal çerçeve, Marc Augé'nin yok-mekân '*non-place*', Henri Lefebvre'in mekânın üretimi '*production of space*' ve ritimanaliz '*rhythmanalysis*' ile Paul Virilio'nun hız ve zaman '*speed and time*' kuramları gibi kent teorisine yön veren yaklaşımlar üzerinden bir kavramsal okuma ve analiz zemini oluşturmuştur. Tez kapsamında İstanbul'un mekânsal ve zamansal yapısı hız, katmanlaşma ve belirsizlik alt başlıklarında ele alınarak bu kavramların kentteki değişim ve dönüşümleri sınıflandırılmıştır.

Metrobüs hattı, İstanbul'un çok katmanlı yapısının ve zamanın dönüşümünün okunabileceği çarpıcı bir kesit sunmaktadır. Tezin saha çalışmasında Metrobüs hattı

üzerindeki belirli duraklar, amaçlı örnekleme '*purposive sampling*' yöntemiyle seçilerek her durağın kentsel bağlamı, çevresindeki mekânsal görünümü, tarihsel ve sosyo-ekonomik katmanlaşma düzeyi, ulaşım ağındaki konumu ve zamansal dönüşümlere verdiği yanıtlar dikkate alınmıştır. Seçilen duraklar ise tarihsel sürekliliğin izlenebildiği alanlar, kentsel gelişim ve dönüşüm bölgeleri ve geçiş niteliği taşıyan *ara mekânlar* gibi farklı kentsel karakterleri temsil etmektedir. Böylece hattın bütünündeki zamansal ve mekânsal çeşitlilik sınırlı sayıda durak üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada, zamanın hızlanması, katmanlaşması ve belirsizleşmesi olguları ile birlikte zamansal muğlaklık taşıyan kentsel aralıklar, *ara mekân* ve *yok-mekân* kavramları üzerinden analiz edilmiştir. Sonuç olarak kent ve mimarlık fiziksel mekân üretimi ile birlikte zamanın katmanlı yapısı bireysel ve toplumsal hafızaların ve sürekli dönüşen zamansal pratiklerin iç içe geçtiği dinamik bir organizma olarak değerlendirilmiştir. Tez, “katmanlılık, zaman ve kent” ekseninde belirsizlik, *zamansızlık* ve zamanın katmanlaşması kavramları aracılığıyla kentsel zamanın değişim ve dönüşümüne ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Metrobüs, katmanlılık, zaman, hız, ara mekan, yok mekan, zamansız kent

ABSTRACT

While the concept of time indicates a wide range of meanings across various disciplines nowadays, it transcends its established meanings when considered within the framework of the relationship between the individual and the city. The fast-paced rhythm and constantly changing dynamics of urban life also make it difficult to define the perception of time. This creates a temporal ambiguity in which the city loses its own time, struggles to connect with the past, and fails to leave a trace, revealing a period in which the city increasingly feels alienated. Repetitive routines in the city, on the other hand, make time part of the daily flow, gradually blurring the original perception of time.

The aim of this thesis is to analyze the concept of time through urban stops on the Metrobus line running along the east-west axis of Istanbul, revealing the different conceptual dimensions of time in metropolitan life and their reflections on urban space. The study employs a combination of literature analysis, conceptual interpretations, field research, on-site observation, photographic documentation, and various analytical techniques. The theoretical framework established a conceptual reading and analysis grounded in approaches that shaped urban theory, such as Marc Augé's *non-place*, Henri Lefebvre's *production of space* and *rhythmanalysis*, and Paul Virilio's theories of *speed and time*. Within the scope of this thesis, Istanbul's spatial and temporal structure is examined under the subheadings of speed, stratification, and uncertainty, and the changes and transformations these concepts exert within the city are categorized.

The Metrobüs line offers a striking cross-section through which to interpret Istanbul's multilayered structure and the transformation of time. During the fieldwork for this thesis, specific stops on it were selected using a *purposive sampling* method. Each

stop's urban context, surrounding spatial appearances, level of historical and socioeconomic stratification, location within the transportation network, and responses to temporal transformations were considered. The selected stops represent diverse urban characteristics, including areas where historical continuity can be traced, urban development and transformation zones, and transitional spaces. For this reason, the aim was to examine the temporal and spatial diversity across the entire line through a limited number of stops.

The research analyzed the concepts of time acceleration, stratification, and uncertainty, as well as urban intervals characterized by temporal ambiguity, through the concepts of in-between space and non-space. Consequently, the city and architecture, along with the production of physical space, are considered a dynamic organism where the layered structure of time, individual and social memories, and constantly evolving temporal practices are intertwined. The thesis illuminates the change and transformation of urban time through the concepts of uncertainty, timelessness, and the stratification of time within the axis of "layeredness, time and the city".

Keywords: Metrobus, layering, time, speed, in-between space, non-space , timeless city

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ve akademik çalışmalarımın her adımında yolumu aydınlatan, düşüncelerimi derinleştiren ve bakışımı genişleten değerli danışmanım, Kent ve Mimarlık Yüksek Lisans Program Koordinatörü Prof. Dr. Hülya Turgut’a en içten teşekkürlerimi sunarım. Onun bilgeliği ve rehberliği yalnızca bu çalışmanın değil aynı zamanda mesleki bakış açımın yapıtaşlarını oluşturmuştur.

Eğitim hayatım boyunca, beni düşünmeye ve sorgulamaya teşvik eden fakültenin değerli akademik kadrosuna da gönülden teşekkür ederim. Onların katkıları, bu yolculuğun derinliğini ve anlamını çoğaltmıştır.

Hayatımın her döneminde en güçlü desteğim olan aileme, sevgili babam Suat Özkalan, annem Servet Özkalan ve kardeşlerim Mehmet Özkalan ile Ada Su Özkalan’a minnettarım. Varlıkları, sevgileri ve bitmeyen destekleri bu sürecin en büyük dayanağı olmuştur.

Birlikte üretmenin, düşünmenin ve hayal kurmanın değerini paylaştığım sevgili dostlarım, özellikle Beril Özelçi ve Buse Usta Ayaz’a, akademik, profesyonel ve kişisel yolculuğumun her adımında yanımda oldukları, ilham verdikleri ve varlıklarıyla güç kattıkları için minnettarım. Sevgili yol arkadaşım Burak Orkun Gedik’e ise, bu süreç boyunca yanımda olması, her daim hissettirdiği destek, sabır ve tükenmeyen motivasyonu için yürekten teşekkür ederim.

Son olarak, tez sürecim devam ederken aramızdan ayrılan, üniversite hayatımdaki ilk hocam Prof. Dr. Orhan Hacıhasanoğlu’nu saygı ve özlemle anıyorum. Onun düşünsel mirası ve bilgeliği, daima yolumu aydınlatmaya devam edecektir.

İÇİNDEKİLER

ORJİNALLİK BEYANI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
TEŞEKKÜR.....	ix
İÇİNDEKİLER	x
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
1. GİRİŞ	1
1.1 Problem Tanımı.....	3
1.2 Amaç ve Kapsam	5
1.3 Araştırma Yöntemi.....	7
2. ZAMAN, KENT VE KATMANLILIK	12
2.1 Zaman ve Katmanlılık.....	13
2.2 Kent ve Katmanlılık	17
2.3 Kentsel Zamanın Katmanları	21
2.3.1 Zamanın Hızlanması	26
2.3.2 Zamanın Katmanlaşması.....	33
2.3.3 Zamanın Belirsizliği.....	39
2.4 Bölüm Sonucu.....	46
3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KATMANLI VE ZAMANSIZ BİR KENT OLARAK İSTANBUL'DA OLUŞAN YENİ ZAMAN TANIMLARI VE MEKÂNSAL YANSIMALARI	47
3.1 Kentsel Zamanın Kavramsal Bileşenleri.....	49
3.2 Palimpsest Bir Kent Olarak İstanbul'un Zaman Katmanları	50
3.3 Mekânsal Yansımalar: Ara Mekânlar ve Yok-Mekânlar.....	53
3.4 Bölüm Sonucu.....	55
4. HIZ, KATMANLILIK VE BELİRSİZLİK BAĞLAMINDA İSTANBUL: METROBÜS HATTI.....	58
4.1 Metrobüs Aksı Üzerinden İstanbul Yansımaları.....	61
4.1.1 Beylikdüzü – Avcılar	63
4.1.2 Yenibosna – Zeytinburnu-Cevizlibağ	67

4.1.3 Okmeydanı – Mecidiyeköy – Zincirlikuyu.....	70
4.1.4 Altunizade – Uzunçayır – Söğütlüçeşme	73
4.2 Ara Mekân ve Yok-Mekânların Metrobüs Aksı Ara Kesiti Üzerinden İstanbul Yansımaları.....	76
5. SONUÇ	86
6. KAYNAKÇA.....	98

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1 Tezin Ana Kavramları	5
Şekil 1.2 Tez Araştırma Strüktürü	9
Şekil 2.1 Kent Zamanın Çok Boyutlu Anlamları: Vurgu, Ölçek, Hız ve Ritim Üzerinden	14
Şekil 2.2 Kentin Farklı Sistemsel Dinamikleri ve Kentteki Karşılıkları	15
Şekil 2.3 Katmanlı Kent, Katmanlı Zaman Kavramları	18
Şekil 2.4 Kentsel Zamanın Kavramsal Açılımları: Hız, Katmanlaşma ve Belirsizlik ...	26
Şekil 2.5 Metropol Kentte Zamansal ve Ritim Farklılıklar	30
Şekil 2.6 Henri Lefebvre'e Göre Kentin Gündelik Ritimleri: Döngüsel ve Lineer Zaman.....	31
Şekil 2.7 Metropol Kentte Zamanın Katmanlı Kırılmaları, Eşitsiz Hızlanması ve Toplumsal Olarak Farklılaşan Zamansal Deneyimler.....	34
Şekil 2.8 Zaman İçinde Kentsel Süreklilik İlişkisi	36
Şekil 2.9 Zamanın Hızlanması ve Doğrusallığın Kırılmasıyla Ortaya Çıkan Zamansızlık	37
Şekil 2.10 Metropol Kentte Zamanın Bulanıklaşması ve Anlam Kaybı	40
Şekil 2.11 Kentte Zamanın Bulanıklaşması ve Zamansal Muğlaklık	42
Şekil 3.1 Kavramsal Çerçeve: Katmanlı Kent ve Mekânsal Okumalar	48
Şekil 3.2 Kentsel Zamanın Kavramsal Bileşenleri	49
Şekil 3.3 İstanbul'un Stratejik Kentsel Ulaşım Aksı Olan Metrobüs Haritası	56
Şekil 4.1 İstanbul Metrobüs Hattı Üzerinden Kentsel Kesit ve Harita Analizi	60
Şekil 4.2 İstanbul Metrobüs Hattı Üzerinden Kentsel Yayılım ve Mekânsal Katmanların Benzerliklerine Göre Gruplandırılması	63

Şekil 4.3 Beylikdüzü-Avcılar Metrobüs Hattı	65
Şekil 4.4 Beylikdüzü Metrobüs Kesiti Okumaları.....	66
Şekil 4.5 Yenibosna-Avcılar Metrobüs Hattı	68
Şekil 4.6 Yenibosna-Cevizlibağ Ara Kesiti Metrobüs Hattı	69
Şekil 4.7 Yenibosna-Avcılar Metrobüs Hattı	71
Şekil 4.8 Yenibosna-Avcılar Ara Kesiti Metrobüs.....	72
Şekil 4.9 Altunizade-Söğütlüçeşme Metrobüs Hattı	74
Şekil 4.10 Altunizade-Söğütlüçeşme Ara Kesiti Metrobüs	75
Şekil 4.11 Hız, Belirsizlik ve Zamansızlık Kavramlarının Seçilen Metrobüs Durakları Üzerinden Oluşturduğu İstanbul Kolajı	78

1. GİRİŞ

Değişimin ve sürekliliğin mekânları olan kentler yalnızca fiziksel yerleşim alanları değil toplumsal, kültürel ve zamansal dinamiklerin iç içe geçerek bir arada şekillendiği çok katmanlı mekânlardır. Bu bağlamda İstanbul ise zamanın, mekânın ve hafızanın eşzamanlı olarak örüldüğü ve şekillendiği bir kent deneyimi sunmaktadır.

Küreselleşme kuramı çerçevesinde, metropoller yerel ve küresel etkileşimlerin kesiştiği mekânlar olarak çok katmanlı bir yapıya sahiptirler (Sassen, 2001). İstanbul ise bu bağlamda tarihsel mirası, mekânsal dönüşümleri ve sosyo-kültürel çeşitliliğiyle küresel dinamiklerin yerel dokularla etkileşime geçtiği bir kent laboratuvarı olarak düşünülebilmektedir. Kentlerin zaman içinde şekillenışı fiziksel dönüşümler ile zamanın kentte nasıl yaşandığı ve algılandığı ile ilgilidir. Lynch (1960), kentin zamanla şekillenen bir hafıza mekânı olduğuna dikkat çeker. Ayrıca şehirlerin imgeleri mekânsal ve zamansal olarak anlam taşıdığını, bireylerin kentteki deneyimlerinin kolektif ve bireysel zaman katmanları ile örüldüğünü belirtmektedir. Bu çok katmanlı zaman-mekân ilişkisi, İstanbul gibi kentlerde daha da belirgin hâle gelmektedir. Kent ise geçmişin izlerini taşımakla birlikte sürekli dönüşen bir modernitenin içinde var olmaktadır. Modern metropolü geçmişin kalıntılarını taşımakla birlikte durmaksızın yeniden yapılan bir “inşa ve yıkım döngüsü” ifade etmektedir (Benjamin, 1999). İstanbul’a da bu açıdan bakıldığında, anıtsal olan ile geçici olanın, tarihsel olan ile hızlı dönüşen yapının sürekli çatışma ve uzlaşma içinde var olduğu bir alan sunmaktadır. Şehir bir yanda geçmişin derin izlerini taşıırken diğer yanda bu izlerin üzerine hızla inşa edilen yapılarla zamanı muğlaklaştıran bir metropol olarak bu çelişkiyi bünyesinde barındırmaktadır. Zaman ve mekân arasındaki bu çelişkili birliktelik, bireylerin kentle kurduğu ilişkiyi de doğrudan

etkilemektedir. Virilio (1997), *hızın mimarisi* kavramı bağlamında metropol yaşamının birey açısından zaman ile mekân arasındaki bağın kopma noktasına geldiği ve hızın egemen olduğu bir deneyim olarak nitelendirmektedir. Zamanın hızlandığı, geçmişin silikleştiği ve geleceğin belirsizleştiği bu ortamda, birey kendini yerleşik bir zaman kurgusu yerine akışkan ve bulanık bir zaman deneyimi içinde bulmaktadır. Bu durum, *zamansızlık* kavramının kent çalışmaları literatüründe önemli bir yere oturmasına yol açmaktadır. Augé (1995) ise küresel çağın kentlerinde ortaya çıkan anonim, geçiş odaklı ve tarihsel bağlamdan kopuk *yok-mekânların* bireyin zamansal aidiyet duygusunu zayıflattığını öne sürmektedir. Zamanın kentle kurduğu ilişki, bu bağlamda saatler veya tarihsel dönemler ile birlikte mekânsal deneyim, bireysel algı, kolektif hafıza ve toplumsal ritimlerle ölçülmektedir. İstanbul’da zamansal kırılmalar, geçiş alanları, geçmişe dair izler ve gelecek tahayyülleri çoğu zaman aynı mekân içinde iç içe geçerek yaşanmaktadır. Gündelik yaşam, bireyin kendi zamanını deneyimleyemediği, dışsal bir “şimdiki zamana iliştirilmiş” bir yaşantıya dönüşmekte ve birey kendi zamanını kaybettiğinde kentle kurduğu bağ zayıflar ve deneyim kapasitesi azalmaktadır (Debord, 1967). Bu durum, İstanbul gibi sürekli dönüşen metropollerde kentsel aidiyet, yön bulma ve mekânsal bellek üzerinde derin etkiler yaratmaktadır.

Tez kapsamında, katmanlılık, zaman ve kent ekseninde geliştirilen kuramsal çerçeve üzerinden, *zamansızlık*, *zamanın katmanlaşması*, *zamanın hızlanması*, *belirsizlik* gibi olgular kuramsal ve saha temelli olarak analiz edilmektedir. İstanbul’un doğu-batı aksındaki Metrobüs hattından, zamansal ve mekânsal çeşitliliği en iyi yansıtan duraklar, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Araştırma sürecinde, İstanbul’un mekânlarında yapılan gözlemler ile zamanın kentsel tezahürleri sorgulanmaktadır.

1.1 Problem Tanımı

İstanbul, binlerce yıllık tarihî mirası ve çok katmanlı kentsel dokusu ile *geçmiş* ile *geleceğin* iç içe geçtiği bir *palimpsest* kent örneğidir. Kent mekânında farklı dönemlerin izleri birikmiş durumdadır. Modern yaşamın getirdiği hız ve zamansal sıkışma ise kent deneyimini kökten değiştirmektedir. Özellikle ulaşım altyapıları, kentin tarihsel sürekliliği ile *zamansız* olarak tanımlanabilecek geçici mekânlar arasındaki gerilimi gözler önüne sermektedir. Bu açıdan kentin doğu-batı doğrultusunda uzanan Metrobüs hattı, farklı sosyal ve fiziksel katmanlarını bir araya getiren ancak kullanıcılarına mekân-dışı/tarih-dışı bir deneyim sunan özgün bir kentsel aks olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kent, zaman ve mekân ilişkisini ise özellikle zamanın hızlanmasıyla birlikte kentin *palimpsest* yapısında ortaya çıkan çok boyutlu sorunlar üzerinden incelemektedir. Zamanın hızlanması, kentsel katmanların üst üste binmesi, *geçmiş* ile *şimdi* arasındaki bağların zayıflaması ve mekânsal bellek kaybı gibi olgular modern metropol yaşamın ile birlikte belirginleşmektedir. Bu durum, tarihsel süreklilik ile hızlı dönüşümün aynı anda var olduğu karmaşık bir kentsel yapı ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Metrobüs hattı, zamansal ve mekânsal dönüşümlerin okunabileceği çarpıcı bir kesit sunmaktadır.

Bu çerçevede yanıtlanması hedeflenen alt tema ve sorular şunlardır:

- **Yok-yer Olgusu:** Metrobüs hattındaki duraklar ve çevreleri *yok-yer* kavramı ışığında incelendiğinde kullanıcılar için tarihsel bağlamdan kopuk ve kimliksiz bir deneyim mi sunmaktadır? Bu transit mekânlarda anı biriktirilmemesi ve aidiyet duygusunun oluşmaması durumunu ortaya koymaktadır.
- **Hız ve Zaman Algısı:** Hız toplumu (Virilio 1997) kuramı bağlamında Metrobüs'ün sağladığı yüksek hız ve kesintisiz ulaşım olanağı, mekân-zaman

sıkışmasını nasıl görünür kılmaktadır? Yolcuların kent içindeki deneyimi, hızın etkisiyle gerçekliğin zamansız ve mekânsız bir düzleme indirgenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ilse, Metrobüs seyahati sırasında kentsel manzaranın akışı zamansal bir bulanıklık yaratarak *geçmiş* ve *şimdi* algısını belirsizleştiriyor mu?

- **Katmanlılık ve Palimpsest Kent:** *Palimpsest* kent yaklaşımı (Huyssen, 2003)

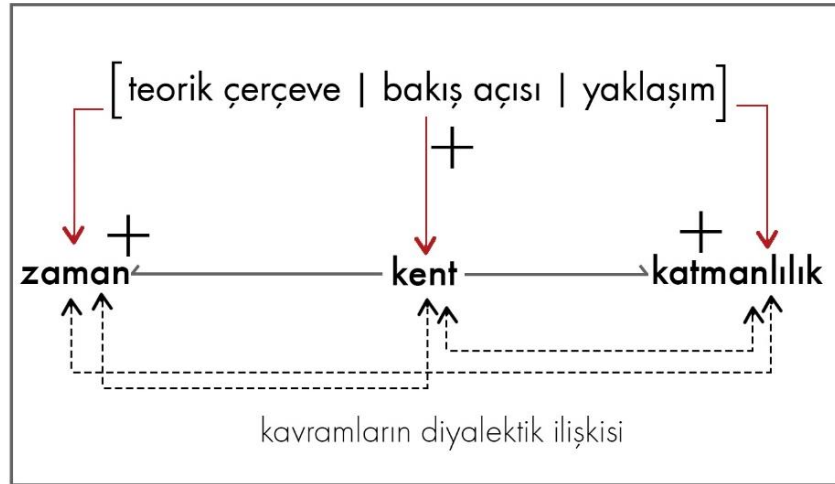
doğrultusunda, İstanbul'un tarihî katmanları Metrobüs hattı boyunca nasıl hissediliyor? Mekânın üretimi teorisi uyarınca, bu güzergâh üzerindeki mekânlar da bir tarihsel süreç ürünü olduğuna göre, modern ulaşım altyapısının kentin geçmişiyle kurduğu ilişki nedir?. Metrobüs hattı, İstanbul'un farklı dönemlerine ait mekânsal izleri (örneğin eski yapılar, kentsel dönüşüm alanları, vs.) birbirine bağlarken bu izlerin okunurluğu ve birbirleriyle etkileşimi nasıldır?

Metrobüs hattının belirlenen duraklarını ve güzergâhını kapsayan niteliksel saha çalışması (fotoğraf ve video destekli gözlemler) ile kuramsal yaklaşımlar ve uygulamadaki somut veriler birleştirilmiştir. Böylece hem literatürde tartışılan hız, *zamansızlık*, *yok-yer* gibi kavramların gerçek kent mekânındaki tezahürleri ortaya konmuş hem de İstanbul'un kendine özgü tarihsel katmanları içinde bu kavramların sınanması mümkün olmuştur. Böylece tanımlanan problem sadece kuramsal bir tartışma olarak kalmak yerine gözle görülür mekânsal olgular üzerinden desteklenmiştir. Bu açıktan araştırma, İstanbul metropolünün zamansız ve katmanlı yapısını bir ulaşım aksı örneğinde çözümleyerek literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

1.2 Amaç ve Kapsam

İstanbul'un çok katmanlı yapısını zaman, kent ve katmanlılık ekseninde ele alarak zaman ilişkisine çok boyutlu bir okuma getirilmiştir. Çalışma, kentlerin fiziksel yanında mekânsal, tarihsel ve zamansal anlam katmanlarıyla örülü yapılar olduğunu savunan *palimpsest* kavramı çerçevesinde kent ile zaman arasındaki karşılıklı üretim ilişkisini sorgulamaktadır. Her bir kavramın kendi anlam alanı ve tarihsel gelişimi üzerinden tanımlanmasıyla birlikte kavramların birbirleriyle kurduğu diyalektik ilişkilerin incelenmiştir (Şekil 1.1). Bu nedenle, sosyo-kültürel çeşitliliğin yoğunlaştığı, zamansal geçişlerin belirginleştiği ve mekânsal katmanlaşmanın açıkça gözlemlenebildiği kentsel akslardan biri olan İstanbul Metrobüs hattı araştırmanın odak noktası olarak seçilmiştir. Çalışmanın temel amacı, literatürde tartışılan hız, *zamansızlık*, belirsizlik ve *yok-yer* gibi kavramların İstanbul'un kendine özgü tarihsel katmanları içindeki karşılıklarını ortaya koymak ve bu kavramların gerçek kent mekânındaki tezahürlerini değerlendirmektir.

Şekil 1.1 Tezin Ana Kavramları

Araştırma, İstanbul'un dönüşen mekânsal ve zamansal yapısını, kentin farklı dönemlere ait katmanlarını *palimpsest* yaklaşımıyla incelemektedir. *Geçmiş* ve *şimdinin* üst

üste bindiği ve katmanlı bir yapı olarak ele alınan kent, zamansal katmanlaşmanın yanı sıra *zamansızlık*, belirsizlik, muğlaklık ve hızlanma gibi olgularla değerlendirilmektedir (Huyssen, 2003). Bu çerçevede, Metrobüs hattının belirli duraklarını ve güzergâhını kapsayan niteliksel saha çalışması (fotoğraf ve video destekli gözlemler) yürütülerek kuramsal yaklaşımlar sahadan elde edilen somut verilerle birleştirilmiştir. Bu sayede tanımlanan problem kuramsal bir tartışmanın yanı sıra gözle görülür mekânsal olgular üzerinden desteklenmiştir. Araştırma ile şehrin zamansız ve katmanlı yapısını bir ulaşım aksı örneğinde çözümleyerek, kent-mimarlık-zaman ilişkisinin çok boyutlu incelenmesini ve literatüre özgün bir katkı sunulması hedeflemektedir.

İstanbul'daki Metrobüs hattı gibi sosyo-kültürel çeşitliliğin yoğunlaştığı ve zamansal geçişlerin katmanlaştığı kentsel akslar üzerinden, zaman, kent, hızlanma ve belirsizlik kavramlarının mekânsal yansımalarının incelenmesi amaçlamaktadır. Kentler, fiziksel ve sembolik anlamların üretildiği ve yeniden tanımlandığı yaşayan dinamik yapılar olduğundan bu sürekli yeniden üretim süreçleri zaman algısını ve deneyimini de dönüştürmekte, mekân ise planlayıcı aktörlerin ve gündelik yaşam pratiklerinin etkisiyle biçimlenmektedir (de Certeau, 1984).

Modern metropollerde zaman ve mekân, küreselleşmenin ve hızlı yaşam temposunun etkisiyle dönüşerek yeni zamansal-mekânsal anlayışlar ortaya çıkmaktadır. Hızın mimarisi kavramı, hızın mekân deneyimini dönüştüren başat bir unsur olduğundan İstanbul gibi hızlı dönüşen kentlerde zaman ve mekân ayrımının bulanıklaşmasına ve *zamansızlık* olgusunun güçlenmesine yol açmaktadır (Augé 1995). Böylece kentsel dönüşüm süreçleri ve hızlanan ritimler, kolektif hafızayı ve aidiyet duygusunu da etkilemektedir (Connerton, 1989).

Zaman, kent ve mekân kesişiminde yapılan çalışmalar, bu unsurların analiz araçları yanında araştırma nesneleri da olduklarını göstermektedir (Lefebvre, 1991; Massey, 2005). İstanbul *palimpsest* bir kent olup *geçmiş* ve *şimdinin* üst üste bindiği ve izlerin silinmeden yeni katmanların eklendiği çok-zamanlı bir yapıya sahiptir. Bu katmanlılık, kentin zaman-mekân etkileşimini ve kolektif hafızasını zenginleştirmektedir.

Araştırmanın temel hipotezi, İstanbul'daki zamansallıkların kentsel dokuda gözlemlenebilir biçimde eklemlenmiş olduğudur. Ani dönüşümler, altyapı müdahaleleri ve toplumsal değişimler sonucunda ortaya çıkan *ara mekânlar*, farklı zaman kiplerinin üst üste bindiği özgün deneyim alanlarıdır. Buna karşılık *yok-mekânlar* ise aidiyetin zayıfladığı, zaman algısının muğlaklaştığı ve geçiciliğin baskın olduğu mekânlar olarak tanımlanabilmektedir.

İstanbul'da metrobüs hattı, kentsel deneyimin fiziksel katmanlarını anlamak için önemli ipuçları sunmakla birlikte çalışmanın odak noktalarından önemli bir katman olarak değerlendirilir. Bu hat, kentin farklı sosyo-kültürel ve zamansal katmanlarını birbirine bağlayan bir aks olarak kuramsal çerçevede geliştirilen *zamansızlık*, bulanıklık, hızlanma ve farklılaşma kavramlarının sahada gözlemlenebileceği eşsiz bir örnek sunmaktadır. Böylece çalışmanın kapsamı yalnızca teorik bir tartışma ile sınırlı kalmayıp kuram ile kentsel gerçeklik arasında çift yönlü bir etkileşim zemini oluşturacaktır.

1.3 Araştırma Yöntemi

Bu araştırma, kuramsal çözümleme ile yerinde gözlemi bir araya getiren, çok katmanlı ve niteliksel bir yöntemsel yapı üzerine temellendirilmiştir. Çalışma ile kavramsal düzlem ve saha verileri üzerinden zaman-mekân ilişkisi ve zamanın kent üzerindeki etkileri farklı kuramsal yaklaşımlar ışığında yeniden okunması

amaçlanmaktadır.

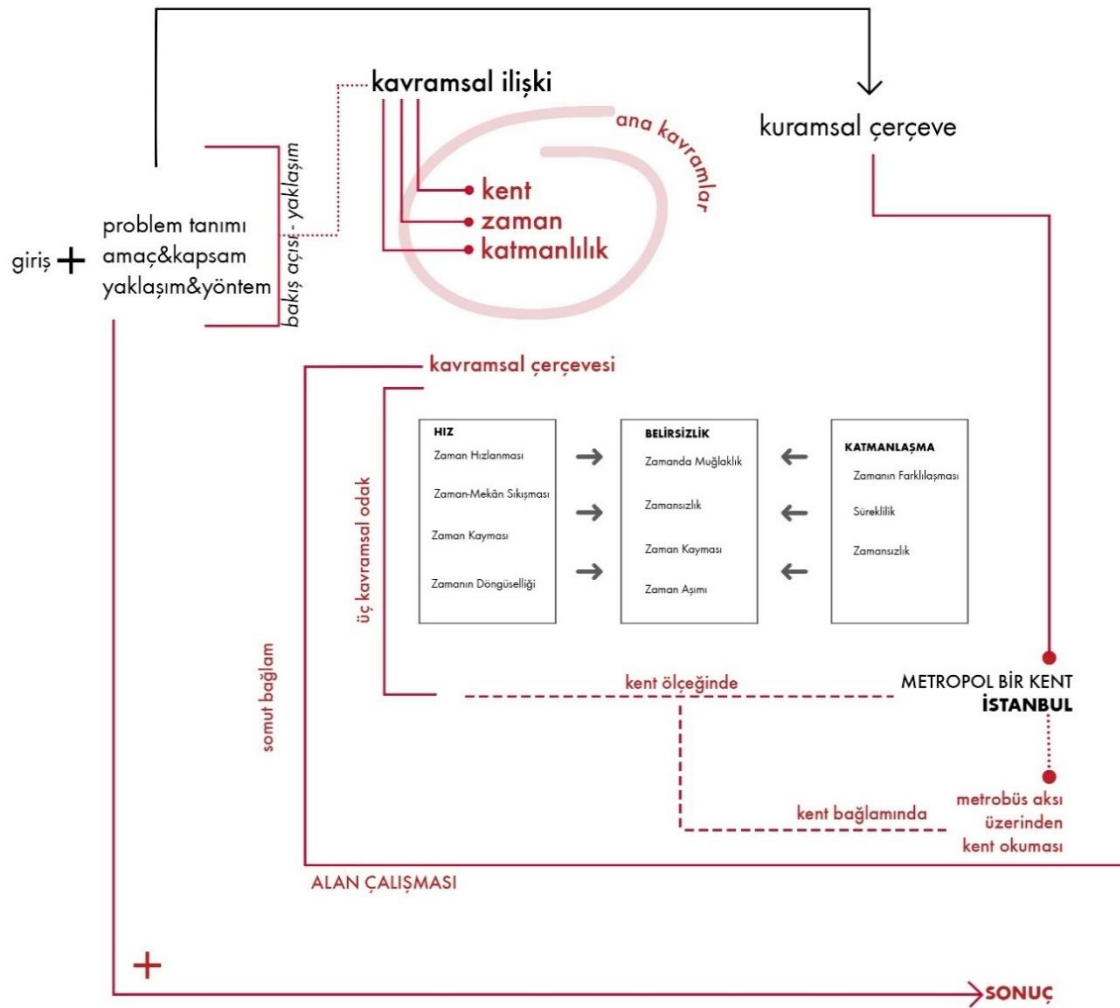
Çalışmada karma metot benimsenerek niteliksel verilerden yararlanılmıştır. Bu kapsamda önerilen yöntem ve teknikler ise fotoğraf ve video destekli saha çalışması yapılmasıdır. Ayrıca durak çevrelerinin, geçiş alanlarının ve mekânsal dönüşümlerin görsel kayıtlarla belgelenmesi sağlanmıştır. Bu çok boyutlu veri toplama yaklaşımı sayesinde, gözlemlere dayalı somut bulgular ve kuramsal okumalar bir arada değerlendirilerek, İstanbul'un Metrobüs hattı özelinde zamansal ve mekânsal katmanlaşma, hızlanma ve *zamansızlık* olguları bütüncül bir çerçevede incelenmiştir.

Tezin ilk bölümünde, literatür taraması ile zaman kavramı bilinen açılımlar ile netleştirilmiştir. Özellikle zamanın toplumsal üretimi, mekânsal pratiklerdeki süreklilik ve kopuşlar ile *zamansızlık*, zamanın bulanıklaşması, hızlanması ve farklılaşması gibi kavramsal dinamikler temel alınarak incelenmiştir. Kentin fiziksel bir birikim ile birlikte farklı dönemlere ait zamansallıkları çakıştığı bir süreçler bütünü olduğu benimsenmiştir. İnşa edilen araştırmada, İstanbul Metropol'ünde de zamanın ve zamansallığın üretilmesi, değişen kentsel pratiklerin yeniden biçimlenmesi ve bu dönüşümlerin mekânsal izlerinin görünmesi konuları belirlenmiştir.

Araştırmanın odağında, İstanbul'un doğu-batı ekseninde uzanan Metrobüs hattı yer almaktadır. Bu hat; kentin farklı sosyo-ekonomik, kültürel ve zamansal katmanlarının eş zamanlı olarak gözlemlenebileceği mekânsal bir kesit sunmaktadır. Saha çalışması sürecinde belirli duraklarda ve farklı zaman dilimlerinde gerçekleştirilen fotoğraf çekimleri ile birlikte mekânsal gözlemler ve durak çevresindeki kullanım pratiklerinin gözlem yapılmıştır. Ayrıca zaman-mekân ilişkileri ve kentsel geçiş dinamikleri de belgelenmiştir. Fiziksel mekân ile birlikte zamansal algının mekân üzerindeki izlerini de

görünür kılmak için görsel veriler analiz edilmiştir. Kuramsal çerçeveye göre sınıflandırılarak karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve İstanbul'un dönüşen kentsel zamansallıklarına dair özgün bir okuma geliştirilmiştir. Ayrıca ilk bölümde, çalışmanın çerçevesi tanımlanmış, araştırmanın amacı ve kapsamı ile kullanılan yöntemlerin bu çerçevede nasıl irdelendiği açıklanmıştır (Şekil 1.2). Tezin ele alındığı ana kavramlarının bakış açısı ve bu kavramların birbirleriyle olan ilişkileri detaylı biçimde ortaya konulmuştur.

Şekil 1.2 Tez Araştırma Strüktürü

Tez çalışmasında problemin tanımı, araştırmanın amacı ve yöntem kısmı ayrıntılı bir şekilde tanımlanarak zaman, katmanlılık ve kent kavramlarının kuramsal arka planı, zamansal değişim ve dönüşüm süreçleri incelemektedir. Kavramsal çerçeve, *zamansızlık*, zamanın bulanıklaşması, hızlanması ve farklılaşması gibi kavramlar etrafında geliştirilen özgün bir kuramsal yapı üzerine inşa edilmiştir. Metrobüs hattı ekseninde gerçekleştirilen saha çalışması ise fotoğrafik belgeleme teknikleriyle elde edilen görsel verilerin analizine dayanmaktadır. Araştırma sorularının yanıtlanması, kavramsal çerçeve ile saha verilerinin bütünleştirilmesi ve elde edilen bulguların çok katmanlı olarak değerlendirilmesiyle sağlanmıştır. Yerinde gözlem ve öznel bakış açısıyla üretilen görsel belgeler aracılığı ile İstanbul'un zamansal ve mekânsal dönüşüm süreçleri analiz edilmiştir. Bu yöntemsel yaklaşım, teorik kurgu ile veriler arasında karşılıklı beslenen bir ilişki kurmayı hedeflemektedir. Zaman-mekân kavramına odaklanarak bu kavramın İstanbul üzerindeki yeri ve güncel kavramlarla olan ilişkisi tartışılmaktadır. Hızlı kentleşme dinamiklerine karşın bireylerin ve kentsel mekânların kaosu içinde nasıl var olabileceği sorusu kritik bir tartışma alanı olarak sunulmaktadır. İstanbul'da zaman ve mekânın katmanlaşması ve metropol kentlerin zamansal dönüşüm süreçlerindeki konumlanması incelenmiştir.

Bu çalışma ile zaman-mekân kavramı merkeze alınarak bu kavramın kent araştırmalarındaki yeri ve güncel teorik yaklaşımlar içerisindeki konumunu tartışılmaktadır.. Bunun için öncelikle, zaman kavramının tarihsel süreçte değişime uğraması ve toplumsal bağlamda farklı dönemlerde yeniden tanımlanması incelenmiştir. Zamanın değişen yapısının, özellikle küresel ve metropol ölçekli kentlerde bulunduğu karşılık temel bir tartışma konusu olarak ele alınmıştır. Küresel kentler ve metropol alanlar için zamanın deneyimleniş biçimlerinin mekân üretimi ile kesişmesi ve bu süreçte

yeni zaman-mekân paradigmalarının ortaya çıkışı sorgulanmıştır. Bu bölümde ayrıca, *zamansızlık* kavramının kentsel mekân üzerindeki etkileri irdelenmiş, kentlerin zamansal katmanlaşmasında ve mekânsal görünümündeki dönüşümlerde oynadığı rol analiz edilmiştir. *Palimpsest* kavramı üzerinden, *geçmişin*, *şimdinin* ve *geleceğin* bir aradalığıyla oluşan çok katmanlı kent yapılarının zaman kavramı ile ilişkili olarak nasıl dönüştüğü tartışılmıştır. Ayrıca zaman-mekân kavramlarının günümüzde değişim süreci ve bu değişimin metropol kentlerde mekânsal yarattığı karşılıklar ele alınmıştır. Hızlı kentleşme dinamiklerinin yarattığı mekânsal ve zamansal kopuşların bireylerin kent deneyimlerine yansımaları değerlendirilmiştir. Bu tartışmalar, bireylerin ve kentsel mekânların hızlı değişim ve kaos ortamı içinde var olabilmeleri etrafında derinleşmiştir.

Son olarak, bu kuramsal arka plan üzerinden İstanbul özelinde bir okuma yapılmıştır. Kentin doğu-batı aksında uzanan Metrobüs hattı odağında, farklı dönemlerin zamansallıklarının kentsel dokuda nasıl katmanlaştığı ve İstanbul'un zamansal dönüşüm süreçlerinde nasıl konumlandığı analiz edilmiştir.

2. ZAMAN, KENT VE KATMANLILIK

Zaman, kentlerin oluşumu, dönüşümü ve bireysel yaşantıların biçimlenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Kentler ise zamanın akışıyla birlikte şekillenir, evrim geçirir ve yeniden anlam kazanır. Lefebvre (1991) çalışmasında zamanın mekân üretimi üzerindeki etkilerini vurgulayarak, kentlerin dönüşüm süreçlerinin zamansal dinamiklerle iç içe olduğunu belirtmektedir. Bu düşünce kentsel mekânın fiziksel ve zamansal olarak üretildiğini ortaya koymaktadır. Harvey (1989) ise kapitalist üretim biçimlerinin yarattığı zaman-mekân sıkışması olgusunun, kentleşme süreçlerini hızlandırmasını ve dönüştürmesini tartışmaktadır. Bu bağlamda metropoller hızın mekânı ve zamanın yeniden yapılandığı yoğunlaşma alanları hâline gelmektedir. Zaman, mekân ve kent kavramları arasındaki karşılıklı ve dinamik etkileşim ağını temsil etmektedir. Katmanlı zaman olgusu ise değişen, dönüşen ve başkalaşan mekânlar aracılığıyla kentsel yapının yeniden biçimlenmesine zemin hazırlamaktadır. Arasındaki süreklilik arz eden geçişleri, etkileşimleri ve karşılıklı üretim ilişkileri, kentsel deneyimin çok boyutlu ve zamansal-mekânsal olarak katmanlı yapısını ortaya koymaktadır.

Metropol kentlerde yaşayan bireylerin zaman ve kent ilişkisinin algısı, kentsel deneyimin biçimlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Massey (2005), zaman ve mekânın birbirinden bağımsız düşünölemeyeceğini savunmakta ve toplumsal süreçlerin zamansal katmanlar aracılığıyla kent mekânını şekillendirdiğini belirtmektedir. Augé (1995) ise hız ve anonimleşmenin etkisiyle ortaya çıkan zamansız kentsel alanların (non-lieux), bireylerin mekânla kurduğı ilişkileri zayıflattığını öne sürmektedir. Bu bağlamda zaman, ölçölebilir bir olgu ve kentin ritmi, yoğunluğu ve deneyim alanlarını belirleyen dinamik bir yapıdır.

Benjamin (1999), modern kent deneyimini zamansal katmanlaşma çerçevesinde ele alarak *geçmiş* ile *şimdinin* iç içe geçtiği kent mekânlarını analiz etmektedir. Bu yaklaşımı özellikle İstanbul gibi *palimpsest* kentlerde daha belirgin hâle gelmektedir. Farklı dönemlerin üst üste bindiği bu tür kentlerde tarihsel izlerin sürekliliği ve yeniden üretimi, zamansal bir çoğulluk yaratmaktadır (Çınar & Bender, 2007). Bu çerçevede, zaman ve kent arasındaki karşılıklı etkileşim fiziksel dönüşümler ve bireyin bu dönüşümler içerisindeki konumlanışını anlamak açısından temel bir araştırma alanı sunmaktadır. Zamanın kent mekânında nasıl katmanlaştığı ve bireysel ile kolektif deneyimler aracılığı ile dönüşmesi bu çalışmanın temel odak noktalarından birini oluşturmaktadır.

2.1 Zaman ve Katmanlılık

“Saatin kendisi mekân, yürüyüşü zaman, ayarı insandır.

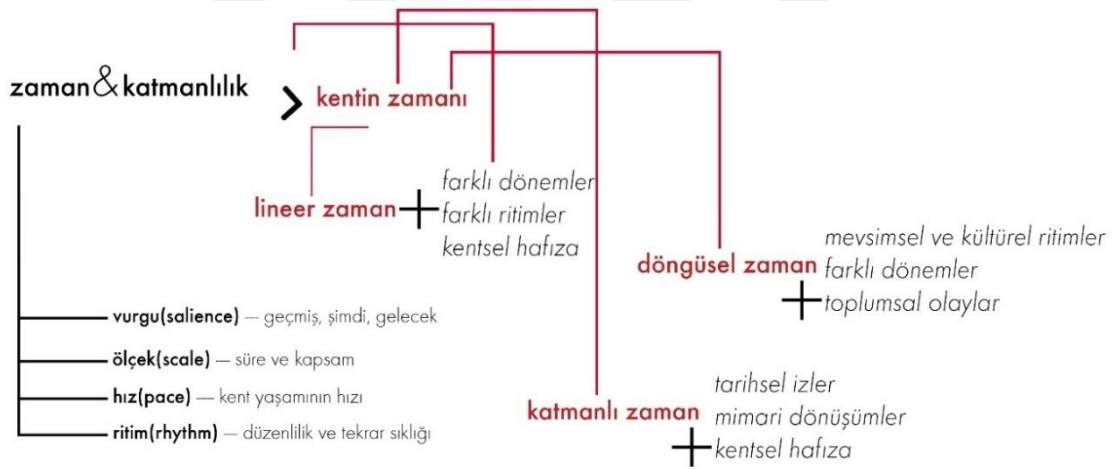
Bu da gösterir ki zaman ve mekân insanla mevcuttur.”

Ahmet Hamdi Tanpınar

Zaman felsefesinden yola çıkınca, *geçmiş*, *şimdi* ve *gelecek* arasındaki ayırmda aslında yalnızca *şimdi* deneyimlenir. Ancak zamanı bu üç boyutta tanımlayabiliyorsak, gerçekte hangi zamanda bulunduğumuzu nasıl bilebiliriz? Zamanın birimsel olarak tespit edilebilmesi için tekrarlanan bir devinimin varlığı gereklidir (Tekin, 2007). Bu noktada Werner vd. (1985), zamansal süreklilik içinde farklı sınıflandırmalar yaparak zamanın lineer, döngüsel ve spiral biçimlerde ele alınabileceğini ortaya koymaktadırlar. Lineer zaman, *geçmiş-şimdi-gelecek* sürekliliğini içerirken döngüsel ve spiral zaman ise rutinler ve tekrarlar üzerinden anlam kazanmaktadır (Şekil 2.1). Bu döngüsellik günlük, haftalık, aylık, yıllık ya da farklı düzenli ve yarı-düzenli yaşam biçimlerinde yeniden üretilmektedir. Güvenç (2005) ise Mimarlık, Zaman, Mekân ve Değişim isimli

çalışmasında zamanı değişim eylemi üzerinden tarif etmektedir. Ona göre zaman, sürekli dönüşüm hâlinde olduğu için kavranması güç bir içerik barındırır. Ancak birey tarafından idrak edilip tariflendiğinde çeşitli anlamlar kazanabilmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşımında değişim, zamanı görünür kılan ve zamansal süreci anlamlı kılan temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda zaman fiziksel bir ölçüt yanında toplumsal, kültürel ve mekânsal süreçlerle iç içe geçmiş çok katmanlı bir olgudur. Zaman ve mekân, insanla anlam kazanan ve insanla birlikte şekillenen iki temel boyutludur. Sabit ya da evrensel bir gerçeklikten ziyade farklı tarihsel dönemlerde ve toplumsal bağlamlarda farklı biçimlerde algılanan ve deneyimlenen bir süreçtir.

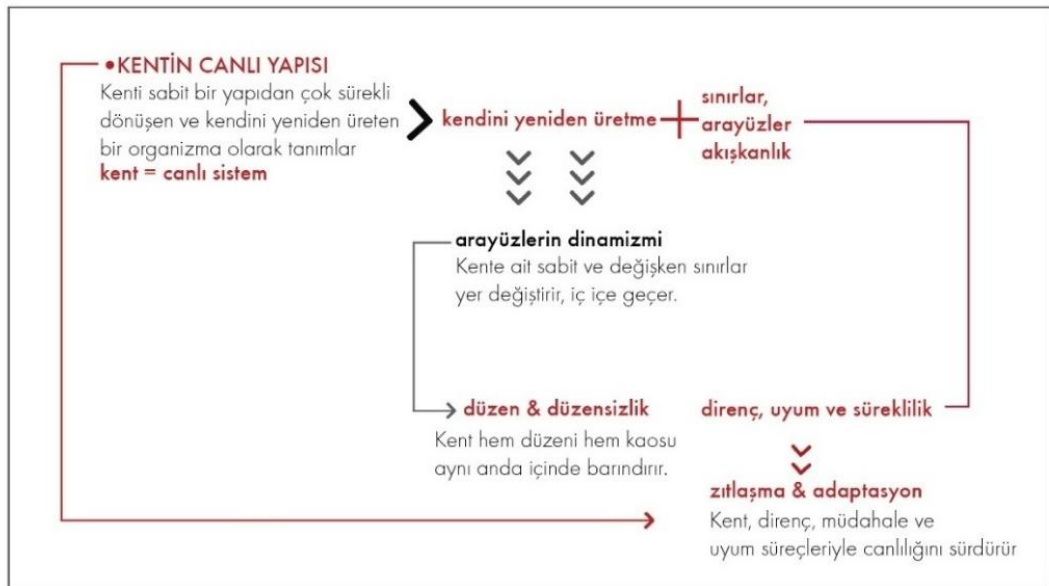
Şekil 2.1 Kent Zamanın Çok Boyutlu Anlamları: Vurgu, Ölçek, Hız ve Ritim Üzerinden

Zamanın çok katmanlı doğası hem bireysel yaşam pratiklerinde hem de kentsel dönüşüm süreçlerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Foucault (1986), zaman ve mekân ilişkisini fiziksel bir varlık üzerinden ve bireyin tarih, iktidar ve deneyimle kurduğu ilişkiler üzerinden tanımlamaktadır. Yaşadığımız mekânların, zamanın aşındırıcı etkisiyle iç içe geçtiğini belirtir. Bu mekânlar ise bireyi dönüştüren ve onun tarafından dönüştürülen heterojen yapılardır. Soja (1996), mekânın geometrik veya fiziksel olmayıp sosyal, deneyimsel ve tarihsel anlamlarla yüklü bir üretim alanı olduğunu ileri

sürmektedir. Bireyler fiziksel bir boşluk yerine farklı katmanlardan oluşan ve birbirine indirgenemeyen alanlar içinde yaşamaktadır. Bu alanlar ise geçmişin izlerini, bugünün pratiklerini ve geleceğe dair tahayyülleri aynı anda barındırırlar. Dolayısıyla zaman, kent mekânı içinde yalnızca *geçen* bir şey değildir. Aynı zamanda mekânsal katmanlar üzerinde birikerek ve üst üste yığılarak var olan bir yapıdır. Bu bağlamda zamanın tanımlanışı yalnızca saat, takvim ya da kronolojik dizilimlerle sınırlı değildir. Kent hayatında ritmik, döngüsel, çakışmalı ve katmanlı biçimlerde vücut bulmaktadır. Kent içindeki varoluşu nicel ölçümler ile gündelik yaşam pratikleri, mekânsal ritimler ve toplumsal süreçler üzerinden deneyimlenir. Kimi zaman ise bireylerin gündelik rutinlerinde kimi zaman mekânların tarihsel katmanlarında kimi zaman da metropollerin hızla dönüşen yüzeylerinde kendini göstermektedir. Bu çok boyutlu zamansallık, kentsel deneyimi hem bireysel hem de kolektif düzeyde sürekli yeniden biçimlendirmektedir (Şekil 2.2).

Şekil 2.2 Kentin Farklı Sistemsel Dinamikleri ve Kentteki Karşılıkları

Zamanın katmanlılığı, özellikle İstanbul gibi tarihsel süreklilik ile çağdaş kırılmaların iç içe geçtiği metropollerde belirgin biçimde gözlemlenmektedir. Farklı dönemlere ait yapılar, sosyal ilişkiler ve yaşam pratikleri, aynı mekân içinde eşzamanlı olarak varlık göstermektedir. Zamanın ölçülebilir bir akış yanında mekânda biriken, çakışan ve dönüşen bir varlık olarak deneyimlendiğini ortaya koymaktadır. Kentler, geçmişin izlerini taşıyan ve sürekli yeniden yazılan metinlerdir (Huyssen, 2003). Zaman ve mekân ise toplumsal pratikler aracılığıyla sürekli olarak birbirine eklemlenmekte ve yeniden üretilmektedir (Lefebvre, 2004). Bu üretim süreci, farklı zaman-mekân pratiklerinin bir aradalığına dayanan *üçüncü mekân* kavramı üzerinden de okunabilmektedir (Soja, 1996). Augé'nin (1995) tarafından dile getirilen *yok-mekân* kavramı, modern kentlerin hızla değişen yapısında ortaya çıkan geçici, köksüz ve anonim mekânların fiziksel ve zamansal sürekliliğin de kesintiye uğradığı alanlar olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu mekânlar ise bireysel ve kolektif belleğin dışına itilmiş aidiyet ve kimlikten yoksun geçiş bölgeleri olarak tanımlanmaktadır. Harvey (1989) ise postmodern kentlerin karakteristiği olan zaman-mekân sıkışması olgusunun, sermaye birikimi süreçleriyle hızlanan mekânsal dönüşümlerle iç içe geçişini açıklamaktadır. Bu bağlamda, kentteki zamansal ve mekânsal deneyimlerin dönüşümü bireysel algı düzeyinde ve yapısal/kültürel süreçler üzerinden okunabilir hâle gelmektedir.

Kent, sabit ve durağan bir sistemden çok karmaşık, çok katmanlı ve disipline edilemeyen bir yapılar bütünüdür. Gerçek ile hayalin iç içe geçtiği bu düzlemde kentin zamanını durağan parametrelerle açıklamak yetersiz kalmaktadır (Harvey, 1989) Bu nedenle, kentsel zaman deneyimi, *akışkanlık, belirsizlik ve çoklu gerçeklikler* üzerinden yeniden düşünülmelidir.

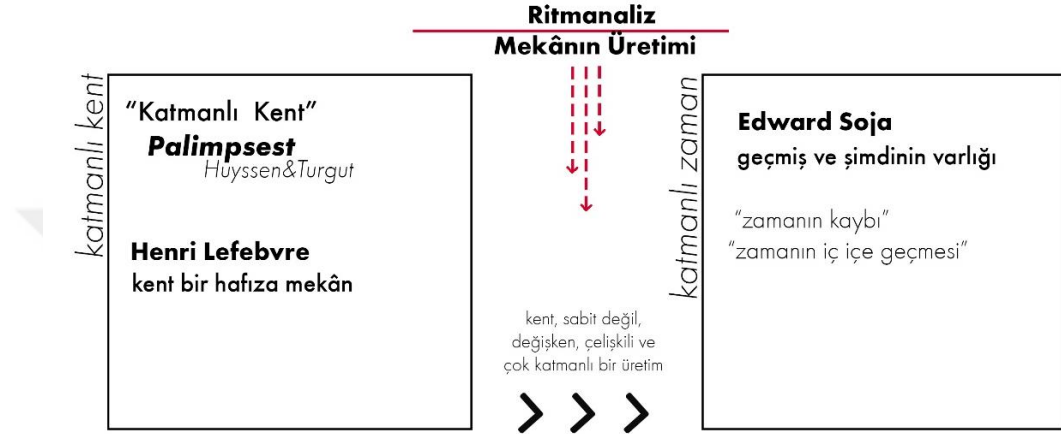
2.2 Kent ve Katmanlılık

Katmanlı kent, kentlerin tarihsel süreç boyunca geçirdiği dönüşümlerle oluşan çok katmanlı yapısını ifade eder. Bu kavram, fiziksel mekânsal birikimler ile birlikte kültürel, sosyal ve zamansal izlerin iç içe geçtiği yapıları da kapsamaktadır. Farklı dönemlere ait dokuların bir arada bulunduğu, kimi zaman görünür kimi zamansa silikleşmiş katmanların varlığı, özellikle İstanbul gibi tarihsel sürekliliğe sahip kentlerde çarpıcı biçimde gözlemlenebilmektedir. Kentsel mekânın fiziksel bir varlık ile tarihsel ve toplumsal ilişkiler üzerinden biçimlenen, sürekli yeniden üretilen bir yapı olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakış açısına göre kentler, geçmişin sürekli yeniden yazıldığı, silinmiş ancak izleri kalan bir metin gibi okunabilmektedir. Bu durum, özellikle İstanbul'da, farklı dönemlerin üst üste bindiği katmanlı kentsel yapılarla kendini göstermektedir (Çınar & Bender, 2007). Benjamin (1999) ise modern kent deneyimini pasajlar ve imgeler üzerinden çözümlerken, *geçmiş* ve *şimdinin* üst üste geçtiği bu zamansal katmanlaşmanın birey ve kolektif hafıza üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Bu bağlamda katmanlılık, fiziksel bir birikimi ile kültürel süreklilik, hafızanın mekânsallaşması ve kentsel kimliğin yeniden üretimini de içermektedir.

Şekil 2.3'de görüldüğü üzere *katmanlılık kavramı*, geçmişin izlerinin silinmeden yeni katmanlarla üst üste bindiği bir hafıza mekânı olarak ifade etmektedir. Lefebvre (1991), kenti toplumsal ilişkiler aracılığıyla sürekli yeniden üretilen bir alan olarak görür ve *present pasts* kavramıyla bu hafıza boyutunu vurgulamaktadır. Soja (1996) ise *geçmiş* ve *şimdinin* zamansal birlikteliğini, *zamanın kaybı* ve *zamanın iç içe geçmesi* gibi deneyimsel bulanıklıklar üzerinden ele almaktadır. Lefebvre (2004), *ritmanaliz* yöntemi ile mekânın üretimini doğal, toplumsal ve bireysel ritimlerin etkileşimiyle çok katmanlı bir süreç olarak yorumlamaktadır. Böylece kentsel zaman, doğrusal bir akıştan ziyade

ritmik çakışmalar, hızlanmalar ve yavaşlamalarla tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım, zamansal bulanıklıkları kentsel deneyimin anlaşılmasında temel bir analitik araç haline getirerek kentin sürekli değişen ve çok katmanlı yapısını görünür kılmaktadır.

Şekil 2.3 Katmanlı Kent, Katmanlı Zaman Kavramları

Bauman (2000), modernite akışkan bir nitelik kazandırarak sabit mekân ve kimlikler yerini sürekli değişen ve yeniden tanımlanan yapılar bırakmıştır. Bu dönüşüm, fiziksel ve kentsel zaman algısında köklü bir farklılaşma yaratmaktadır. Bu noktada ise hızın ve zamanın metropolü belirleyen en temel kavramlardan biri hâline geldiği görülmektedir. Eğer bir kentli bu hız rejimine uyum sağlamış ve bu akışkanlık içinde erimişse artık mesele onu yavaşlatmak değil bu kaotik ortamda nasıl bir varoluş geliştirdiğini sorgulamak hâline gelmektedir. Metropol ise düzensizliklerden düzen yaratan, en açık ve en karmaşık yerleşim birimidir (Şenel, 2002). Bu tanım, metropolün dinamik yapısını ve karmaşık etkileşimler ağını, kent yaşamının çok katmanlı doğasını vurgulayan bir çerçevede ele almaktadır.

Kentsel mekân, yalnızca fiziksel yapılar ya da coğrafi koordinatlardan ibaret değildir. Aynı zamanda toplumsal ve tarihsel süreçlerin ürünü olarak zamansal bir derinliğe sahiptir. Lefebvre (1991), mekânın üretimi kuramının mekânın toplum

tarafından sürekli üretilen ve yeniden üretilen bir olgu olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakışa göre her toplumsal pratik ile kendi zamanını ve anlamını mekâna kaydederek kentsel alanı biçimlendirir. Nitekim mekânın üretimi eşzamanlı olarak birden fazla zaman düzlemine karşılık gelmektedir. Diğer bir deyişle “mekânın üretimi, aynı anda çok-zamansal ve çok-mekânsal bir toplumsal olgudur. Bir kenti anlamak için onun farklı tarihsel dönemlerine ait izlerin ve bugünle etkileşimlerinin, yani zamansal katmanlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Kent mekânı *geçmişin* bir birikimi olduğu kadar *şimdinin* eylemleriyle de sürekli dönüşür ve geleceğe uzanmaktadır.

Zaman, mekân ve kent arasındaki çok katmanlı ve iç içe geçmiş ilişki, merkezine *zaman* kavramı alındığında farklı mekânsal formların oluşumuna zemin hazırlamaktadırlar. Böylece *ara mekân* ve *yok-mekân*, zamanın mekânda farklı biçimlerde belirişini temsil etmektedir. *Ara mekân*, dönüşüm ve potansiyel barındıran gebe mekân olarak tanımlanırken *yok-mekân* ise kimliksizleşmiş, ayırt edilemeyen ya da domine edilmiş alanlara işaret etmektedir (Augé,1995). Bu iki uç arasında zaman, fiziksel bir akış ile kentteki görünüm ve deneyimler üzerinden okunabilir bir yapı olarak konumlanmaktadır. Böylece zamanın farklı hallerinin kentteki yansımaları ve kentlinin bu görünümle kurduğu ilişkiler, kuramsal ve deneyimsel düzeyde analiz edilebilmektedir.

Bu kaotik yapının içinde kentli bireyin deneyimi rastlantısallık, kendiliğindenlik ve dijitalleşme gibi yeni kentsel olgularla yeniden biçimlenmektedir. Bauman (2000) tarafından ortaya atılan *akışkanlık ve müphemlik* kavramı, dijitalleşmenin etkisiyle geleneksel yapının çözülüşünü ve bireyin sürekli değişen formlar içinde kimlik inşa etmeye çalışmasını açıklamaktadır. Bu dönüşüm, *zamansız zaman* ve *boyutsuz mekân*

kavramlarıyla tanımladığı yeni bir kent deneyimi ortaya çıkarmaktadır. Böylece Castells (1996) tarafından tanımlanan mekân artık fiziksel bir varlık olmaktan ziyade sanal, hız odaklı ve bağlamsız bir niteliğe bürünmektedir.

1990'lerden itibaren küreselleşmenin etkisiyle birlikte metropoller, fiziksel ve zamansal olarak yeniden inşa edilen dinamik alanlara dönüşmüştür. Harvey (1989), geliştirdiği *mekânın zamanla üretimi* kavramıyla kentleşmenin yalnızca mekânsal bir dönüşüm süreci olmadığını, toplumsal zaman algısının da yeniden yapılandırıldığı bir süreç olduğunu belirtmektedir. Ayrıca postmodern kentlerin temel karakteristiğini, hızlanan üretim, tüketim ve dolaşım biçimlerinin, zaman-mekân sıkışması yoluyla yeni bir kentsel deneyim yaratması olarak ifade etmektedir. Bu çerçevede küresel kapitalizmin mekânsal, zamanın da ekonomik ve kültürel pratikler içinde yeniden üretilmesine yol açmaktadır (Harvey, 1989). Massey (2005), zamanın çizgisel, tekil bir akış biçiminden çok döngüsel, çok katmanlı ve eşzamanlı bir deneyim olarak kavranması gerektiğini savunmaktadır. Mekânın durağan bir arka plan olmayıp farklı zamanların ve toplumsal ilişkilerin çakıştığı *bir olup bitme* alanı olduğunu ileri sürmektedir. Bu yaklaşım ise metropol kentlerde bir arada var olan farklı zamansallıkların ve mekânsal katmanlaşmaların, kent deneyiminin temel belirleyicileri haline geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla günümüz metropollerinde zaman ve mekân, karşılıklı bir üretim ve dönüşüm ilişkisi içerisinde ele alınmalıdır (Harvey, 1989; Massey, 2005). Kentler ise toplumsal hafızanın ve zamanın katmanlarının somutlaştığı alanlardır. Amin ve Thrift (2002), çağdaş metropollerin yalnızca tek bir zamansal akışa sahip olmadığını belirtmektedir. Ayrıca farklı ritimlerin, hızların ve zamansallıkların bir arada bulunduğu çoklu-zamansal yapılar olarak da işlediğini vurgulamaktadır. Kentlerin *geçmiş* ve *gelecek* tasavvurlarını aynı anda barındıran süreçler bütünü olarak kavranması gerektiğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak, katmanlı kent kavramı teorik ve deneyimsel düzlemde kent çalışmalarında zamansal ve mekânsal çözümlemeler için vazgeçilmez bir analiz çerçevesi sunmaktadır (Huyssen, 2003; Casey, 1997; Nora, 1989). Bu perspektifle ele alındığında, kent sürekli olarak yeniden yazılan, üretilen ve deneyimlenen çok katmanlı bir zaman-mekân dokusu olarak anlaşılmalıdır.

2.3 Kentsel Zamanın Katmanları

Metropol kentin sürekli değişen ve dönüşen yapısı ile zaman ve mekân kavramlarının geleneksel tanımlarının yeniden sorgulanmasına yol açmaktadır. Özellikle beklenmedik sosyo-ekonomik değişimler, teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin etkisiyle kentsel mekânda yeni zamansallıklar ortaya çıkmakta ve zaman-mekân kesişimleri farklı biçimlerde yeniden üretilmektedir. Modern kent deneyimi ise zaman kavrayışımızda köklü dönüşümlere yol açmaktadır. Kent yaşamı ile zaman adeta iç içe geçerek, hız ve kesintisizlik, çoklu ve katmanlı zamanlar ile belirsizlik ve muğlaklık gibi olguları bir arada farklı zaman deneyimlememize neden olmaktadır. Modern metropol deneyimi fiziksel mekânın dönüşümü ile zaman algısındaki dönüşüm ve değişimlerle de şekillenmektedir. Bunu açıklamak amacıyla çeşitli sosyal kuramcılar, zaman ve mekân ilişkisine dair özgün kavramsallaştırmalar geliştirmiştir.

Yok-mekân kavramı, anonimleşmiş geçiş alanlarını vurgularken (Augé 1995); Henri Lefebvre mekânı toplumsal olarak üretilen çok katmanlı bir yapı olarak ele alır (Lefebvre, 1991). Virilio (1997)'nin, *hız çağı* ve dromoloji kuramı, zamanın ivmelenmesini ve mesafenin önemsizleşmesini ortaya koymaktadır. Soja (1996) ve Lefebvre (1991) ise üçlü mekân yaklaşımını geliştirerek fiziksel ve temsili mekânların ötesinde deneyimlenen *üçüncü mekânı* tanımlamaktadır. Harvey (1989) ise zaman-mekân

sıkışmasıyla modern kentteki etkileşimlerin hızlandığını belirtmektedir. Castells (1996) ise bu süreci *zamansız zaman* olarak adlandırmaktadır. Tüm bu kuramsal çerçeveler ışığında, zamanın hızlanması, muğlaklaşması, döngüselligi, sürekliliği ve farklılaşması gibi olgular çağdaş metropolün çok katmanlı ve akışkan yeni bir zaman rejimini tariflemektedir.

Zamanın hızlanma ve muğlaklaşma ile döngüsellik, süreklilik ve farklılaşma gibi olgular, çağdaş metropolün çok katmanlı ve akışkan yeni bir zaman rejimini tariflemektedir. Bu yaklaşımlar zaman kavramının yalnızca kronolojik bir ölçüt olmaktan çıkıp, hız, belirsizlik ve katmanlılıkla örülü hem bireysel hem de kolektif deneyimi şekillendiren toplumsal bir inşa olduğunu göstermektedir.

‘Zaman hiçbir şeydir. O kendi kendini boyuna zamanlaştırır.’

Heidegger

Heidegger (1997), zamanı *sürüp gitme* eylemi üzerinden tanımlamaktadır. Ayrıca zamanın mutlak bir varlık olmadığını ve asıl olanın zaman içinde gerçekleşen olaylar olduğunu belirtir. Zamanın sürüp gitmesini sağlayan da bu olaylardır. Olaylardan soyutlandığında geriye yalnızca *boş zaman* kalır. Hegel (1997) ise zamanı *oluş ve yok oluş* süreci olarak kavramaktadır. Zaman bu iki sürecin soyutlaması, ortaya çıkan ve yok olan şeyler sonlu olduğunu ancak gerçek olan şeyler zamanı tarifleyen süreçlere sahip olduğunu belirtir.

Zaman ve mekân kavramlarının anlamları tarihsel süreçte sürekli değişime uğramıştır. Kapitalizmin, metropol kentlerin ve değişen yaşamsal pratiklerin tetiklediği *zamansızlık* olgusu, zamanın hızındaki artışla birlikte yeni mekânsal tüketim biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. Kentlerde yaşanan değişimler yalnızca lineer değil aynı zamanda

döngüsel bir nitelik taşıdığı için zamansal anlatılar da döngüsel biçimde ele alınmalıdır.

Metropol kentlerde zamanın dönüşümü, fiziksel mekânlardaki değişimi ile bireylerin kentle kurduğu duygusal ve algısal ilişkileri de derinden etkileyerek kentsel deneyimi çok katmanlı bir zamansal yapı haline getirmektedir. Modern kent yaşamı ise teknolojik gelişmeler ve kentleşmenin etkisiyle benzeri görülmemiş bir hızlanma sürecine girmiş, toplumu bir *hız toplumuna* dönüştürmüştür (Virilio, 1997). Dolayısıyla iletişim, ulaşım ve bilgi aktarımı anlık gerçekleşmekte, bireyler sürekli bir yetişme ve tükenme hali yaşamaktadır. Sonuç olarak toplumsal ritimler parçalanmakta ve deneyimler kalıcılığını yitirmektedir. Kentte zamanın anlamındaki bu dönüşüm, metaforik *zaman aşımı*, mimarlıkla *kurulan ilişki*, *kent belleğinin silinmesi* ve *geçiciliğin sürekliliği* kavramları çerçevesinde okunabilmektedir. *Zaman aşımı* kronolojik bir süreç ile belleğin silinmesi ve mekânın yeniden yazılmasıyla ilişkili metaforik bir boyutu da içermektedir. Bu anlamda mimarlık, kentsel hafızanın taşıyıcısı olmanın yanı sıra onun silinmesi ve yeniden inşa edilmesi süreçlerinin de aktif bir bileşenidir. Kent belleğinin silinmesi, geçmiş izlerin yerini dönüşen, geçici ancak süreklilik kazanan yapılarla değiştirmekte ve bu durum *geçiciliğin sürekliliği* ile tanımlanan yeni bir kent yapısı ortaya çıkarmaktadır. Bazı kentlerde döngüsel zaman kavramı gerçek anlamda işlerken diğerlerinde lineer bir anlayışı da içermektedir. Ancak hiçbir olay, kelimenin tam anlamıyla aynı şekilde tekrarlanmaz, döngüsel veya sarmal zamanın her örneği, geçmişin yeni bağlamlarda yeniden üretimidir.

Döngüsel zamanın bir başka yönü, sürüklenme olarak adlandırılmıştır. Lynch (1972), sürüklenmeyi asenkron döngüleri uyarlama süreci olarak tanımlamıştır. Ya da yinelenen faaliyetler baskın bir döngü ile insanların uyum sağlamak için göç etmeleri

veya yaşam biçimlerini değiştirmeye başlamıştır. Çerçevemizin bu iki kapsayıcı özelliği doğrusal ve döngüsel/sarmal zaman-dört boyut açısından tanımlanabilmektedir. Zamansal belirginlik, ölçek, hız ve ritim olarak metropol kentlerde farklı zamansallıkları ortaya çıkarmaktadır. Metropol kentin sürekli değişen ve dönüşen yapısı, zaman ve mekân kavramlarının geleneksel tanımlarının yeniden sorgulanmasına yol açmaktadır. Özellikle beklenmedik sosyo-ekonomik değişimler, teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin etkisiyle kentsel mekânda yeni zamansallıklar ortaya çıkmakta ve zaman-mekân kesişimleri farklı biçimlerde yeniden üretilmektedir (Harvey, 1989; Massey, 2005). Harvey'in (1989) belirttiği gibi, modern kapitalist toplumlarda zaman ve mekân, hızlanan üretim ve dolaşım süreçleriyle birlikte esnek ve değişken hale gelmiştir. Bu dönüşüm, özellikle metropol kentlerde zamanın lineer bir akış ile çakışan, kesintiye uğrayan ve çok katmanlı bir deneyim olarak yaşanmasına zemin hazırlamaktadır.

Son yıllarda yapılan çalışmalar, *zaman* kavramının sabit ve evrensel bir kategori olmaktan çıkarak, farklı sosyo-mekânsal bağlamlarda yeniden tanımlandığını göstermektedir (Nowotny, 1994; Adam, 2004). Bu açıdan *zamanda muğlaklık*, *zamansal kayma* ve *zamansızlık* gibi kavramlar çağdaş metropol kentlerde zamanın deneyimleniş biçimlerini anlamak için önemli analitik araçlar haline gelmiştir. Zamanda muğlaklık, belirli bir zamansal sabitliğin kaybolduğu, bireyin zaman algısının belirsizleştiği durumları ifade ederken (Augé, 1995), zamansal kayma ise *geçmiş*, *şimdi* ve *gelecek* arasındaki sınırların bulanıklaştığı ve birbirine karıştığı zamansal deneyimleri tanımlamaktadır (Giddens, 1991). Bu çoklu zamansallıklar, özellikle İstanbul gibi tarihsel katmanlara ve çağdaş dönüşüm dinamiklerine sahip kentlerde belirgin biçimde gözlemlenebilmektedir. İstanbul'da yaşayan bireylerin zaman algısı, hızlı yaşam temposu, yoğun trafik, mekânsal değişim ve dijital teknolojilerin etkisiyle sürekli yeniden

şekillenmektedir (Sassen, 2001). Bu açıdan, kent mekânında zamansal ve anlam düzeyinde yaşanan kaymalar, kentin ve kentlilerin deneyimlediği zamanı daha muğlak, kesintili ve çoğul hale getirmektedir. Lefebvre'nin (2004), zaman ve mekânın toplumsal pratikler aracılığıyla birlikte üretilmekte ve değişmekte olduğunu belirtir. Dolayısıyla mekânsal kaymalar, doğrudan zamansal kaymalara da yol açmaktadır. Metropol kentlerde zamanın dönüşümü fiziksel mekânlardaki değişim ile bireylerin kentle kurduğu duygusal ve algısal ilişkileri de derinden etkilemekte, kent deneyimini çok katmanlı bir zamansal yapı haline getirmektedir (Soja, 1996; Massey, 2005).

Modern kentsel zaman deneyimini anlamak için öne çıkan kavramlar ele alınmış ve aralarındaki ilişkiler kuramsal literatür odağında Marc Augé, Henri Lefebvre, Paul Virilio, Edward Soja, David Harvey ve Andreas Huyssen gibi düşünürlerin kuramsal yaklaşımları doğrultusunda zaman kavramı, hız, katmanlaşması ve belirsizlik eksenlerinde ele alınarak alt kavramlarıyla birlikte incelenmiştir. Kentsel zaman, ölçülebilir bir akış ile toplumsal, mekânsal ve deneyimsel düzeyde çok boyutlu bir olgudur. Bu çalışma kapsamında zaman, üç temel başlık altında kavramsallaştırılmıştır. Bunlar hız, katmanlaşma ve belirsizliktir. Zamanın hızlanması, modern kentsel yaşamın ivme kazanması, mesafenin önemsizleşmesi ve ritimlerin sıklaşmasıyla ilişkilendirilirken, katmanlaşma, farklı toplumsal grupların eşitsiz zaman deneyimlerine belleğin ve tarihsel sürekliliğin kentteki izlerine işaret etmektedir. Belirsizlik ise zamanın yönsüzleştiği, çelişkili ve tanımsızlaştığı durumları kapsamaktadır. Bu başlıklar altında toplanan zamansal açılımlar, kentte deneyimlenen zamanın hızla aktığı, geçmişin katmanlaştığı ve geleceğin belirsizleştiği çok yönlü bir yapıyı ortaya koymaktadır (Şekil 2.4).

Şekil 2.4 Kentsel Zamanın Kavramsal Açılımları: Hız, Katmanlaşma ve Belirsizlik

2.3.1 Zamanın Hızlanması

Gündelik faaliyetlerin yanı sıra ulaşım ve iletişim alanlarında gözlemlenen *hız artışı*, *zamanın hızlanması* olgusunu kentsel deneyimin merkezine yerleştirmiştir. Nitekim moderniteyi doğrudan *zamanın hızlanması* olarak tanımlayan kuramcılar da mevcuttur. Bu bağlamda Virilio (1997), hız olgusunu toplumsal dönüşümün temel unsuru olarak değerlendirmektedir. Günümüz toplumu, dromoloji (hız bilimi) ekseninde biçimlenen bir *hız toplumu* hâline geldiğini, modern toplumların iletişim teknolojileri aracılığıyla *gerçek zamanı* (real time) yakalamaya yönelik çabalarının, toplumsal süreçlerin doğasını köklü biçimde değiştirdiğini savunmaktadır (Virilio 1997). Ayrıca televizyon, internet, mobil iletişim ağları gibi teknolojik gelişmeler, bilginin ve deneyimin mekânsal sınırlar olmaksızın anlık olarak aktarılmasını mümkün kılmış ve bu durum toplumsal olayların hem algılanma hızını hem de gerçekleşme biçimlerini dönüştürmüştür. Virilio (1997), hızın yalnızca fiziksel hareketin bir özelliği olmaktan

çıkarak, bilgi, algı ve toplumsal etkileşim süreçlerinin temel belirleyicisi haline geldiğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede, bireylerin dünyayı deneyimleme biçimi, zamansal olarak sıkışmış ve sürekli hızlanan bir gerçeklik algısı etrafında şekillenmektedir. Gerçek zamanın hâkimiyeti, toplumsal süreçlerin doğal ritmini parçalamakta, olayların henüz yaşanırken tüketilmesine ve kalıcılığın giderek kaybolmasına neden olmaktadır (Virilio, 1997).

Metropol yaşamında, kentli sürekli acele, yetişme ve hız döngüsü içerisinde kendini bulmaktadır. Kentte bekleme, duraklama ya da geçikme gibi kavramlara gösterilen hoşgörü azalmış, her şeyin anlık bir birliktelikte yaşandığı bir zamansal düzen ortaya çıkmıştır (Virilio, 1997; Rosa, 2013). Bu durumu "hiçbir şey gerçekleşmemekte, her şey geçmektedir" (Virilio, 1997, s. 69) ifadesiyle özetlemekte ve hızlanan gerçek zamanın, *geçmiş* ve *gelecek* arasında sıkışan bir *şimdi* yaratıldığını ileri sürmektedir. Bu dönüşüm, bireysel düzeyde ve kentlerin zamansal örgütlenmesinde etkili olmakta, kent yaşamının ritmi ise teknolojik hızın dayattığı ivmeye göre yeniden biçimlenmektedir. Böylece toplumsal hayat, artık *geçmiş* ve *gelecekle* kurulan bağların zayıfladığı, anlık deneyimlerin yoğunlaştığı bir *şimdide* sıkışmaktadır (Virilio, 1997).

Modern kentin ivmelenen temposunda anlık deneyimler yoğunlaşmakta ancak aynı hızla tüketilerek kalıcı izler bırakmadan geçmektedir. Bu hızlanma, bireylerin yalnızca mekânsaldan ziyade bedensel ve zihinsel olarak da sürekli bir yetişme duygusu içinde yaşamalarına neden olmaktadır (Rosa, 2013; Harvey, 1989). Böylece kent yaşamı fiziksel mekânlar ile birlikte bireylerin zaman algısında derin kırılmalar ve dönüşümler yaratmaktadır.

Zaman-Mekân Sıkışması, kentsel hız olgusunun bir uzantısı da zaman-mekân sıkışmasıdır. Harvey (1989), kapitalist modernleşme sürecinde mekânsal engellerin azalıp mesafelerin adeta zamana dönüşmesini bu kavramla açıklamaktadır. İlerleyen ulaşım ve iletişim teknolojileri sayesinde, bir coğrafi bölgeden diğerine erişim için gereken süre dramatik biçimde kısalmıştır. Harvey (1989), zaman-mekân sıkışmasını “hayatın hızı artarken mekânsal engellerin ortadan kalkması” olarak tanımlamakta, kapitalizmin tarihini bir bakıma giderek hızlanan yaşam temposu ve aşılan mesafeler tarihi şeklinde yorumlamaktadır. Kent sakinleri, bir yandan kendi yerel günlük ritimlerini sürdürürken, diğer yandan küresel ölçekte zamansal akışlarla da senkronize olmaya çalışmaktadır. Mekânın zaman tarafından fethedilmesi olarak da anılan bu süreçte, kent yaşamı hızlı ve yaygın ağlar aracılığıyla geniş bir *anındalık (instantaneity)* duygusuyla biçimlenmektedir. Sonuçta büyük şehirlerde fiziksel mesafeler psikolojik olarak küçülür; dünya adeta kentlinin ayağına gelmektedir. Bu sıkışma ise modern metropolün kozmopolit yapısını desteklese de beraberinde yeni gerilimler getirmektedir. Yerel kültürler ile küresel akışlar iç içe geçerken, zamanın ve mekânın algılanışında da bir karmaşa yaşanmaktadır.

Zaman Kaymasında ise küresel bağlarla örülü metropollerde, kent sakinleri bazen kendi fiziksel zaman dilimlerinden kopup başka bir zaman diliminin ritmine tabi olabilmektedir. Kişi, kendi çevresindeki çoğunluktan farklı bir zaman döngüsü yaşamaktadır. Zaman kaymasının bir diğer tezahürü de nesnelerin ve mekânların zamanındaki kaymalardır. Hızla modernleşen bir kentte, bazı mahalleler zamanın gerisinde kalmış gibi görünebilmektedir. Alt yapı veya yaşam tarzı olarak daha geçmişte bir dönemi yansıtırken, hemen yanı başındaki semt son derece çağdaş ve *geleceğe* ait bir doku sergileyebilmektedir. Bir kent haritasında bu durum, eş zamanlı iki farklı dönem

katmanı görmek gibidir. Şehrin bazı bölgeleri adeta geçmişin temposunda yaşarken (daha yavaş, daha topluluk odaklı), merkezdeki iş bölgeleri geleceğin temposunu (yüksek hızlı, teknolojik) dayatmaktadır. Bu coğrafi zaman kaymaları, özellikle gelişmekte olan ülkelerin metropollerinde belirgin olup aksine moderniteye entegrasyon hızı her yerde aynı olmaz. Küresel ölçekte de kentler arasında zaman kaymaları olup küresel kent kimliğinin bir parçasıdır. Zamansal esneklik ve bir ayağının sürekli başka bir zaman diliminde olmasıdır.

Bireysel psikoloji açısından zaman kayması, zaman algısındaki bozulmayı da ifade edebilmektedir. Sürekli meşgul kent insanı, hafta ile hafta sonu arasındaki farkı yitirebilmekte ve tatil ile çalışma günleri birbirine karışabilmektedir. Şekil 2.5’de gösterildiği üzere, metropol yaşamının koşuşturması içinde birçok insan zamanın nasıl geçtiğini anlamadan günlerini tüketir, kimileri için ise zaman bir türlü geçmek bilmez (örneğin yoğun trafik sıkışıklığında beklerken). Bu zıt deneyimler bile aynı kentin içinde aynı anda var olabilmektedir. Zaman kayması kavramı bu yüzden kentsel zamanın homojen olmadığını, aksine çeşitli faz kaymaları ile dolu olduğunu ortaya koymaktadır. Metropol kentler ise senkronize bir dev makine olmaktan ziyade sürekli birbirine göre ayarlanan ama tam örtüşmeyen birçok saatin bulunduğu bir ortamdır.

Zamanın Döngüsellliği açısından modernite genellikle zamanı doğrusal ve çizgisel bir ilerleme olarak düşünse de kent yaşamında döngüsel zaman da önemli bir yer tutmaktadır. Zamanın döngüsellliği tekrar eden doğal ve sosyal ritimlerin sürekliliğini vurgulamaktadır. Lefebvre (1991), gündelik hayatın ritimlerini incelerken döngüsel (devresel) ritimler ile lineer (çizgisel) ritimleri ayırt etmektedir. Döngüsel ritimler, gün ve gece, mevsimler, haftalar gibi doğal veya toplumsal olarak tekrarlanan süreleri

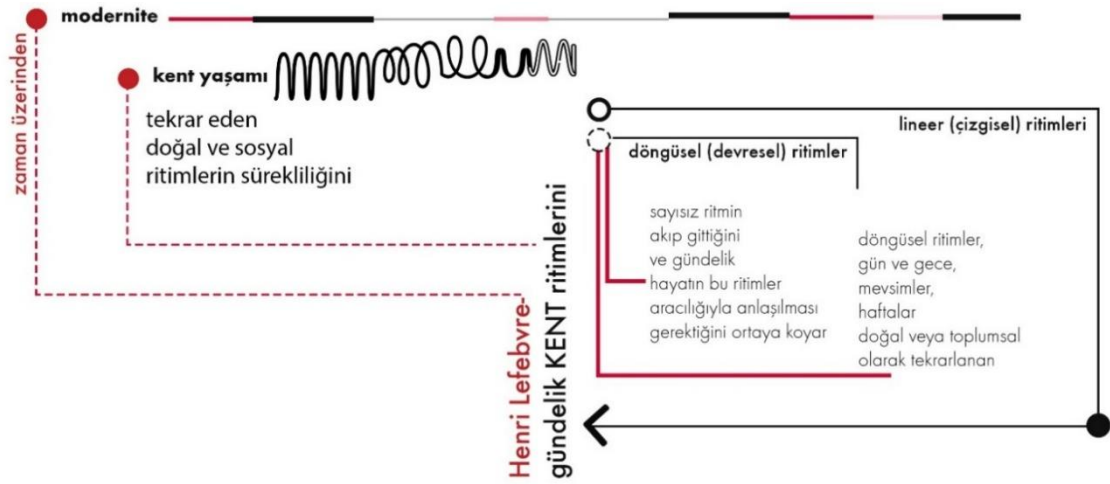
kapsamaktadır. Ayrıca lineer ritimler ise modern toplumun düzenli tekrar eden ancak birikimci niteliğe sahip saat zamanı, takvim zamanı gibi unsurlarıdır. Kent yaşamı ise işte bu döngüsel ve çizgisel ritimlerin etkileşimiyle şekillenir. Burada zaman, ne sadece saatlerin tik taklarıyla ilerleyen soyut bir çizgi ne de tamamen doğaya endeksli bir döngüden ibarettir. Aksine, modernitenin doğrusal zaman kurgusu ile döngüsel zamanın ritimleri iç içe geçerek kentsel deneyimi zenginleştirir ve karmaşıklarır.

Şekil 2.5 Metropol Kentte Zamansal ve Ritim Farklılıklar

Benjamin (1999) çalışmasında işaret ettiği gibi modern ilerleme ideolojisi, zamanı homojen ve sürekli bir akış olarak görse de tarihin içinde döngüsel anlar ve kopuşlar her zaman oluşmuştur. Modern toplumun zamanı disipline ederek bireyleri denetim altına aldığını gösterirken bu disiplinin içinde bile sayısız ritmin akıp gittiğini ve gündelik hayatın bu ritimler aracılığıyla anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır (Şekil 2.6).

Şekil 2.6 Henri Lefebvre'e Göre Kentin Gündelik Ritimleri: Döngüsel ve Lineer Zaman

Kentsel mekânda doğrusal ve döngüsel zamanın bir aradalığı kentlerin dinamizmini ve yaşanabilirliğini mümkün kılmaktadır. Kentte zaman deneyimi, doğrusal ve döngüsel boyutlarıyla bir bütün olarak ele alınmalıdır. Bir yandan ekonomik ve sosyal hayatın gerektirdiği akıcılığı sağlarken diğer yandan kent sakinlerinin doğal ve kültürel ritimlerine yer açmak ve döngüsel soluklanma alanları yaratmak gereklidir. Zamanın tekdüze hızını sorgulayan düşünürlerin olan Benjamin (1999) ve Lefebvre (1991) içgörülerini, kentsel politikaların insani ölçeğini korumada yol gösterici olabilmektedir. Kent, ancak takvimlerin ve saatlerin uyumlu bir çokluğuna imkân tanıdığı anda üretken ve yaşanabilir bir mekân olma özelliğini sürdürecektir. Böylece modernitenin çizgisel zamanı ile döngüsel zaman anlayışı bir çelişki olmaktan çıkarak kentsel deneyimin birbirini tamamlayan ve anlamlandıran bileşenleri haline gelmektedir. Adam (1990) modern zaman kavrayışının teknik olarak doğrusal ve ölçülebilir bir yapıya oturduğunu ancak bireysel ve toplumsal yaşamın hâlâ döngüsel zaman kalıplarına bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Lefebvre (2004) ise kentsel ritimleri çözümlediği *Rhythmanalysis* çalışmasında, gündelik yaşamın doğal ve toplumsal döngülerle örülü olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca modernitenin yarattığı soyut zaman anlayışı kent mekânlarını ve

toplumsal ritimleri homojenleştirme eğilimi gösterse de bedenin biyolojik ritimleri ve kültürel pratikler bu soyutlamayı sürekli olarak kesintiye uğrattığını belirtmektedir.

Döngüsel zaman, modern kentin hızlanan ve doğrusal akışına karşı bir direnç alanı oluşturmaktadır. Bu çok katmanlı zamansal yapı, kentsel deneyimi yalnızca hızlı akan bir çizgisel zaman düzlemine ile tekrarlayan ritmik ve mevsimsel döngüler içinde şekillenen bir zaman-mekân örüntüsüne dönüştürmektedir. Modern kentin hızlanan temposuna rağmen döngüsel zaman yapıları, insan deneyiminin temel bileşeni olmaya devam etmekte ve kentsel yaşam pratiklerini çoklu zamansal ritimler çerçevesinde biçimlendirmektedir. Döngüsel zaman ise kente bir süreklilik duygusu aşlamaktadır. Bu yönüyle döngüsel zaman, modernliğin çizgisel zaman anlayışına karşı bir denge unsuru gibidir. Hep ileriye akan zaman içinde düzenli tekrarlarla duraklar yaratmaktadır.

Kentlerde döngüsellik sadece sosyal takvimle sınırlı değil, mekânsal pratikler de döngüseldir. Örneğin bir kentsel mekânın gün içindeki kullanımı döngüseldir. Sabah pazaryeri olan bir alanın akşam otopark veya etkinlik alanına dönüşmesi ve ertesi sabah yine pazara dönmesi buna bir örnektir. Haftanın belirli günleri kurulan semt pazarları, belirli saatlerde çalışan toplu taşıma seferleri, gece açık gündüz kapalı mekânlar gibi. Tüm bunlar kentin farklı zamanlarda farklı kimliklere *bürünmesi* anlamına gelir ve aslında döngüsel zamanın göstergeleridir. Lefebvre (1991) ise döngüsel ve lineer ritimler birbirinden ayrılmasa da analitik olarak ayırt edilebildiğini ve her ikisinin de kent hayatında mevcut olduğunu belirtir. Modern kentin yenilik tutkusu lineer zamanı öne çıkarsa da gündelik hayatın inatçı tekrarları döngüsellliği canlı tutmaktadır. Monoton kent işleriyle meşgul bireyler için her günün birbirine benzemesi ise zamanın döngüsellliğini sıkıcı bir tekdüzelik olarak hissettirebilmektedir. Metropol şehirde bireyin maruz kaldığı

yoğun uyarılar karşısında bir duyarsızlık geliştir. Aslında bir yandan da bu tekdüze döngüler ile modern yaşamın ruhsal savunma mekanizması ile direnmektedir. Bu nedenle modern kent, döngüsel ve çizgisel zamanın sürekli mücadelesine sahne olmaktadır. Biri süreklilik ve düzen duygusu sağlarken diğeri değişim ve ilerleme itkisini getirmektedir. Kent deneyimi, bu iki zaman biçiminin dinamik dengesi üzerinde gelişir.

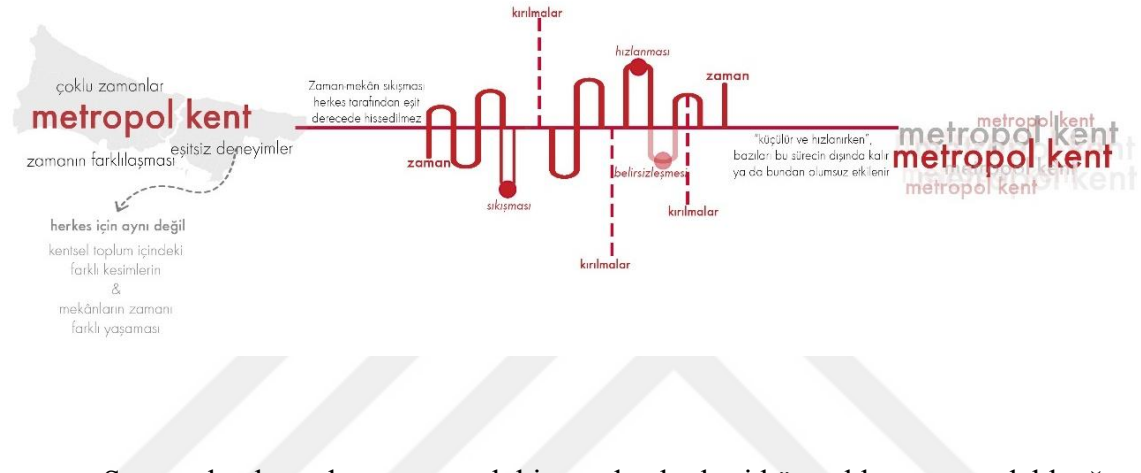
2.3.2 Zamanın Katmanlaşması

Her ne kadar metropol kentte zamana dair genel tanımlar hızlanma, sıkışma ve belirsizleşme yönünde olsa da bu deneyim herkes için aynı değildir. Mekânsal ayrışma da zamanın farklılaşmasına yol açmaktadır. Kentsel alanlarda merkez ile çeper arasında genellikle bir ritim farkı vardır. Merkezde yaşam 7/24 akarken, kenar mahallelerde hayat daha yavaş akabilmektedir. Gece hayatının, sürekli açık işletmelerin ve yoğun ticari faaliyetlerin merkezi canlı tuttuğu bir yerde zaman hızlı ve kesintisiz yaşanır. Buna karşın kentin banliyölerinde veya kırsal kenarlarında insanlar geleneksel gündüz-gece döngülerine daha yakın bir tempo sürdürürken örneğin akşam olunca hayatın durgunlaştığı bir düzen sürebilmektedir. Bu da kentsel zamanın tekil bir deneyim olmadığını, mekânsal konuma göre farklı tempolarda yaşandığını göstermektedir (Şekil 2.7).

Zamanın farklılaşmasının bir diğer boyutu ise kültürel ve bireysel farklılıklardır. Kültürel geçmişi, yaşı veya yaşam tarzı farklı olan insanlar, aynı kentte farklı zaman algılarına sahip olabilmektedirler. Örneğin, yaşlı kuşaklar için çocukluklarının kenti ile bugünün kent arasındaki uçurum, onlarda zamanın hızlandığı hissini uyandırır. Halbuki genç nesiller için mevcut yüksek hız normal kabul edilebilmektedir. Yine, geleneklerine bağlı topluluklar (örneğin kentin içinde yer alan etnik veya dini azınlıklar), kendi ritüel

zamanlarını yaşatmaya devam edebilmektedirler. Hafta içi modern ekonomi ritmine uysalar bile hafta sonu veya kutsal günlerde bambaşka bir zaman duygusuna geçiş yapabilmektedirler. Bu şekilde, kent içinde paralel zaman rejimleri işlemiş olmaktadır.

Şekil 2.7 *Metropol Kentte Zamanın Katmanlı Kırılmaları, Eşitsiz Hızlanması ve Toplumsal Olarak Farklılaşan Zamansal Deneyimler*

Sonuç olarak modern metropol, bir yandan herkesi küresel hız ve anındalık ağına dahil etmeye çalışırken öte yandan toplumsal ve mekânsal eşitsizlikler nedeniyle birçok farklı zaman deneyimini eşzamanlı barındırmaktadır. Zamanın farklılaşması ise kente dair politikaları ve planlamayı da etkiler. Zira herkes için tek bir *doğru* zaman ritmi olmadığından, kentin organizasyonu bu çoklu ritimleri gözetmek durumundadır. Massey (2005), zaman-mekân sıkışması olgusunun sosyal olarak farklılaşmış bir şekilde yaşandığını belirtir. Bu yönüyle sadece teknik bir mesele değil aynı zamanda toplumsal bir mesele olduğunu ifade eder. Kent çalışmaları ise bu çoklu zamanları anlaşılardan şehirdeki yaşam deneyimi tam olarak kavranamaz.

Süreklilik açısından, zamanın döngüsellliği kavramıyla ilintili olarak, kentsel bağlamda süreklilik olgusunu da ele almak gerekmektedir. Süreklilik ise geçmiş ile bugün arasında kurulan köprüler ile kentlerin tarihsel kimliğinin devamlılığı ve zaman içinde

sürdürülen gelenekler anlamında kullanılabilir. Modern kentin hızlı değişim sarmalında bile bazı şeyler devam eder ve bu devamlılık duygusu kent sakinlerine bir aidiyet hissi vermektedir. Massey (2005), mekânın sadece bir anlık kesit olmadığını, içinde pek çok farklı zamanın etkileştiği bir süreç olduğunu söylerken aslında kentsel sürekliliğin altını çizmektedir. Ayrıca bir şehir, sadece bugün var olmadığını, geçmişin birikimi ve geleceğe dönük umutların o şehrin *şimdi* sine sindiğini belirtir.

Kent bağlamında süreklilik en somut olarak mimari ve kentsel dokunun korunmasında görülebilmektedir. Tarihi yapıların ayakta kalması ve eski mahalle dokularının yaşatılması ise kente bir tarih duygusu kazandırır. Ayasofya, Topkapı, surlar gibi yapılar yüzyılları aşarak bugüne gelmiş ve şehir hayatının parçası olmuştur. Bu tür süreklilik unsurları, kentlilerin gündelik koşuşturma içinde farkında olmasalar bile onlara zamanın derinliğini hissettirmektedir. *Şimdi ve burada* olmanın hakikiliği ve geçmişten devralınan mirasla zenginleşir. Kentte süreklilik ise hafızanın mekâna kazınmış hali olarak tezahür eder. Bir eski çeşme, bir anıt, asırlık bir çınar ağacı gibi. Bütün bunlar kentin hızlı akışına rağmen bazı şeylerin devam ettiğini göstermektedir (Şekil 2.8). Örneğin birey, çocukken gittiği parkın hâlâ var olduğunu, eski bir dostunu her sabah aynı kafede bulabildiğini fark ettiğinde hızla değişen hayatında tutunacak bir dal bulmuş olmaktadır. Modern metropol yeniliği kutsarken bile insanların bu devamlılık ihtiyaçlarını tümüyle yok edemez. Öte yandan, süreklilik olgusunun karşı cephesinde kopuşlar ve kesintiler yer almaktadır. Eskiye yok sayarak yeniye öncelerken aslında sürekliliği de tehdit etmektedir. Kentlerin hızlı dönüşümü bazen geçmişle bağları koparır, kentsel yenileme projeleri eski mahalleleri yıkarak hafızayı siler, göç ve demografik değişimler ise eski komşuluk kültürünü dağıtabilmektedir.

Şekil 2.8 Zaman İçinde Kentsel Süreklilik İlişkisi

Bu durumlarda kent sakinleri, bir süreksizlik hissi yaşayarak kendi kentlerinde yabancılaşabilmektedirler. Süreklilik sadece geçmişin devamı olmayabilir, geleceğe uzanan bir çizgiyi de içermektedir. Kent vizyonları, geleceğe dair projeksiyonlar yaparken bile kent kimliğinin sürekliliğini sağlamaya çalışmaktadırlar. Örneğin bir kentin 2023 Vizyonu planlanırken geçmişten gelen özelliklerin gelecekte de yaşatılması hedeflenir. İstanbul'un tarihsel ve kültürel mirasının korunarak çağdaş bir dünya şehrine dönüşmesi söylemi gibi. Bu zaman içinde bir devamlılık iddiasıdır. Dolayısıyla, kentsel süreklilik geriye ve ileriye bakan bir kavramdır. Geçmişten bugüne uzanan ve bugünden geleceğe bağlanan bir zaman köprüsüdür. Kentte yaşayanlar için bu köprü'nün hissedilir olması, hızlı değişimlerin yarattığı tedirginliği azaltır ve aidiyet duygusunu pekiştirmektedir.

Zamansızlık kavramı, zamanın hızlanması ve sıkışması uç noktaya vardığında karşımıza *zamansızlık* olgusu çıkmaktadır. Castells (1996), ağ toplumu dediği günümüz küresel toplumunda gelişen yeni zaman anlayışını *zamansız zaman* kavramıyla açıklamaktadır. *Zamansız zaman*, geleneksel *geçmiş-şimdi-gelecek* sürekliliğinin kırıldığı ve olayların doğrusal bir sıraya göre değil adeta eşzamanlı bir kolaj şeklinde yaşandığı

bir duruma işaret etmektedir. Castells (1996) ise enformasyon çağında toplumsal pratikler, mekânın akışlar mekânı (space of flows) ve zamanın *zamansız zaman* paradigması etrafında örgütlemek olarak ifade eder. Dijital ağlarla birbirine bağlanan dünyada anındalık kültürü, *geçmiş* ve *gelecek* ufkunu daraltarak sürekli bir *şimdi* hali yaratmaktadır (Şekil 2.9).

Şekil 2.9 Zamanın Hızlanması ve Doğrusallığın Kırılmasıyla Ortaya Çıkan Zamansızlık

Zamansızlık, zamanın adeta imha edilmesi anlamına gelmektedir. Zamanın akışı, ağlar içindeki eşzamanlı etkileşimler lehine askıya almaktadır. Bu durumda neden-sonuç ilişkisine dayalı ardışık zaman algısının yerini eşzamanlı olayların birbirine bağlandığı bir hiper-zaman almaktadır. Castells (1996), biyolojik zamanın (doğal döngülerin) ve saat zamanının (insan yapımı ölçülebilir zamanın) karşısında üçüncü bir gerçeklik olarak enformasyonel zamansızlığın doğduğunu vurgulamaktadır. Ağ toplumunun baskın yapısı ise lineer olmayan, esnek ve içkin bir zaman düzeni yaratmaktadır. Örneğin internet üzerindeki etkileşimlerde coğrafi konum ve saat dilimi fark etmeksizin kişiler ortak bir *şimdiyi* paylaşmaktadır. Sosyal medya akışlarında geçmiş gönderiler hızla unutulur, gelecek planları ise sürekli değişen bir anlık gündem içinde belirsizleşmektedir.

Augé (1995), süpermodernite kavramı çerçevesinde geliştirdiği *yok-yer* (non-lieux) teorisiyle *zamansızlık* olgusunu mekân deneyimi üzerinden açıklamaktadır. Örneğin havaalanları, otoyollar, alışveriş merkezleri gibi geçici, anonim ve işlev odaklı mekânlar, bireylerin tarihsel süreklilik, kimlik ve aidiyet duygusundan kopmasına neden olduğunu belirtir. Bu tür mekânlar, *geçmiş* ile ya da *gelecek* ile güçlü bir ilişki kurmamakta, yalnızca *şimdiki* anın aciliyeti ve güncelliği içinde deneyimlenmektedir (Augé, 1995). *Yok-yerlerde* bireyler, geleneksel mekânlarda hissedilen süreklilik ve anlam derinliğinden yoksun bir zamansal boşluk içinde varlık göstermektedirler. Bu bağlamda, Augé, *yok-yerlerde* süregelen deneyimin “şimdiki anın güncelliği ve ivediliğinin bir bileşeni” olduğunu vurgulamaktadır (Augé, 1995, s. 103).

Castells (2010) ise küreselleşme çağında toplumsal yapının *zamansız zaman* üretmeye başladığını ileri sürmektedir. Castells (1996), ağ toplumunun karakteristik özelliği olan *zamansız zaman*, *geçmişin* sürekliliğinin kırıldığı, *geleceğe* yönelik projeksiyonların belirsizleştiği ve *şimdiki* anın yoğunlaştığı bir zamansal düzlem yarattığını belirtmektedir. Böylece hem *yok-mekânlarda* yaşanan *zamansızlık* deneyimi hem de *zamansız zaman* kavramı, bireylerin geleneksel zamansal döngülerden koparak anlık bir *şimdi* içinde yaşamaya zorlandığını göstermektedir.

Bu kuramsal çerçeve, Virilio’nun (1997) *hız bilimi* olarak tanımladığı dromoloji kavramı ile de örtüşmektedir. İletişim teknolojileri ve küresel hareketlilik, bireyleri *hız toplumu* içine yerleştirdiğini, zaman algısı sıkışmış, gerçek zaman ivmelenerek *geçmiş* ve *geleceğin* önemi giderek yitirildiğini belirtir. Hızın toplumsal yapılara egemen olması ise bireyleri yalnızca anlık deneyimlere odaklayan, sürekli geçiş, devinim ve akış içinde var olmaya zorlayan yeni bir zamansal düzen yaratmıştır. Küreselleşme ve teknolojik

modernleşme süreçleri, zamansal deneyimi geleneksel süreklilikten koparmış, geçmişin izlerinin silikleştiği, geleceğin ise belirsizleştiği yoğunlaşmış ve hızlanan bir *şimdi zamanı* üretmiştir. Özellikle metropol kentlerde bu durum, bireylerin hem mekânsal hem de zamansal yabancılaşma deneyimlerini belirgin biçimde artırmaktadır. *Zamansızlık*, modern kentin hem bir imkânı hem de bir gerilim kaynağıdır. Kentli bir yandan hızın dayattığı yarışın içinde zamana karşı var olmaya çalışırken diğer yandan zamanın anlamını yitirdiği bir atmosferde aidiyetini ve yönünü kaybetmektedir.

2.3.3 Zamanın Belirsizliği

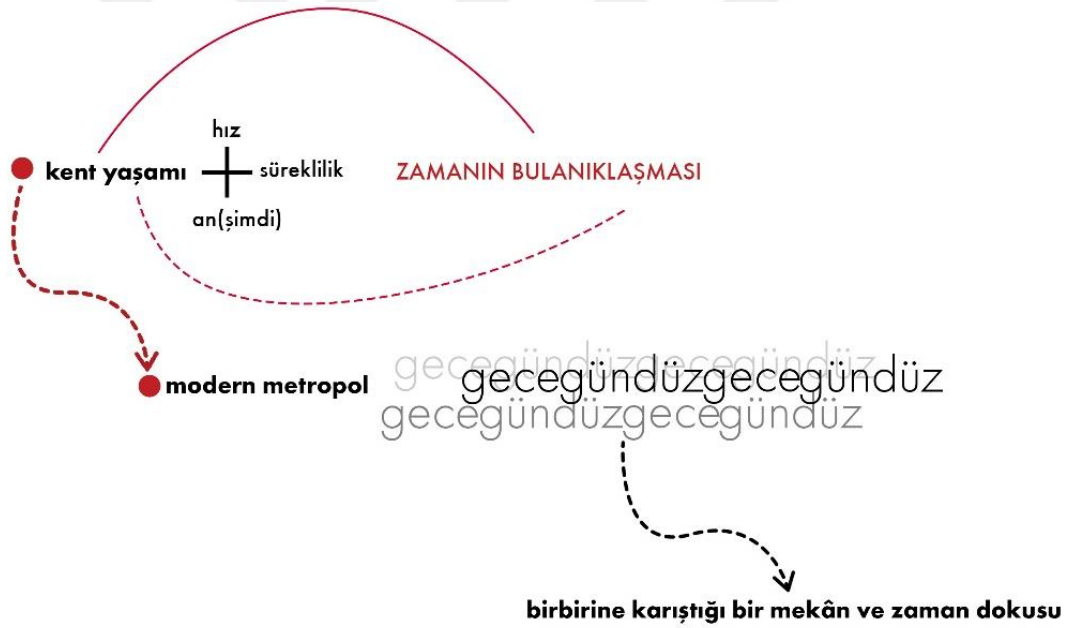
Zamanın belirsizliği yalnızca geleceğin öngörülemez doğasından kaynaklanmaz. Geçmişin sürekli yeniden inşası, yorumlanması ve seçici biçimde hatırlanması ile de derinleştirmektedir. Bu durum, şimdiki anın anlamını sabit olmaktan çıkararak, sürekli değişen bağlamlar içinde yeniden üretmektedir. Böylece zaman, doğrusal bir çizgiden ziyade kesişen katmanların, beklenmedik kırılmaların ve süresiz akışların iç içe geçtiği bulanık bir örgü hâline gelmektedir. Kentsel mekânda bu belirsizlik, fiziksel çevrenin dönüşen morfolojisi, toplumsal hafızanın dinamikleri ve bireysel deneyimlerin zamansal kırılabilirliği aracılığıyla somutlaşmaktadır. Kent, bu bağlamda, kesin sınırların silikleştiği ve zamansal anlamların sürekli müzakere edildiği yaşayan bir *palimpsest* niteliği taşımaktadır.

Zamanın Bulanıklaşması çerçevesinde, kent yaşamında hız ve kesintisiz *şimdi* duygusu artarken, zamanın bulanıklaşması dediğimiz olgu ortaya çıkmaktadır. Farklı zaman dilimlerinin ve rollerinin arasındaki sınırların flu hale gelmesini ifade etmektedir. Modern metropol, *geçmiş* ile *geleceğin*, çalışma zamanı ile boş vaktin, gündüz ile gecenin birbirine karıştığı bir mekân ve zaman dokusu sunmaktadır. Örneğin dijital iletişim

teknolojileri, mesai kavramını gevşeterek iş zamanını ev hayatına sızdırmış, pek çok kent sakini için iş ve dinlenme zamanları da iç içe geçmiştir.

Şekil 2.10’da görüleceği üzere, benzer biçimde küresel haber döngüsü ve sosyal medya akışı, yerel zaman duygusunu küresel *an* ile harmanlanmaktadır. Dünyanın öteki ucundaki bir olay ise kendi gündelik zamanımıza anında eklenmektedir. Bu durum bireylerin zaman algısında bir bulanıklık yaratmakta neyin *şimdi*, neyin *daha sonra* olduğuna dair netlik azalmaktadır.

Şekil 2.10 *Metropol Kentte Zamanın Bulanıklaşması ve Anlam Kaybı*

Tarihsel perspektiften bakıldığında da kentler zamanın bulanıklaştığı mekânlardır. Özellikle kadim metropollerde farklı çağlardan kalma katmanlar bir arada bulunur. Örneğin İstanbul’da Bizans surlarının yanında modern otoyollar, tarihi camilerin arkasında ise gökdelenler yükselir. Böylece farklı zaman katmanları iç içe geçerek kent mekânında eşzamanlı olarak deneyimlenir. Kent sakinleri, bir sokaktan diğerine geçerek adeta zamanda yolculuk yapabilmekte, tarih ile modernite arasındaki çizgi

bulanıklaşmaktadır. Kent anıların mekânı ve anıların hızla silindiği bir sahnedir. Bu paradoks, zamanın bulanıklaşmasının özünü oluşturmaktadır. Kent yaşamı bir yandan tarihsel süreklilikler barındırırken öte yandan sürekli yeniyi üretip eskiyi unutturmaktadır.

Yok-yer kavramı da zamanın bulanıklaşmasına katkı yapan mekânları tarifler. Bu mekânlarda tarihsel kimlik silik olduğundan, birey kendini belirsiz bir *şimdi* içinde bulur (Augé 1995). Örneğin bir havaalanında kısa süreliğine bulunan bir yolcu, orada ne tam anlamıyla geçmişini hissederek ne de geleceğe dair bir aidiyet kurmaktadır. Sadece geçiş hâlindeki bulanık bir zaman dilimini yaşamaktadır. *Yok-yer* kavramını hiçbir şeyle bütünleşmez. Sadece geçip gitme süresince birbirine benzeyen ayrıışık bireyleri bir arada tutar. Şimdiki zamanın mutlaklığı, *geçmiş* ve *gelecek* referanslarının önüne geçerek zamansal algıyı bulanıklaştırır. Kentte zamanın bulanıklaşmasının bir diğer boyutu da gece ve gündüzün kent ışıklarıyla karışması ve doğal ritimlerin bozulmasıdır. Elektrik aydınlatması, neon reklamlar ve 24 saat açık işletmeler kentin doğal karanlık döngüsünü yapay olarak aydınlatmaktadır. Sonuçta özellikle büyük şehir merkezlerinde gece kavramı göreceli hale gelmekte, kent sakini saatin ilerlediğini ancak saate bakarak fark edebilmekte çünkü çevresel ipuçları belirsizdir. Bu tür ortamlar bedenin biyolojik saatini de şaşırtabilmektedir. Kişi zamansal bir sis içinde yolunu bulmaya çalışabilmektedir. Tüm bu etkenler, modern kent deneyiminde zamanın bulanık ve akışkan bir nitelik kazanmasına yol açmaktadır. Zaman, bölümlere ayrılmış katı bir çerçeveden ziyade, kent mekânında dağılan, sınırları belirsiz bir sürekli akış olarak hissedilmektedir.

Zamanın bulanıklaşması ile yakından ilişkili bir diğer olgu da zamanda muğlaklıktır. Muğlaklık, kentsel yaşamda zamanın anlamının ve yönünün belirsiz hale gelmesini ifade etmektedir. Modern kentte birey, kimi zaman *hangi zamanda yaşadığını*

kestirmekte zorlanmakta, hızlı değişim ve çok katmanlılık ise zamansal referans noktalarını silikleştirmektedir. Hızlı kentleşme sonucunda birkaç on yılda bir yüzü tamamen değişen bir şehirde, geçmişe dair izler hızla yok olduğu zaman kentliler aidiyet duygusunda bir kopukluk ve zamansal muğlaklık yaşayabilmektedir. Bir neslin aşına olduğu mekânlar bir sonraki nesil için yabancı hale gelmekte ve kuşaklar arası ortak zaman duygusu zayıflamaktadır. Bu da zamanın ruhunu yakalamayı güçleştirir çünkü kentte aynı anda farklı dönemlerin izleriyle yaşayan insanlar zaman algısı bakımından birbirinden kopuk deneyimler taşıyabilmektedirler (Şekil 2.11).

Şekil 2.11 Kentte Zamanın Bulanıklaşması ve Zamansal Muğlaklık

Zamanda muğlaklık, aynı zamanda kentlilerin gelecek tahayyüllerinin belirsizleşmesiyle de ilgilidir. Sürekli hızlanan ve dönüşen kent hayatı, geleceği öngörmeyi zorlaştırır. Uzun vadeli planlama yerini kısa vadeli tepkiselliğe bırakabilmektedir. Bauman (2000), postmodern yaşamı *akışkan belirsizlik* ortamı olarak tanımlamaktadır. Bu durum zaman algısına da yansımaktadır. Ayrıca kentlinin geleceğin net olmadığını, geçmişin ise çabucak unutulduğu bir *şimdi* belirsizliği içinde yaşadığını belirtir. Benjamin (1999) ise modern hayatın deneyimini anlatırken insanların anı biriktirme kapasitesinin zayıfladığını, sürekli değişen uyaranlar karşısında derin deneyim

(Erfahrung) yerine anlık yaşıntıların (Erlebnis) hüküm sürdüğünü vurgulamıştır. Bu tespit, zamansal muğlaklığın özünde yatan durumu yansıtmaktadır. Derinlikli bir zaman hissi yerine yüzeysel ve çelişik zaman kırıntıları gibi. Sonuçta birey, neyi hatırlayıp neyi unuttuğundan emin olamadığı, yarının ne getireceğini kestiremediği bir zamansal muğlaklık yaşamaktadır. Kent mekânı da zamanda muğlaklığa sebep olabilmektedir. Özellikle çarpık kentleşme veya plansız büyüme sonucu eski ile yeninin rastgele iç içe geçtiği şehir bölümleri, bir estetik ve tarihsel muğlaklık yaratmaktadır. Örneğin tarihi bir binanın yanı başına dikilen ultramodern bir yapı, kentin zaman katmanları arasında beklenmedik bir gerilim ortaya çıkarabilmektedir. Bu çeşit bir uyumsuzluk, kentin anlatısını muğlaklaştırır. Şehir, tutarlı bir zaman anlatısı sunmaktansa parçalı ve hatta çelişkili mesajlar vermektedir. Kentte yaşayanlar ile bir sokakta geçmişin huzurunu hissederken bir sonrakinde geleceğin tedirgin edici hızına maruz kalabilmektedir. Bu keskin geçişler zamansal referanslarda bir kararsızlık ve belirsizlik duygusu yaratmaktadır.

Kentsel bellek ile unutma arasındaki gerilim de zamansal muğlaklığın bir parçasıdır. Modernite pek çok kuramcının belirttiği gibi bir yandan geçmiş silip yeniyi yücelten bir dinamiğe sahiptir. Geleneksel toplumlarda güçlü olan ataların belleği ve tarih bilinci, modern kent yaşamında zayıflayabilmektedir. Toplumsal unutma mekanizmaları devreye girerek kentin hafızasını oluşturan unsurlar (örneğin eski binalar, mahalle kültürleri) zamanla silinmektedir. Bu da kentlilerde *zamanın dışına düşme* hissi uyandırmaktadır. Hangi değerlerin kalıcı, hangilerinin geçici olduğuna dair muğlaklık artmaktadır. İlerleme ideolojisi sürekli ileriye bakmayı telkin ederken geride kalanların (geçmiş deneyim ve birikimlerin) anlamı belirsizleşmektedir. Böylece kentsel zamanda, hatırlama ile unutma ikilemi arasında sıkışan muğlak bir boşluk oluşturmaktadır. Kentli

birey, zamanın döngüsel mi yoksa doğrusal mı işlediği konusunda bile kararsız kalabilmektedir. Çünkü modern metropol her ikisinin de izlerini taşımakta ancak tutarlı bir anlatı sunmamaktadır.

Modern kent yaşamında pek çok şey hızla tüketilmekte ve değeri kısa ömürlü olmaktadır. Bu bağlamda zaman aşımı, kentsel bağlamda olayların, deneyimlerin veya yapıların hızla geçerliliğini yitirmesi, unutulması anlamında ele alınabilmektedir. Zaman aşımı belli bir sürenin dolmasını ifade etmektedir. Kentsel metafora ise bir olgunun veya anının, üzerinden çok geçmeden eskimiş ve hükümsüz hale gelmesini anlatmaktadır. Günümüz bilgi çağında enformasyon o kadar hızlı akmaktadır ki daha dünün haberi bugün *eski* kabul edilmektedir. Bu sürekli yenilenme döngüsü, kent deneyimine bir geçicilik duygusu kazandırmaktadır. Kentliler anı yakalamaya zorlanır çünkü bilinir ki fırsatlar çabuk geçmekte ve metropol kent dinamikleri hızla değişmektedir. Modern metropolün hafızasının daima güncellenen ve eskiyi çabuk silen bir belleğe sahip olması gibidir. Zaman aşımı olgusu, kentte unutma mekanizmalarıyla yakından ilişkilidir. Herhangi bir mesele, skandal veya travma, eğer üzerine yeterince gidilmezse kent hafızasında zamanla silip gitmekte, yerini yeni meseleler almaktadır. Bu toplumsal unutma süreçleri bazen bilinçli biçimde de teşvik edilir. Örneğin kentsel dönüşüm projeleri ile eski bir felaketin izini silip yerine yeni bir başlangıç getirme iddiasıyla yapılabilmektedir. Ancak bu unutmalar, geçmiş deneyimlerden ders almayı da zorlaştırmaktadır. Zaman aşımına uğrayan hafıza, kenti her defasında aynı hataları tekrar edebilen bir döngüye sokabilmektedir. Bu anlamda zaman aşımı, süregelen sürekliliğin karşıtıdır. Süreklilik devamlılığı, zaman aşımı kesintiyi temsil etmektedir.

Kentte fiziki yapılar da zaman aşımına uğramaktadır. Kullanılmayan ve âtil kalan yapılar metruklaşır, ardından yıkılıp yerine yenileri yapılır. Bir nesil önce kentin simgesi olan bir yapı korunmazsa sonraki nesil için hatırlanmaz hale gelmektedir. Bu da kentin mekânsal hafızasının zaman aşımına uğraması demektir. Post-modern mimarlık eleştirilerinde, *tarihsizleştirme* eğiliminden söz edilir. Kentin doku ve binalarının sürekli değiştirilmesi ise şehrin tarih duygusunu aşındırmaktadır. Augé (1995), *yer-olmayan* mekânlar çoğaldıkça belleği diri tutacak antropolojik mekânların azaldığını ve şehir bir unutmama labirentine dönüşebildiğini belirtmektedir.

Bilgi toplumunun getirdiği bir diğer boyut da insan ilişkilerinin zaman aşımına uğramasıdır. Metropolde insanlar hızla tanışıp hızla unutabilmektedir. Örneğin sosyal medya ve telefon rehberleri yüzlerce geçici temasla doludur. Kentli birey mekânlar gibi insanları da tüketim nesnesi gibi hızla tüketip bir kenara bırakabilmektedir. Bu da toplumsal dokuda kalıcı bağlar kurmayı zorlaştırmaktadır. Geçmişin mahalle kültüründeki ömür boyu süren dostluklar yerine bugünün şehirde gelip geçici tanıdıklar hâkim hale gelebilmektedir. Böyle olunca bireyler için zaman aşımının yarattığı boşluk duygusu derinleşmektedir. Kiminle, nerede ve ne zaman gerçekten bağ kurduklarını kestiremezler.

Tüm bu yönleriyle zaman aşımı, modern kentin belki de en çarpıcı ironilerinden birini ortaya koymaktadır. Her şey müthiş bir hızla değişirken, aslında bu hızlı döngü içinde değişmeden kalan bir şey değişimin kendisi, yani değişimin sürekliliğidir. Kent, geçmişin izlerini ve deneyimlerini çabuk unutarak hep yeniye yer açar, ama bu döngü öyle alışlagelmiş hale gelir ki kendi başına bir süreklilik kazanır. Bu yüzden bugünün kent insanı için asıl süreklilik belki de geçicilik duygusunun kalıcı varlığıdır. Her an bir

şeylerin zaman aşımına uğrayıp yok olabileceği hissi modern metropol hayatının sıradan bir gerçeği haline gelmiştir.

2.4 Bölüm Sonucu

Katmanlı kent olarak metropol; doğrusal ve döngüsel, hızlanmış ve gecikmiş, süreksiz ve kalıcı zaman deneyimlerinin çakıştığı, zamansal olarak çok katmanlı ve gerilimli bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda zaman bir ölçüm birimi ile bireylerin kentle kurduğu ilişkinin, mekânların dönüşümünün ve toplumsal hafızanın yapı taşıdır. Dolayısıyla kent çalışmaları ve kentsel planlama süreçlerinde zamanın bu çoklu doğası, kuramsal olduğu kadar pratik olarak da dikkate alınmalıdır. Kentin yaşanabilirliği mekânsal ve zamansal adaletin süreklilik ile dönüşüm arasında kurulacak dengenin sağlanmasıyla mümkündür.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KATMANLI VE ZAMANSIZ BİR KENT OLARAK İSTANBUL'DA OLUŞAN YENİ ZAMAN TANIMLARI VE MEKÂNSAL YANSIMALARI

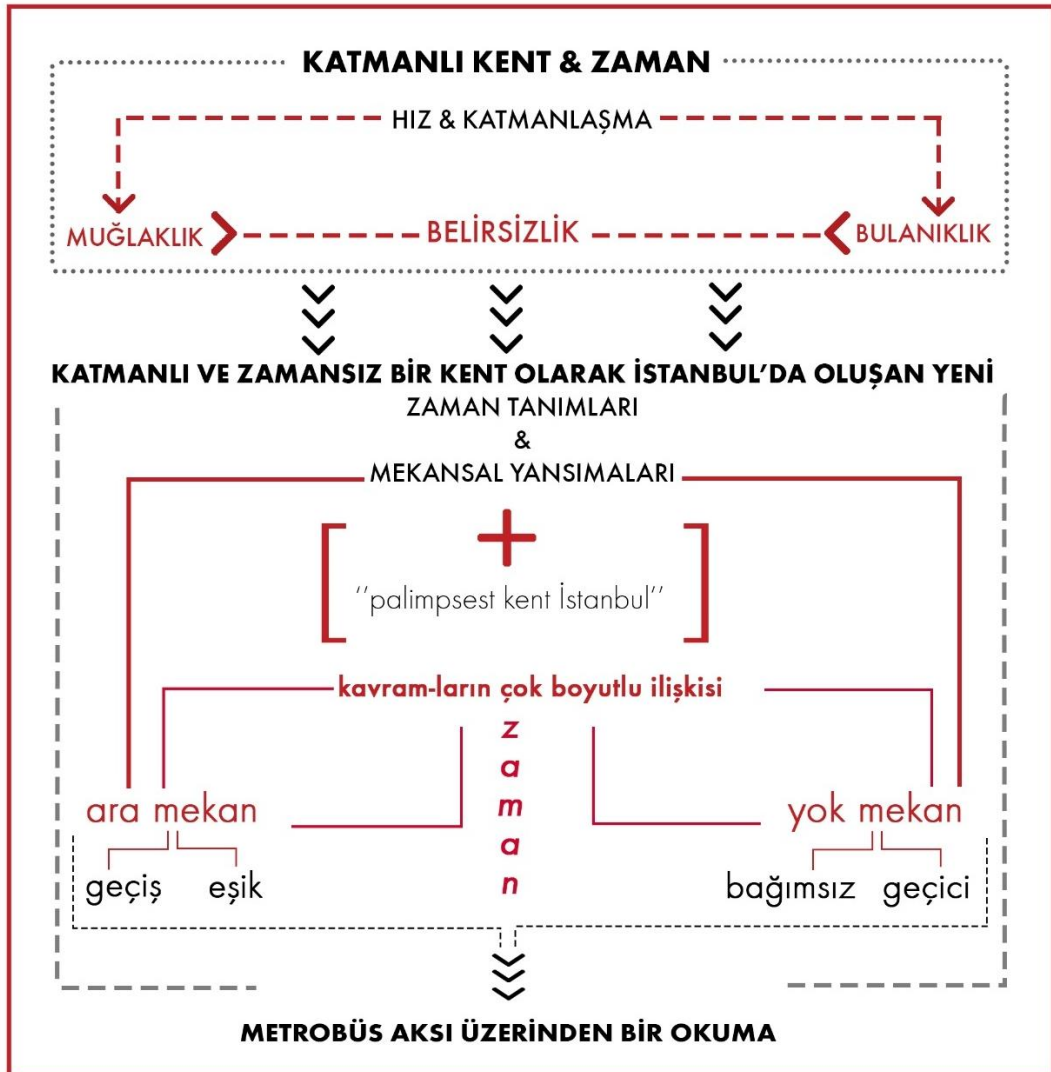
Metropol kent yaşamında zaman kavramı, doğrusal veya tekil bir akıştan öte çok boyutlu bir ağ gibi düşünülebilir. Katmanlılık, kentin ve zamanın eşzamanlı çok katmanlı yapısını vurgulanmaktadır. Tarihsel, mekânsal ve zamansal katmanların bir arada var olması, *palimpsest* kent kavramı ile açıklanabilir (Turgut ve diğerleri; 2022). Bu bağlamda İstanbul, *geçmiş* ve güncel izlerin üst üste geldiği ve sürekli değişen fakat izlerini bütünüyle silmeyen bir kent olarak ele alınmaktadır. *Palimpsest* kent metaforu, kentsel deneyimde *geçmiş* ile *şimdi* arasındaki sınırların muğlaklaştığını ortaya koymaktadır (Huyssen, 2003). Ayrıca, günümüzde geçmişin bugünün bir parçası haline geldiğini, bunun sonucunda zaman arasındaki sınırların zayıfladığını ve mekânın yaşantısal boyutu, modern ulaşım ve iletişim araçlarının bir sonucu olarak daraldığını belirtmektedir. Kentte farklı dönemlere ait anıların, imgelerin ve pratiklerin bir arada bulunabildiğine işaret etmektedir. Gerçekten de büyük metropollerde, özellikle İstanbul gibi tarihsel sürekliliği zengin şehirlerde, mekân ve zaman iç içe geçerek çok katmanlı bir deneyim yaratmaktadır.

Bir yandan gündelik hayatın hızlı ritmi ve küresel etkileşimleri, diğer yandan kentin hızı kentsel mekânda anda varlık göstermektedir. Hız eksenini, modern metropol yaşamında zamanın ivmelenmesi olgusuna odaklanmaktadır. Kentleşme, ulaşım ve teknolojik modernleşmenin etkisiyle gündelik yaşam ritimlerinin hızlanması, kentsel mekânların deneyimlerinin sıkışmasına neden olmaktadır. Belirsizlik eksenini ise zamanın muğlaklaşması, kayması ve bulanıklaşması süreçlerini irdelemektedir. Bu durum, bireyin

yaşadığı mekân ile kurduğu ilişkiyi kırılğanlaştırır. Net sınırların ortadan kalktığı ve deneyimlerin parçalandığı bir zamansal ortam ortaya çıkarır.

Kentsel toplumlarda zaman ve mekân kavramlarının nasıl dönüşüme uğradığı kuramsal çerçevede ele alınmıştır. Şekil 3.1 de görüldüğü gibi *hız*, *katmanlaşma* ve *belirsizlik*, İstanbul'un kentsel yapısına uyarlanarak *ara mekân* ve *yok-mekân* kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. *Ara mekân*, geçiş ve eşik deneyimlerini, *yok-mekân* ise bağlamsız, kimliksiz ve geçici kullanımları temsil etmektedir.

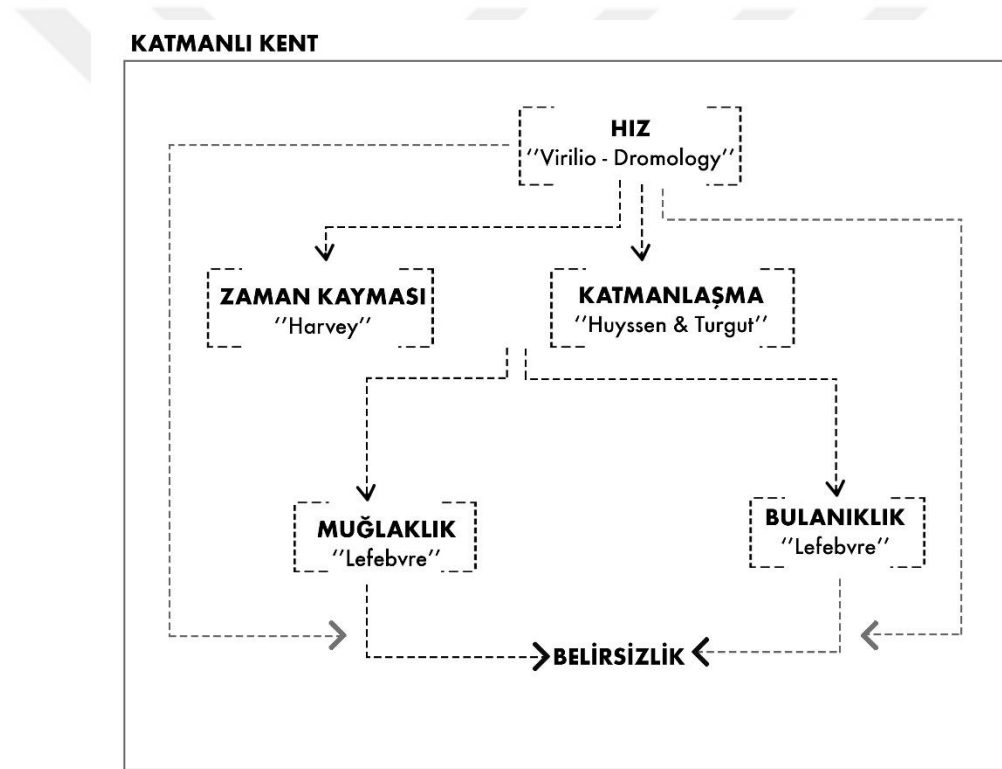
Şekil 3.1 Kavramsal Çerçeve: Katmanlı Kent ve Mekânsal Okumalar

3.1 Kentsel Zamanın Kavramsal Bileşenleri

Geleneksel toplumların döngüsel zaman anlayışından modernitenin doğrusal zaman kurgusuna, ardından metropol kentin ürettiği *zamansızlık*, zamansal kayma ve hızlanma olgularına uzanan süreç incelenmiştir. Marc Augé, Henri Lefebvre, Paul Virilio, gibi kuramlar, çağdaş metropollerde bireylerin zaman algısının nasıl köklü biçimde değiştiğini göstermiştir (Şekil 3.2).

Şekil 3.2 Kentsel Zamanın Kavramsal Bileşenleri

Modern metropol, zamanın hızlanmasıyla sıkışma, muğlaklaşma, bulanıklaşma ve farklılaşma gibi çok boyutlu dönüşümlerle karakterize olmaktadır. Virilio (1997) *hız toplumu* ve Augé (1995) *yok-yer* kavramları ile bireyleri süreksiz, köksüz ve anlık bir *şimdiye* sıkıştıran bu süreci açıklamaktadırlar. Hız, iletişim ve ulaşım teknolojileri aracılığıyla mekânsal engelleri ortadan kaldırırken, Harvey (1989), *zaman-mekân sıkışması* fiziksel uzaklıkların anlamını yitirip yaşam temposunun ivmelenmesine

yol açmaktadır. Metropol yaşamı tekil ve homojen bir zamansal çerçevede işlemez, farklı fazlarda işleyen, çakışan ya da ayrışan çoklu zaman katmanları içermektedir. Bu çoklu yapı, kimi bölgelerde geçmişin yavaş ritimlerini, kimi bölgelerde ise geleceğe dönük hızlı akışları barındırmaktadır. Lefebvre (1991), vurguladığı döngüsel ritimler ile mevsimler, haftalar, toplumsal ritüeller doğrusal zamanın baskısına karşı süreklilik hissi yaratırken, kentsel dönüşüm, göç ve hızlı değişim bu sürekliliği aşındırmaktadır. Zamanın bulanıklaşması, *geçmiş*, *şimdi* ve *gelecek* arasındaki sınırların silinmesi, muğlaklık ise bireysel deneyim ile kentsel plan/kurgu arasındaki anlam kaymalarını ifade etmektedir. Bu süreçler, kentsel durakların belirsiz, öngörülemez ve norm dışı karakterini beslemektedir. Zaman aşımı ise hem mekânların hem de toplumsal ilişkilerin hızla geçerliliğini yitirerek unutulmasına neden olmaktadır. Böylece kalıcılık yerini geçiciliğe, hatırlama ise unutuşa bırakmaktadır. Modern metropolde zaman, hız ve çoklu ritimlerin iç içe geçtiği ve süreklilik ile kopuşun gerilimli dengesi üzerinde şekillenen karmaşık bir olgudur.

3.2 Palimpsest Bir Kent Olarak İstanbul'un Zaman Katmanları

İstanbul, binlerce yıllık geçmişiyle, belleği ve tarihiyle kültürlerin izlerini taşımaktadır. Bu nedenle *palimpsest* kent kavramının adeta canlı bir örneğidir. *Palimpsest* ise üst üste yazılan ve silik de olsa önceki yazıların hâlâ görülebildiği parşömenlere verilen addır. Bu metafor, İstanbul'un defalarca yazılıp silinen ve yeniden yazılan çok katmanlı kentsel yapısını ve bu katmanlar arasındaki ilişkileri anlamak için kullanılmaktadır. Farklı zamanlara ait katmanların mekânda nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir (Turgut, 2013, 2021).

Palimpsest kent olgusu, fiziksel yapıların yanı sıra ekonomik yapıları ile kültürel pratiklerin ve kolektif hafızası da bu katmanlılığın bir bölümünü içerir. İstanbul'da semt isimlerinde, sokak dokusunda veya günlük yaşam ritüellerinde geçmiş dönemlerin izi sürülebilmektedir. Kent hafızasının ve kolektif bellek bir nevi üst üste binen metinler gibi okunabildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda İstanbul, farklı çağlara ait kamusal belleğin ve tarihin eşzamanlı olarak deneyimlenebildiği bir kenttir. Tarihsel katmanlarıyla *zamansızlık* hissi yaratan, farklı medeniyetlerin izlerini barındıran çok katmanlı bir metropoldür. *Zamansızlık*, kentte *geçmiş* ve *şimdi* arasındaki sınırların silikleşmesiyle ortaya çıkar, kentli bireyler net bir zaman duygusu kurmakta zorlanır. Lefebvre (1991) çalışmasında kent mekânı, karşılaşma, geçiş ve süre gibi olgularla sürekli yeniden şekillendiğini ve bunun zaman algısını parçalı hâle getirdiğini belirtir. Şentürer (2008) ise zamanı üretme ve paylaşma potansiyelini, mekânsal deneyimle birlikte değerlendirmek gerektiğini vurgulamaktadır.

Aramekânlar (in-between spaces), tanımsız, geçici, işlevsiz ama potansiyel barındıran alanlardır. Bireyler için yeni zamansallıkların deneyimlenebileceği özgürlük alanları sunarlar. Bu alanlar kentsel planlamanın artıkları olarak görülse de yaratıcı kullanım ve yeniden işlevlendirme potansiyeli taşırlar. Kentlerin zamansal katmanlarına bir başka boyut ekleyen olgu, zaman-mekân sıkışması kavramıyla açıklanmaktadır. Harvey (1989) tarafından küreselleşme ve geç kapitalizm çözümlemelerinde kullanılan bu kavram, modern teknolojiler ve ekonomik dönüşümler sonucunda mesafelerin görece kısalmasını, olayların ve etkileşimlerin zaman ölçeğinin hızlanmasını ifade etmektedir. Özellikle 20. yüzyıl sonlarından itibaren İstanbul gibi metropollerde ulaşım ve iletişim altyapısındaki gelişmeler, kentsel mekânda mesafenin algılanışını kökten değiştirmiştir. Artan otomobil kullanımı, otoyolların ve köprülerin inşası, havaalanlarının kenti dünya

ile bağlaması – tüm bunlar kentin mekânsal genişliğinin, zaman açısından daha küçük hissedilmesine yol açmıştır. Nitekim teknolojik gelişmeler, yenilikler ve altyapı yatırımları, mekânsal ve zamansal mesafeleri yoğunlaştırarak ulaşım ve iletişim sürelerini kısaltmaktadır. Ayrıca yeni pazarlar açma ve üretim döngülerini hızlandırma motivasyonu ile mesafeyi adeta eritmektedir.

İstanbul'un geçirdiği hızlı kentsel dönüşüm, zaman-mekân sıkışmasının somut bir göstergesidir. 1970'lerde kentin iki yakası arasında yolculuk bir meydan okuma iken, Boğaziçi Köprüsü'nün (1973) ve ardından ikinci (1988) ve üçüncü köprülerin (2016) yapılması, kıtalararası yolculuğun süresini dramatik biçimde azaltmıştır. Gerçekten de İstanbul'da yaşayanlar için şehir içindeki mesafeler, artık coğrafi uzaklıktan ziyade trafikte veya toplu taşımada geçen süreyle ölçülmektedir. Bu da kentsel mekân algısını dakikalar ve saniyeler cinsinden yeniden tanımlamaktadır. İstanbul'un modernleşme sürecinde zamanın hızlandığı ve mekânın sıkıştırıldığı, ancak bunun da kentte yeni eşzamanlılıklar ve çelişkiler ürettiği söylenebilmektedir. Bu nedenle tez, merkezinde ve temel odaklarından biri olarak kentin zaman ile kurduğu çok katmanlı ilişkiyi ele almaktadır. Bu çerçevede, kenti ve zamanı yalnızca anlık olarak gördüğümüz ve deneyimlediğimiz bir olgudan ziyade geçmişin mekânsal katmanlarının kentin günümüz hızına eklemlenerek bir araya geldiği dinamik bir bütün olarak değerlendirmektedir. Bu karşılaşma, kentsel bağlamda *zamansızlık*, belirsizlik ve katmanlılık gibi olguları görünür kılmaktadır. İstanbul'un kentsel yapısında *yok-mekânların* yaygınlaşması ve hız odaklı ulaşım sistemlerinin gelişimi, kent deneyimini mekânsal ve zamansal düzlemde dönüştürmektedir. Kentin özgün hafıza katmanlarından kopuk, küresel ölçekte tekrarlanabilir ve zamansız mekânlar olarak İstanbul'un metropol karakteri içerisinde giderek daha görünür hale gelmiştir. Buna paralel olarak Metrobüs gibi yüksek hızlı

ulaşım hatları, Harvey (1989), *mekân-zaman sıkışması* kavramının somut bir yansıması olarak kentin coğrafi sınırlarını algısal düzeyde daraltırken yaşam temposunu ivmelendirmiştir. Bu iki olgu zamansız ve aidiyetsiz mekânların çoğalması ile hızın gündelik hayatın merkezine yerleşmesi İstanbul’da kentsel deneyimin doğasını yeniden tanımlamaktadır. Kentliyi ise *geçmiş* ve *gelecek* arasındaki bağları zayıflayan, sürekli hızlanan ve kesintisiz bir *şimdinin* içinde konumlandırmaktadır.

3.3 Mekânsal Yansımalar: Ara Mekânlar ve Yok-Mekânlar

Kent mekânı, modern üreçlerin yarattığı farklı zamansal ve mekânsal katmanların çakıştığı bir zemin olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda *ara mekân* ve *yok-mekân* kavramları, kentin hızlı dönüşümünü ve toplumsal pratikler ile mekânsal düzen arasındaki gerilimi anlamak için önemli kuramsal araçlar sunmaktadır.

Fransız antropolog Marc Augé’nin (1995) tanımladığı *yok-mekân*, hız, tüketim ve dolaşım mantığıyla üretilen; kimlikten ve tarihsel bağlardan arınmış, geçişe odaklı mekânları ifade etmektedir. Havaalanları, otoyollar ve alışveriş merkezleri bu kategorinin tipik örnekleridir. Bu mekânlarda birey anonim bir özneye indirgenir. Zamansal deneyim ise *geçmiş* ve *gelecekte* koparak sürekli bir *şimdiye* sıkışır. Böylelikle *yok-mekân*, modern toplumun hız ve akış mantığının kent mekânında yarattığı aidiyetsiz ve homojen deneyimi görünür kılmaktadır.

Buna karşılık *ara mekânlar*, kentin katı işlevsel kurguları arasında kalan, belirsiz, geçici ya da eşik niteliği taşıyan alanlardır. Otoyol viyadükleri altındaki boşluklar, parseller arası ortakalan alanlar veya gece-gündüz farklı işlevler kazanan kentsel eşikler bu kapsama girmektedir. Antropolojik açıdan *liminalite* kavramıyla ilişkilendirilen *ara mekânlar* ne tam anlamıyla içerde ne de dışarıda konumlanır. Bu aradalık, onları alternatif

kullanım biçimlerine, yaratıcı müdahalelere ve dönüşüm potansiyeline açık hale getirmektedir. Tez çerçevesinde, etimolojik olarak Latince *inter* (arada durmak) kökünden gelen *in-between space* kavramı da bu bağlamda *arada olma*, *geçiş* ve *süreksizlik* gibi olgularla ilişkilendirilmiştir (Levesque, 2013). *Ara mekânlar*, işlevin geçici yokluğu üzerinden tanımlanır ancak tam da bu nedenle toplumsal normların dışında gelişebilecek özgürleşme pratiklerine ve alternatif kentsel üretimlere zemin hazırlarlar. Bu iki kavram, karşıtlık üzerinden ziyade kentsel dinamiklerin farklı boyutlarını görünür kılarak birbirini tamamlayan bir ilişkisellik içinde değerlendirilmelidir. *Yok-mekânlar* toplumsal ilişkilerin standardize edildiği, tekdüze ve homojen ritimlerin hâkim olduğu alanlardır. *Ara mekânlar* ise bu akışın dışında kalan ya da aralarında beliren boşluklarda alternatif senaryoların filizlendiği, farklı ritimlerin çakıştığı ve beklenmedik karşılaşmalara imkân tanıyan heterojen mekânlardır (Lefebvre, 2004). Örneğin İstanbul'un büyük ulaşım yapıları, alışveriş merkezleri ve aktarma düğümleri *yok-mekânın* aidiyetsizliğini üretirken, viyadük altları, parseller arası boşluklar ve işlevsiz kentsel artakalanlar *ara mekânların* potansiyelini somutlaştırmaktadır.

Augé'nin (1995) *yok-mekân* kavramı kimliksizlik, anonimlik ve *zamansızlık* üzerinden kentsel deneyimin homojenleşmesine işaret etmektedir. *Ara mekân* literatürü ise işlevsizliğin ve geçiciliğin yarattığı potansiyeli, alternatif kullanım olanaklarını ve yaratıcı pratikleri vurgulamaktadır. Modern kent, yalnızca aidiyetsiz ve kayboluşa sürükleyen *yok-mekânları* değil aynı zamanda toplumsal normların dışında gelişebilecek yeni deneyimlere, özgürleşme pratiklerine ve farklı kentsel üretimlere alan açan yaratıcı aradalıkları da üretmektedir. Bu nedenle kentsel analizlerde her iki kavramın birlikte ele alınması, kentin belirsizlik, süreksizlik ve geçişkenlik üzerine kurulu doğasını daha kapsamlı biçimde kavramaya imkân tanımaktadır. Augé (1995), ortaya koyduğu *yok-*

mekân kavramı ile literatürde tartışılan *ara mekân* yaklaşımı, modern kentin ürettiği belirsiz ve arada kalmış mekânları farklı perspektiflerden ele almaktadır. *Yok-mekân*, kimliksizlik, anonimlik ve *zamansızlıkla* tanımlanan aidiyetsiz bir deneyimi vurgularken, *ara mekân* işlevsizliğin ve geçiciliğin barındırdığı potansiyel olanakları, alternatif kullanım biçimlerini ve yaratıcı pratikleri işaret etmektedir. Bu karşılaştırma göstermektedir ki modern kent, aidiyetsiz ve homojen deneyimlere zorlayan kayboluş mekânlarını değil aynı zamanda toplumsal normların dışında gelişebilecek yeni deneyimlere, özgürleşme pratiklerine ve farklı kentsel üretimlere alan açan yaratıcı aradalıkları da üretmektedir. Dolayısıyla kentsel analizlerde bu iki kavramı birlikte ele almak kentin belirsizlik halini, süreksiz ve geçişken doğasını daha kapsamlı bir biçimde anlamaya imkân tanımaktadır.

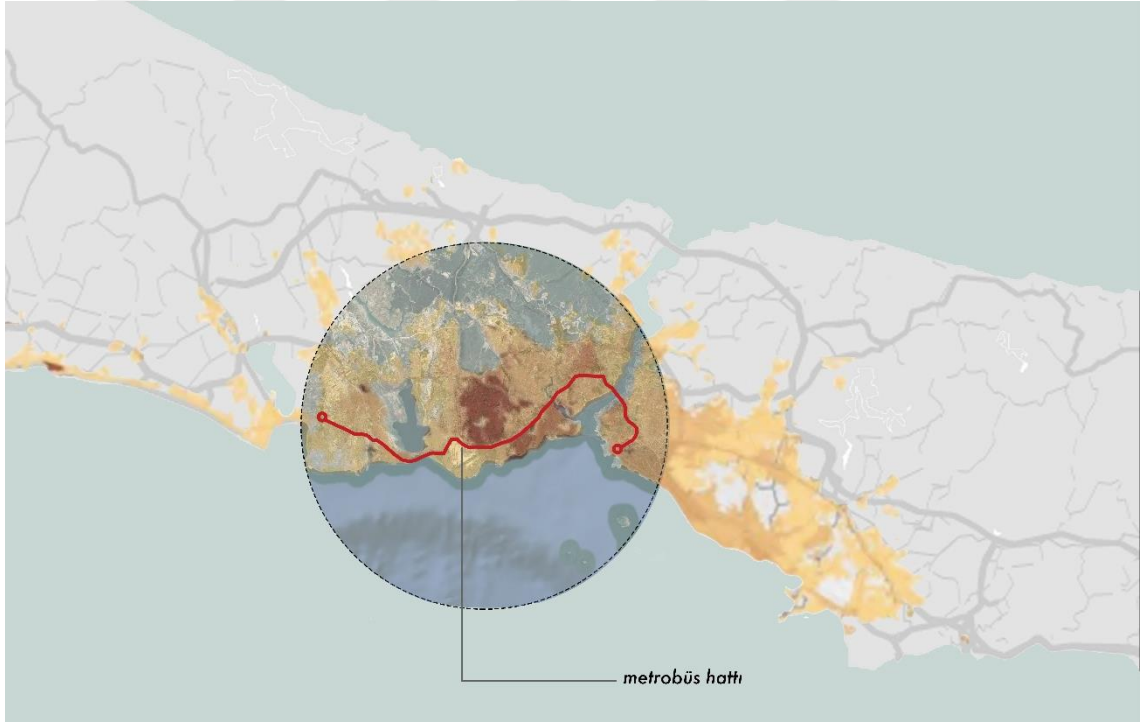
3.4 Bölüm Sonucu

Metropol yaşamı, eşzamanlı fakat farklı fazlarda işleyen zaman katmanlarının çakıştığı, sınırların bulanıklaştığı ve ritimlerin parçalandığı bir ağ olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ağ, bir yandan tarihsel belleğin ve kolektif hafızanın izlerini taşıırken, diğer yandan küresel ölçekte tekrar eden kimliksiz mekânların yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır.

Şekil 3.3'te görüldüğü üzere, İstanbul'un iki yakasını birbirine bağlayan Metrobüs aksı, kentin en yoğun yerleşim bölgelerinden geçerek sosyo-kültürel çeşitliliğin, farklı kentsel ritimlerin ve zamansal katmanların kesiştiği bir omurga işlevi üstlenmektedir. Bu hat, ulaşım ağının bir bileşeni ve kentsel dönüşüm süreçlerinin yoğunlaştığı, mekânsal kullanım biçimlerinin hızla değiştiği ve farklı toplumsal grupların karşılaşma mekânlarını üreten bir kentsel koridor niteliğindedir. Metrobüs hattı boyunca gözlemlenen çok

katmanlı deneyim, İstanbul'un dinamik kentsel yapısının hem fiziksel hem de toplumsal düzeydeki dönüşümünü görünür kılmaktadır. *Ara mekânlar* ise bu dönüşümün içinde hem fiziksel hem de toplumsal açıdan önemli bir potansiyel barındırırlar. Tanımsız, geçici ve işlevsiz gibi görünen bu alanlar, kent yaşamının rutinlerinden ve normatif düzeninden sıyrılarak yeni zamansallıkların ve mekânsallıkların üretilebileceği özgürlük alanlarına dönüşebilmektedir. Ancak bu potansiyel, kentsel dönüşüm baskısı ve planlama politikaları karşısında çoğu zaman görünmezleşmekte veya yok olmaktadır.

Şekil 3.3 İstanbul'un Stratejik Kentsel Ulaşım Aksı Olan Metrobüs Haritası

İstanbul'un zamansal katmanları olan *geçmiş*, *şimdi* ve *geleceğin* sürekli iç içe geçtiği, hız ve sürekliliğin eşzamanlı olarak deneyimlendiği bir kentsel sahne yaratmaktadır. Bu sahne, hem kentin çok katmanlı tarihsel mirasını hem de modern metropolün yarattığı *zamansızlık* ve belirsizlik durumlarını birlikte barındıran, dinamik ve sürekli yeniden üretilen bir yapıya sahiptir.

İstanbul'un zamansal katmanları; *geçmiş*, *şimdi* ve *geleceğin* sürekli iç içe geçtiği, hız ve sürekliliğin eşzamanlı olarak deneyimlendiği bir kentsel sahne yaratmaktadır. Bu sahne, hem kentin çok katmanlı tarihsel mirasını hem de modern metropolün ürettiği *zamansızlık* ve belirsizlik durumlarını birlikte barındıran, dinamik ve sürekli yeniden şekillenen bir yapıyı temsil etmektedir.

4. HIZ, KATMANLILIK VE BELİRSİZLİK BAĞLAMINDA İSTANBUL:

METROBÜS HATTI

Zamansızlık, modern metropol yaşamında zamanın yönünü, sürekliliğini ve anlamını yitirmesiyle ortaya çıkan muğlak bir zaman deneyimini ifade etmektedir. Bu olgu, kentin zamansal ve mekânsal yapısının farklı perspektiflerden incelenmesiyle daha net anlaşılabilir. Lefebvre (2004), *mekânın üretimi ve ritmanaliz* kavramlarıyla, kentsel mekânda gündelik ritimlerin, toplumsal pratiklerin ve üretim biçimlerinin şekillenmesini analiz etmektedir. Virilio (1997), *hızın mimarisi* ve *dromoloji* yaklaşımlarıyla, modern metropolde hızın mekânsal algı ve deneyim üzerinde yarattığı dönüştürücü etkileri ortaya koymaktadır. *Yok-mekân* kavramı üzerinden, aidiyetin zayıfladığı, zaman algısının bulanıklaştığı ve geçiciliğin hâkim olduğu kentsel mekânlarda, zamansal kırılmaların görünür hale gelmesini açıklar (Augé 1995). Bu yaklaşımlar birlikte ele alındığında, İstanbul'da *zamansızlık* ile birlikte hız, ritim, aidiyet ve mekân algısı arasındaki ilişkiler üzerinden, Metrobüs gibi kentsel ulaşım sistemleri aracılığıyla somutlaştığı görülmektedir. İstanbul, ardışık tarihsel katmanların bir aradalığıyla şekillenen *palimpsest* bir kenttir. Ancak bu katmanlar yalnızca üst üste binmekle kalmaz, zaman zaman birbiri içine geçerek yeni mekânsal oluşumlara zemin hazırlar. Bu geçişkenlik, özellikle *zamansızlık* bağlamında, kentsel mekânda belirsiz sınırların, muğlak geçitlerin ve arayüzlerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu mekânlar ne geçmişin tam bir temsili ne de bugüne ait net bir yapı sunarlar. Aksine bu iki zaman kipinin arasında konumlanan geçici, belirsiz ve çoğu zaman tanımsız olan bir mekânsal karaktere sahiptir. *Palimpsest* kavramı, zaman ve mekânın kesiştiği ya da ayrıştığı noktalarda ortaya çıkan değişimlerin ve kentsel mekân üzerindeki izlerini görünür kılmaktadırlar. Metropol kentler, doğaları gereği ritmik, döngüsel ve sürekli dönüşüm

hâlindeki zaman kiplerini aynı anda barındırırlar. Bu bağlamda, *palimpsest* bir kent olarak İstanbul, farklı zamansal durumların üst üste bindiği ve birbirine karıştığı çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu zamansal katmanlar, kentin mekânsal dokusunda fiziksel ve deneyimsel düzeyde iz bırakarak *geçmiş*, *şimdi* ve *geleceğin* eşzamanlı varlığı, zaman kavramı üzerinden okunabilir mekânsal yansımalar üretmektedir. Katmanlı İstanbul'un zaman ve *zamansızlık* üzerinden diyalektik ilişki içinde okunursa farklı mekânsal sınırların olduğu söylenebilmektedir.

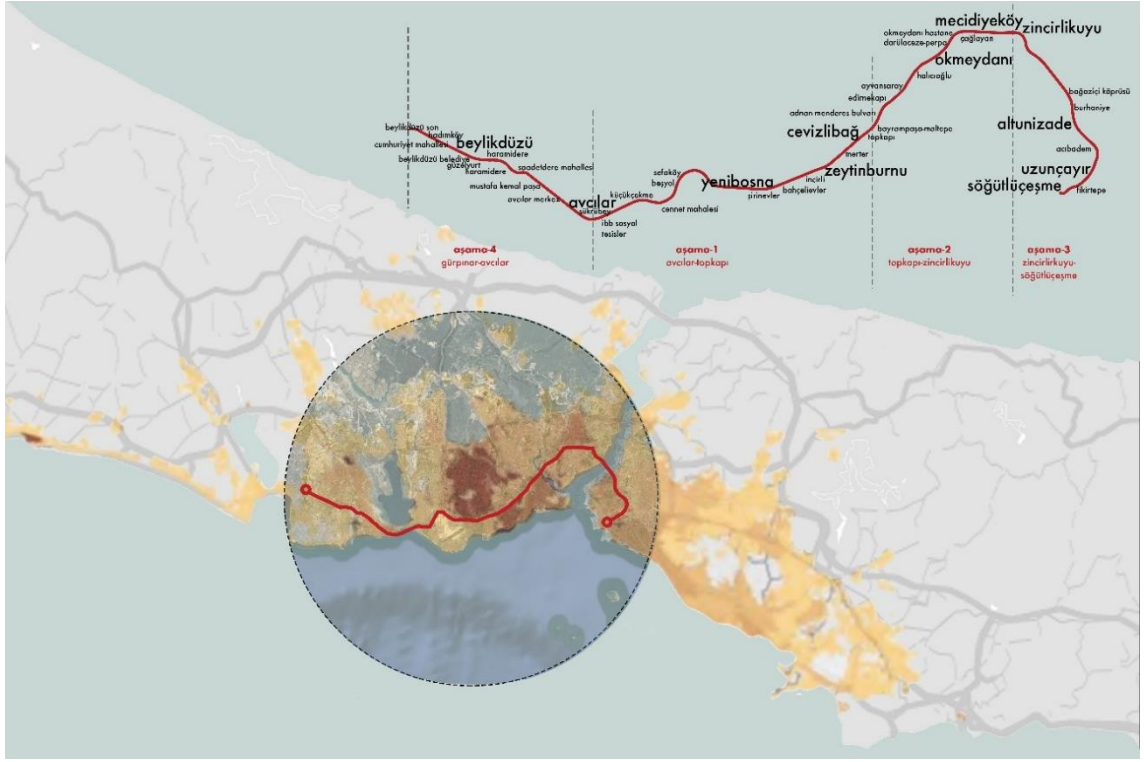
Zamanının mekândaki görünümüne veya yansımalarına baktığımız zaman, karşımıza muğlaklık çıkmaktadır. Muğlaklık kavramının zamansal karşılığı ise *zamansızlıktır*. *Zamansız* ve muğlak kentlerde mekânların artık kesin sınırları olmadığı, mekânların birbirinin içine geçtiği ve kentte yeni arayüzlerin oluştuğunu görünür. Bu mekânsal dönüşümün kentin katmanlı yapısını etkilediği söylenebilmektedir. Calvino (1974) çalışması, labirente kaybolma ve daha sonrasında labirentin kaybolması ile *zamansızlık* kavramının zaman kavramı üzerindeki ilişkisine dair açıklayıcı bir örnek olabilmektedir.

İstanbul'da toplu taşıma sisteminin omurgalarından biri haline gelen Metrobüs hattı, yalnızca ulaşımı kolaylaştıran bir altyapı olmanın yanında bu tür tarihsel ve kültürel dönüşümlerin gözlemlenebildiği bir kentsel kesit olarak da işlev görmektedir. Gündelik yaşamın hızına eşlik eden bu ulaşım hattı, bir yandan farklı sosyo-kültürel grupları bir araya getirirken diğer yandan yolculuk güzergâhı boyunca kentteki zamansal katmanların iç içe geçmişliğini deneyimleme imkânı sunmaktadır.

Metrobüs aksı boyunca bazı duraklar ve çevre semtler, farklı tarihsel katmanların çarpıcı biçimde üst üste bindiği mekânsal yoğunluk bölgeleri olarak dikkat çekmektedir.

Bu alanlar, kentsel *palimpsest* kavramının somut örneklerini sunmakta ve zaman-mekân ilişkisini katmanlı bir deneyim haline getirmektedir (Şekil 4.1).

Şekil 4.1 *İstanbul Metrobüs Hattı Üzerinden Kentsel Kesit ve Harita Analizi*

Metrobüs aksı boyunca bazı duraklar ve çevre semtler, farklı tarihsel katmanların üst üste bindiği mekânsal yoğunluk bölgeleri olarak dikkat çekmektedir. Bu alanlar, kentsel *palimpsest* kavramının somut örneklerini sunmakta ve zaman-mekân ilişkisini katmanlı bir deneyim haline getirmektedir. Bu bağlamda Metrobüs hattı ulaşım altyapısı olarak ve İstanbul'un doğu-batı ekseninde uzanan sosyo-kültürel, tarihsel ve ekonomik geçiş zonlarını birleştiren eşsiz bir kentsel kesit olarak değerlendirilmiştir. Hat boyunca uzanan duraklar, tarihî merkezler, dönüşüm bölgeleri, gecekondü alanları ve yeni kent parçaları gibi farklı dönemlere ait kentsel dokuların bir aradalığını görünür kılmaktadır. Bu çeşitlilik zamansal ve mekânsal katmanların eşzamanlı deneyimlenmesini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla, Metrobüs aksı *zamansızlık*, zamanın farklılaşması ve

muğlaklaşması gibi kavramların sahada gözlemlenebileceği çok katmanlı bir kentsel laboratuvar niteliği taşımaktadır.

Zaman ve mekân arasındaki bu geçişkenlik, çalışmanın ortaya koyduğu özgün kavramsal çerçeve içinde palimpsest kent İstanbul yaklaşımıyla bütünleştirilir. Kavramsal çerçeve, kentin çok katmanlı ve zamansız yapısını, hız, katmanlılık ve belirsizlik eksenlerinde inceleyen, zaman-mekânın *ara mekân* ve *yok-mekân* bağlamında yeniden tanımlandığı bir okuma sunmaktadır.

4.1 Metrobüs Aksı Üzerinden İstanbul Yansımaları

İstanbul, kentte zamanın doğrusal bir akışı ile döngüsel, eşzamanlı ve çoğul bir biçimde deneyimlendiğini ortaya koymaktadır. Bu durumu açıklamak için sıklıkla başvurulan *palimpsest* kent kavramı, kentin hızlı dönüşüm süreçlerine rağmen geçmişe ait izlerin tamamen silinmediğine işaret etmektedir. Bu çok katmanlı yapı, kentte zamanın doğrusaldan ziyade döngüsel ve eşzamanlı biçimde deneyimlendiği duygusunu pekiştirmektedir. Turgut (2013, 2021), İstanbul'un bu yapısını *palimpsest kent* kavramıyla açıklamakta ve kentin hızlı dönüşüme rağmen eski izlerin tamamen silinmediğine dikkat çekmektedir. Geride kalan katmanlar, modern kentsel dokuya gömülü biçimde varlıklarını sürdürmektedir. Dolayısıyla Metrobüs hattı boyunca hareket eden bir birey, bir durakta Osmanlı dönemine ait bir yapıyla karşılaşırken bir sonraki durakta modern gökdelenlerle çevrili bir manzaraya geçiş yapmaktadır. Bu geçiş mekânsal ve zamansal bir sıçrama olarak da okunabilmektedir. Augé (1995), *yok-mekân* kavramı çerçevesinde, bu tür geçiş noktaları geçmişe tutunan ama aynı zamanda yeni bir zamansallık üreten ara-mekânlar olarak değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyla, İstanbul'da kentsel katmanlaşma yalnızca fiziksel bir üst üste binmeden ziyade bireyin

kentle kurduğu iliskide zamanın çok boyutlu, parçalı ve eşzamanlı biçimlerde deneyimlenmesini mümkün kılan bir zemin sunmaktadır (Soja, 1996; Massey, 2005). İstanbul'daki metrobüs hattı, kentsel zamansallığın çok katmanlı üretimine somut bir örnek teşkil etmektedir.

Yaklaşık 52 km uzunluğunda ve 44 durağa sahip olan bu hat, kentin batısındaki Beylikdüzü'nden doğudaki Söğütlüçeşme'ye uzanarak kenti doğu-batı ekseninde boydan boya kat etmektedir. Metrobüs sistemi, İstanbul'un artan ulaşım ihtiyacına yanıt olarak 2007 yılında devreye girmiş ve kısa sürede kentin ana arterlerinden biri haline gelmiştir. Bu hat üzerinde seyahat eden bir kişi, kentin sosyo-mekânsal ve zamansal çeşitliliğini bir yolculuk süresi içinde deneyimlemektedir. Güzergâh boyunca farklı sosyo-ekonomik bölgeler, tarihsel dokular ve kentsel formasyonlar ardı ardına dizilmektedir. Metrobüs hattı, bir uçta yeni gelişen toplu konut alanları ve banliyölerle başlamakta, merkezde iş kuleleri ve plazaların yoğunlaştığı iş merkezlerinden geçmekte, tarihi yarımada çevresinde surlara ve eski mahallelere yakın duraklara uğramakta ve diğer uçta Anadolu yakasının yerleşik semtlerinde sonlanmaktadır. Bu yüzden Metrobüs İstanbul'un farklı tarihsel katmanlarını ve mekânsal kimliklerini birbirine bağlayan bir omurga gibidir. Hat, barındırdığı çeşitli zaman katmanlarıyla bir *palimpsest* deneyimi sunmaktadır. İstanbul'un ana ulaşım omurgalarından biri olan Metrobüs hattı üzerindeki bazı kilit durakları öne çıkarmaktadır. Seçilen duraklar Beylikdüzü, Avcılar, Yenibosna, Zeytinburnu, Cevizlibağ, Okmeydanı, Mecidiyeköy, Zincirlikuyu, Altunizade, Uzunçayır, Fikirtepe, Söğütlüçeşme ulaşım düğüm noktaları yanında İstanbul'un zaman-mekân ilişkisini gözle görülür şekilde deneyimleyebileceğimiz mimari ve sosyo-kültürel eşiklerdir. Her bir durak, farklı bir tarihsel dönem ya da kentsel gelişim evresine işaret eden mimari dokular, toplumsal dinamikler ve mekânsal örgütlenmeler barındırır. Bu

duraklar üzerinden kent, *geçmiş* ve *şimdi* arasındaki geçişleri, belirsizlikleri ve eşzamanlılıkları bünyesinde taşıyan çok katmanlı bir yapıya bürünür. Dolayısıyla, Metrobüs hattı boyunca seçilen bu duraklar bir araya gelerek, İstanbul'un kentsel *palimpsest* karakterini somutlaştıran zamansal ve mekânsal bir harita sunmaktadır. Bu bağlamda her bir durak, kentin farklı zamansal ve mekânsal katmanlılıkları yansıtmakta ve birlikte bir kentsel *palimpsest* oluşturur (Şekil 4.2).

Şekil 4.2 *İstanbul Metrobüs Hattı Üzerinden Kentsel Yayılım ve Mekânsal Katmanların Benzerliklerine Göre Gruplandırılması*

4.1.1 Beylikdüzü – Avcılar

İstanbul'un batı çeperini temsil eden bu bölgeler, geç dönem kentleşme dalgaları, kooperatif yerleşimleri ve planlı toplu konut alanları ile dikkat çekmektedir. Özellikle 1999 sonrası deprem yönetmelikleriyle birlikte gelişen konut mimarisi, burada zamanın yapıyı çevredeki izini göstermektedir. Bu duraklar ile aynı zamanda metrobüs hattının kentin yeni gelişen sınırlarına nasıl nüfuz ettiğini göstermektedir.

Şekil 4.3 ve 4.4'te gösterilen, Avcılar–Beylikdüzü arasındaki metrobüs hattı, yeni yerleşim bölgeleri ile eski kentsel dokuların iç içe geçtiği bir mekânsal süreklilik sunmaktadır. Lefebvre'nin (2004) ritmanalizi çerçevesinde, bu güzergâh boyunca inşaat

şantiyeleri, yeni alışveriş merkezleri ve mezarlıklar gibi farklı zaman katmanları üst üste binerek özgün bir zamansal doku oluşturmaktadır. Virilio(1997), *zamansal çöküş* kavramsallaştırmasının da işaret ettiği üzere, geçmişin izleri ile bugünün yapıları görsel ve deneyimsel düzlemde iç içe geçmektedir. *Yok-mekân* tanımı bağlamında ise, örneğin Haramidere Sanayi gibi yeni durak çevreleri, herhangi bir tarihsel bağ kurmaksızın yalnızca erişim ve geçiş işlevi üstlenmektedir. Bu kesit, eşzamanlı olarak hem katmanlı hem de zamansız bir mekânsallığın tezahür ettiği ve çalışmanın merkezinde yer alan *bulanıklık* olgusunun en yoğun biçimde hissedildiği kentsel bir deneyim sunmaktadır. Virilio'nun *zamansal çöküş* kavramı, Avcılar-Beylikdüzü kesitinde gözlemlenen mekânsal deneyimi anlamlandırmak açısından tamamlayıcı bir kuramsal çerçeve sunmaktadır (Virilio, 1997; Virilio, 2000). Teknolojik hızlanma ile ulaşım ve iletişim ağlarının anlık etkileşim kapasitesi, *geçmiş*, *şimdi* ve *gelecek* arasındaki sınırları aşındırarak zaman algısını yoğunlaştırmaktadır. Bu durum Augé'nin *yok-mekân* kavramsallaştırması çerçevesinde de okunabilmektedir (Augé, 1995). Haramidere Sanayi gibi yeni duraklar, tarihsel bağları zayıf, kimliksiz ve yalnızca erişim ile geçiş işlevlerine indirgenmiş mekânsal düğümler olarak öne çıkarmaktadır. Böylece hat boyunca, bir yanda tarihsel süreklilik barındıran mekânlar, diğer yanda ise geçici ve bağlamsız alanlar yan yana konumlanmaktadır. Avcılar-Beylikdüzü kesiti, zamansal katmanlaşma ile mekânsal karmaşıklığın iç içe geçtiği ve *bulanıklık* olgusunun belirgin biçimde hissedildiği nadir kentsel deneyim alanlarından biridir. Lefebvre'nin *ritmanaliz* yaklaşımı, Virilio'nun *zamansal çöküş* kavramsallaştırması ve Augé'nin *yok-mekân* tanımı bir arada değerlendirildiğinde, bu kesit hız, zaman ve mekân arasındaki çok boyutlu gerilimlerin eşzamanlı olarak okunabildiği bir kentsel laboratuvar niteliği taşımaktadır.

Şekil 4.3 Beylikdüzü-Avcılar Metrobüs Hattı

Şekil 4.4 Beylikdüzü Metrobüs Kesiti Okumaları

Zamanın katmanlaşması, metrobüs hattının Avcılar–Beylikdüzü arasındaki kesiti, yeni yerleşim bölgeleri ile eski kentsel dokuların iç içe geçtiği bir mekânsal süreklilik sunmaktadır. Bu güzergâh boyunca, Lefebvre (2004) ritmanalizi çerçevesinde, inşaat şantiyeleri, yeni AVM’ler, mezarlıklar gibi farklı zaman katmanları üst üste binerek özgün bir zamansal dokuyu oluşturmaktadır. Virilio (1997) tarafından zamansal çöküş kavramsallaştırmasının da işaret ettiği üzere, geçmişin izleri ile bugünün yapıları görsel ve deneyimsel düzlemde iç içe geçmektedir. *Yok-yer* tanımına göre ise, örneğin

Haramidere Sanayi gibi yeni durak çevreleri, tarihsel bağ kurmaksızın yalnızca bir erişim ve geçiş işlevi üstlenmektedir. Bu kesit eşzamanlı olarak katmanlı ve zamansız bir mekânsallığın tezahür ettiği, çalışmanın merkezinde yer alan *bulanıklığın* en yoğun biçimde hissedildiği kentsel bir deneyim sunmaktadır.

4.1.2 Yenibosna – Zeytinburnu-Cevizlibağ

Sanayi bölgelerinin, lojistik merkezlerin ve gecekondü dönüşüm alanlarının iç içe geçtiği ve oldukça yoğun bir kentsel dokuyu temsil etmektedir. Yenibosna, 1980'lerdeki hızlı sanayileşme ve göç dalgasının mekânsal karşılığıdır. Zeytinburnu ise Bizans surlarına yakınlığı ve Osmanlı dokusuyla beraber tarihsel sürekliliğin ve dönüşümün iç içe geçtiği bir örnektir. Bu bölgede çok katmanlı üretim, yaşam ve geçiş halleri belirginleşmektedir.

Cevizlibağ Topkapı ve Edirnekapı çevresiyle birlikte İstanbul'un tarihî çekirdeğine yakındır. Osmanlı dönemine ait askerî yapılar, surlar ve mezarlıklar burada yoğunlaşmaktadır.

Cevizlibağ Durağı, İstanbul'un hem eğitim kurumlarına hem de yoğun iş trafiğine yakınlığı nedeniyle sabah ve akşam saatlerinde kalabalığın yoğunlaştığı bir aktarma noktasıdır. Lefebvre (1991) ve Lefebvre (2004) kavramsallaştırdığı *mekânın üretimi* ve *ritmanaliz* kavramlarıyla gündelik ritimler, burada açıkça gözlemlenebilmektedir (Şekil 4.5).

Şekil 4.5 Yenibosna-Avcılar Metrobüs Hattı

Bu durağın fiziksel düzenlemesi, kullanıcıları belli yönelimlere zorlayan yönlendirme tabelaları, geçiş köprüleri ve yürüme bantlarıyla birlikte tasarlanmış bir

kullanım sunmaktadır. Ancak bu kullanım, mekânın yaşanabilirliğinden çok, geçiş işleviyle ön plana çıkmaktadır (Şekil 4.6). Yolcuların durağa ilişkin hafızasında genellikle *bekleyiş, kalabalık, sıkışma* gibi nötr ya da olumsuz deneyimler yer almaktadır.

Şekil 4.6 Yenibosna-Cevizlibağ Ara Kesiti Metrobüs Hattı

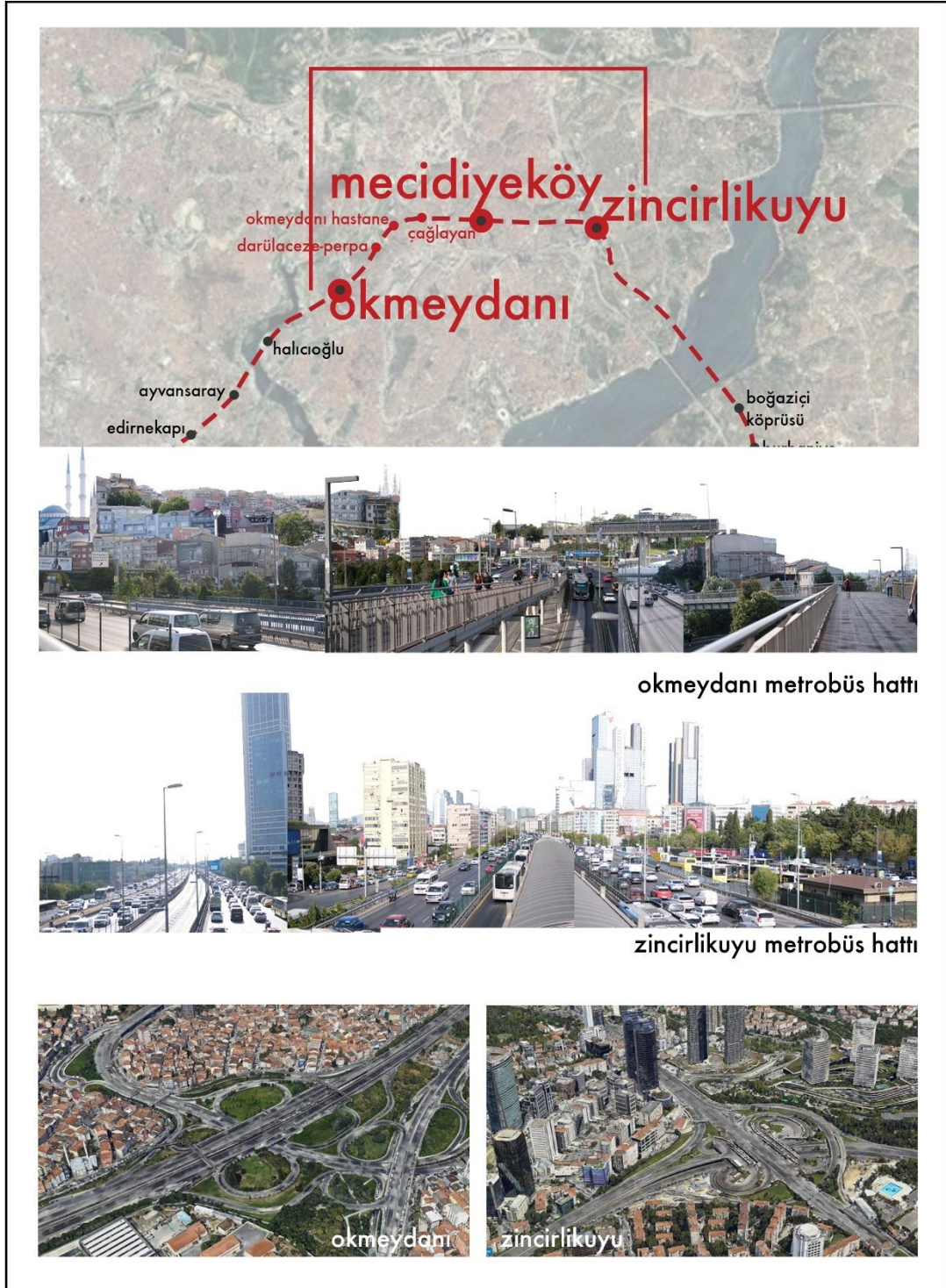
Bu deneyimler Lefebvre (1991) tarafından tarif edilen mekânın yalnızca temsil edilen (planlanan) biçimiyle var olması ve yaşanan biçimin ise zayıf kalmasıdır. Mekânın bir yandan geçmişe ait izleri barındırması, diğer yandan bugünün gündelik yaşantısıyla bütünleşmesi, onu zamanın iç içe geçtiği bir kent aralığına dönüştürmektedir.

4.1.3 Okmeydanı – Mecidiyeköy – Zincirlikuyu

Konut blokları, sağlık kampüsleri, yoğun konut dokusu ve ulaşım düğümleri ile tanımlanmaktadır. *Yok-yer* olarak ara durağın yüzeyselliği Halıcıoğlu ve Okmeydanı durakları, çevrelerinde belirgin bir kamusal alan ya da güçlü bir mekânsal ilişki sunmayan, yalnızca işlevsel geçiş noktaları olarak varlık gösteren mekânlardır (Şekil 4.7). Buraları *yok-yer* kavramına birebir uyan bu duraklardır. Toplumsal etkileşim üretmez, kentsel hafızada anlamlı bir yer işgal etmez; yalnızca transit geçişe hizmet eder. Kullanıcı açısından burada bulunmak, hiçbir yerde olmakla eşdeğerdir. İsimleri dahi işlevsel bir durma noktasına işaret etmektedir. Halıcıoğlu ya da Okmeydanı, bir *yerden* ziyade güzergâh üzerinde kısa bir duraklama olarak algılanmaktadır. Bu örnekler, kimlikten, ilişkiden ve tarihsel bağdan yoksun mekânların, Augé'nin tanımını nasıl somutlaştırdığını net biçimde ortaya koymaktadır. Lefebvre'nin mekân tanımı çok katmanlı üretim anlayışıyla okunduğunda, fiziksel formların ile tarihsel zamanların ve toplumsal anlamların da mekânda eşzamanlı olarak varlık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Virilio'nun hız-temelli kentsel deneyim kavrayışı ise bu mekânsal çarpışmanın algısal boyutunu açığa çıkarmaktadır. Modern finans kuleleri, hız ekonomisinin ve küresel sermaye akışlarının temsilcisi olarak, kentsel zamansallığın ritmini belirlerken, mezarlık alanı ise geçmişin yavaş, durağan ve anısal zamanını hatırlatmaktadır.

Mecidiyeköy ise 20. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul'un ticaret ve ulaşım merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Günümüzde metro, metrobüs ve otobüs hatlarının kesiştiği bir kentsel senaryo merkezine dönüşmüştür (Şekil 4.8).

Şekil 4.7 Yenibosna-Avcılar Metrobüs Hattı

Şekil 4.8 Yenibosna-Avcılar Ara Kesiti Metrobüs

Zincirlikuyu, mezarlık alanlarının hemen yanı başında yükselen finans kuleleri ile zamansal çelişkinin en açık gözlemlenebildiği duraklardan biri olmuştur. Lynch (1960), *şehir belleği* kavramı burada oldukça canlıdır. Zincirlikuyu özelinde ortaya çıkan durum, İstanbul'un mekânsal okumalarında *kentsel epifani* olarak adlandırılabilir anlara zemin hazırlamaktadır. *Kentsel epifani*, kullanıcıda beklenmedik şekilde ortaya çıkan, yerin ya da durumun ardındaki anlamı açığa çıkaran ani bir farkındalık veya içgörü anı

olarak bilinir. Geçmişe ait bir alanın tam karşısında yükselen çağdaş mimari, zamansal süreksizliği ve çarpışmayı görselleştirir. Bu durum, İstanbul'un mekânsal okumasında *kentsel epifaninin* ortaya çıktığı, kullanıcıyı düşünmeye iten eşiklerden biridir. *Kentsel epifani*, kent bağlamında ani bir farkındalık, içgörü ya da aydınlanma anını ifade eden bir kavramdır.

4.1.4 Altunizade – Uzunçayır – Söğütlüçeşme

Metrobüs hattının Anadolu yakasına geçişiyle birlikte, bir kentin fiziksel olarak iki kıta arasında nasıl örüldüğü deneyimlenmiştir. Bu duraklar köprü ve geçiş kavramını somutlaştırır. Altunizade ise toplu taşıma merkezleri ve mahalle ölçeğinde yerleşik hafızaya sahip semt dokuları ile birlikte çalışmaktadır (Şekil 4.9).

Söğütlüçeşme, hattın son durağı olarak Kadıköy'ün sınırın ise ulaşımın, kamusal alanın ve kültürel üretimin buluşma noktasıdır. Bu duraklar boyunca ilerleyen metrobüs hattı bir ulaşım altyapısı olmanın ötesine geçerek İstanbul'un tarihsel katmanlarının, mimari dönüşümlerinin ve sosyo-kültürel geçişlerinin mekânsal bir kesitini sunmaktadır. Yolculuk ise fiziksel ile zamansal ve kültürel bir geçiştir. Her durak, bir dönemi, bir hafızayı, bir dönüşümü temsil etmektedir. Bu da metrobüsü, İstanbul'un hareketli bir *palimpsest* haritasına dönüştürmektedir (Şekil 4.10).

Metrobüs hattının Anadolu Yakası'na geçişi, fiziksel bir ulaşım sürekliliği ile birlikte kentin iki kıta arasında örülmesini deneyimleme olanağı sunmaktadır. Boğaziçi Köprüsü üzerindeki bu geçiş, Lefebvre'in *mekânın üretimi* kuramı bağlamında mühendislik başarısının ötesinde tarihsel, kültürel ve toplumsal katmanları birbirine bağlayan dinamik bir pratik olarak bilinmektedir.

Şekil 4.9 Altunizade-Söğütlüçeşme Metrobüs Hattı

Şekil 4.10 Altunizade-Söğütlüçeşme Ara Kesiti Metrobüs

Altunizade durağı, çok modlu ulaşımın mahalle ölçeğinde yerleşik hafızayla kesiştiği bir düğüm noktasıdır. Burada modern akışa rağmen bahçeli evler, düşük yoğunluklu konutlar ve küçük ticaret birimleri kentsel süreklilik sağlamaktadır. Bu durum, *yok-yer* kavramına karşı yer duygusunun korunduğu bir örnek oluşturur.

Söğütlüçeşme durağı ise Kadıköy'ün kültürel ve ticari dokusuna açılan bir eşiktir. Marmaray entegrasyonu ve çevresindeki tiyatro, pazar, kafe gibi alanlar, *hız* kavramı çerçevesinde farklı toplumsal grupları aynı zaman-mekân kesitinde buluşturmaktadır.

Metrobüs hattı, her durağıyla kentin farklı dönemlerini, morfolojik dönüşümlerini ve sosyo-kültürel geçişlerini görünür kılan hareketli bir *palimpsest* haritadır. Bu yolculuk, fiziksel bir geçiş yanı sıra İstanbul'un çok katmanlı belleğinde ardışık bir mekânsal anlatının deneyimlenmesidir.

4.2 Ara Mekân ve Yok-Mekânların Metrobüs Aksı Ara Kesiti Üzerinden İstanbul

Yansımaları

Metrobüs hattı, İstanbul'un mekânsal dokusunda birbirinden farklı tarihsel dönemlerin, toplumsal pratiklerin ve işlevsel alanların yan yana varlık gösterdiği dinamik bir kesit sunmaktadır. Bu aks boyunca gözlemlenen eşzamanlılık, kentin zamansal süreklilik ile ani dönüşümler arasındaki gerilimli ilişkisini açığa çıkarmaktadır. Hattın farklı duraklarında karşılaşılan sanayi alanları, yoğun konut bölgeleri, kültürel merkezler ve kimliksiz geçiş noktaları, kentsel deneyimin çok katmanlı ve parçalı doğasını somutlaştırmaktadır. Böylece metrobüs, yalnızca ulaşım işlevi gören bir hattan ziyade İstanbul'un hız, bellek, dönüşüm ve belirsizlik eksenlerinde okunabilecek bütüncül bir mekân-zaman laboratuvarına dönüşmektedir.

Hız olgusunu toplumsal dönüşümün temel unsuru olarak, günümüz toplumu, hız bilimi ekseninde biçimlenen bir *hız toplumu* hâline gelmiştir. Modern ulaşımın hızı mekân algımızı değiştirmektedir. Metrobüs ise İstanbul'da mesafeleri kısaltarak kentin parçalarını zaman boyutunda birbirine yaklaştırmaktadır. Gündelik ritimler üzerinden bakıldığında, metrobüs 24 saat kesintisiz çalışmasıyla İstanbul'da bir kentsel ritim oluşturmaktadır. Günün her saati işleyen bu hat kentin hiçbir zaman tam olarak durmayan bir canlı organizma haline gelmesine katkıda bulunmaktadır. Metrobüsün eşzamanlılık etkisi, kentin farklı uçlarındaki anları tek bir deneyimde birleştirmektedir.

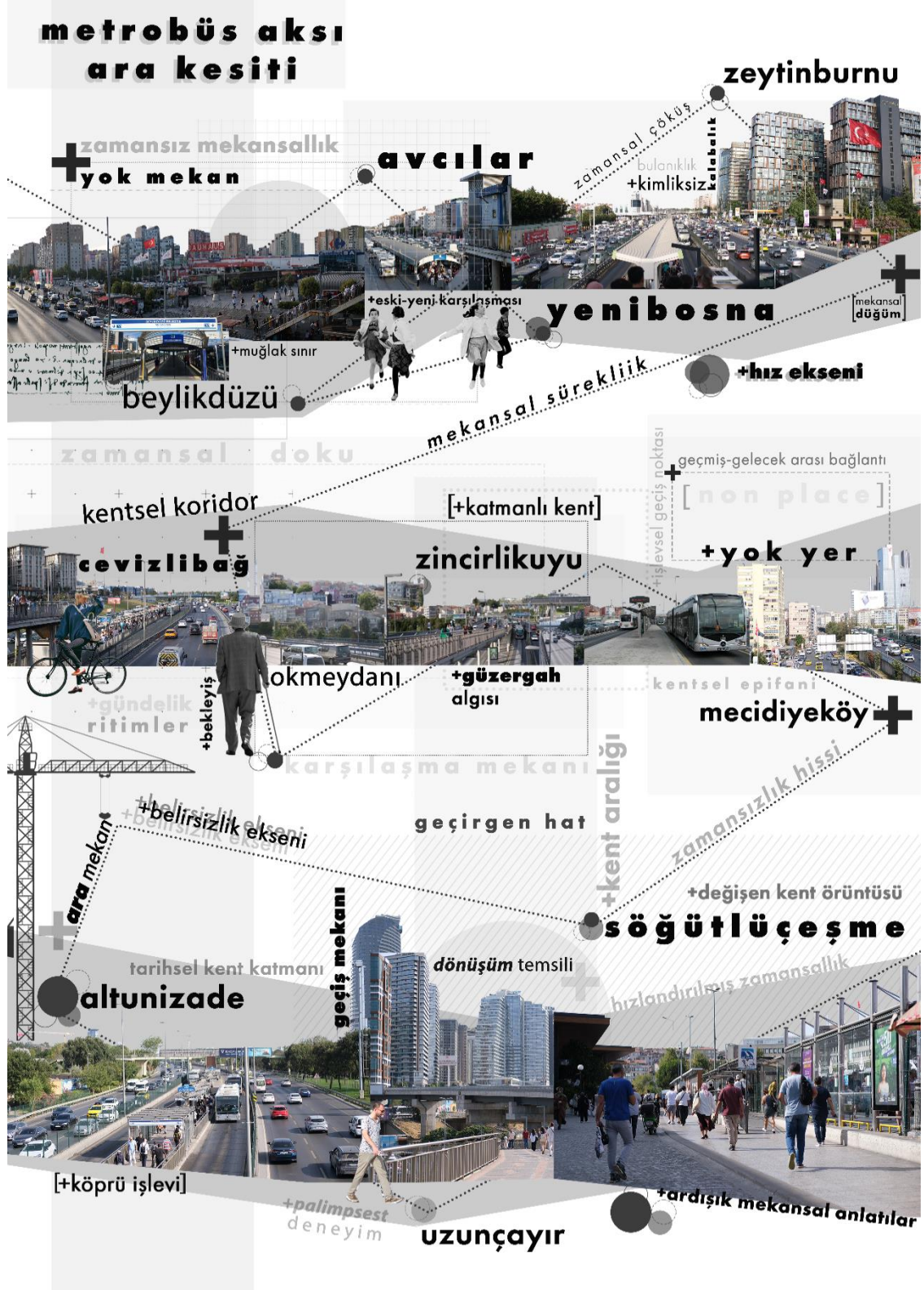
Zamanın sürekliliğin kırılması ve katmanlaşması, Avcılar–Beylikdüzü arası metrobüs hattının hem yeni yerleşim alanları hem de eski kentsel dokular arasında uzanması ile farklı zamansal katmanların iç içe geçtiği bir kesit sunmaktadır. *Zamansal çöküş* burada da hissedilir. Geçmişin izleri ise bugünün yapılarıyla üst üste binmektedir. *Yok-mekân* tanımına göre ise, hattın yeni inşa edilen durak çevreleri, örneğin Haramidere Sanayi geçmişle herhangi bir ilişki kurmaksızın, yalnızca erişim işlevi taşımaktadır. Böylece bu kesitte, katmanlı ve zamansız bir mekânsallık ortaya çıkmakta, çalışmanın merkezinde yer alan *bulanıklık* olgusu tam da bu noktada yoğunlaşmaktadır.

Şekil 4.11’de görüldüğü üzere, İstanbul’un doğu–batı yönünde uzanan Metrobüs aksını yalnızca bir ulaşım hattından ziyade kentin zamansal ve mekânsal örgüsünü çözümlemeye imkân tanıyan analitik bir kesit olarak ele almaktadır. Hat boyunca konumlanan duraklar, farklı kavramsal karşılıklar üzerinden kentin katmanlı yapısını ve *zamansızlık* deneyimini görünür kılmaktadır.

Avcılar ve Beylikdüzü, *yok-mekân* ve *zamansız mekânsallık* kavramlarıyla ilişkilendirilerek eski ile yeninin karşılaşmasından doğan muğlak sınırların üretildiği alanlar olarak okunmaktadır. Yenibosna, hız eksenini ile mekânsal süreklilik arasında kurulan ilişkilerle ön plana çıkarken, Zeytinburnu, kimliksizleşme ve zamansal bulanıklığın belirginleştiği bir kesişim noktasıdır. Orta hat boyunca yer alan Cevizlibağ ve Okmeydanı, kentsel koridor algısı, gündelik ritimler ve karşılaşma mekânları üzerinden değerlendirilirken Zincirlikuyu, güzergâh algısının yoğunlaştığı, katmanlı kent deneyiminin temsil edildiği bir odak noktası konumundadır. Mecidiyeköy, *kentsel epifani* ve *zamansızlık* hissiyle çok katmanlı dönüşümlerin eşzamanlı varlığını işaret etmektedir.

Şekil 4.11 Hız, Belirsizlik ve Zamansızlık Kavramlarının Seçilen Metrobüs Durakları

Üzerinden Oluşturduğu İstanbul Kolajı

Hattın Anadolu yakasına geçişi ise Altunizade ve Uzunçayır üzerinden gerçekleşmektedir. Bu duraklar, tarihsel kent katmanları ve köprü işleviyle birlikte *palimpsest* deneyimi somutlaştırmaktadır. Son durak olan Söğütlüçeşme, değişen kent örüntüsünü, hızlandırılmış dönüşüm temsillerini ve ardışık mekânsal anlatıları bünyesinde barındırmaktadır. Böylelikle Metrobüs aksı, *yok-mekân* ve *ara mekân* kavramları aracılığıyla İstanbul'un zamansız, çok katmanlı ve sürekli dönüşen doğasını temsil eden bir kentsel omurga olarak ortaya çıkmaktadır.

Metrobüs durakları ve araçlarının kendisi, kentin dokusundan kopuk ve daha evrensel bir tasarıma sahiptir. Durak isimleri o bölgenin tarihini ya kimliğini çağırırsa da örneğin Mecidiyeköy, Zincirlikuyu, Beylikdüzü, durağın fiziksel mekânı bu tarihsel bağlama dair hiçbir iz veya referans barındırmaz. Kentin, mekânsal yansımaları, yalnızca hızlı erişim ve aktarma işlevine odaklanmış, kentsel belleğe ya da yerin ruhuna dair bir deneyim sunmayan, esas işlevi transit geçiş, odaklı bir ara-durak niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle duraklar bir *yok-mekân* niteliği taşır. Çevrenin tarihsel veya kültürel katmanlarıyla zayıf ilişki kurar ve kimliksiz olarak yalnızca işlevsel geçiş alanları olarak çalışmaktadır.

Yolcular her gün aynı hatta yolculuk etseler de duraklarda uzun vakit geçirmezler ve mekânla kişisel bir bağ geliştirmezler. İsimleri, bulundukları bölgelerin yer adlarını taşısa da durağın kendisi ne kentsel hafıza ne de toplumsal etkileşim için bir bağlam sunmaktadır. Her durak, benzer turnikeler, yön tabelaları ve bekleme alanlarıyla kurgulandığından kullanıcılar için anonim bir deneyim üretmektedir. Bu anonimlik içinde zaman algısı da tekdüzeleşir. Yoğun saatlerde kalabalık içinde sıkışan yolcular için önemli olan bir sonraki gelen araca kaç dakika kaldığıdır. Bekleme süreleri dijital

ekranlarda geriye sayarken, çevredeki tarihsel veya kültürel unsurlar arka plana itilmektedir. Bu anlamda metrobüs hattı, *zamansızlık* hissini kentsel bağlamda yaşatır. Kentli burada *burada ve şimdiye* odaklanır ve bulunduğu yerin katmanlarına yabancılaşır. Böylece, kentsel aidiyetin zayıfladığı, ilişkisel olmayan ve tarih-dışı mekânlar olarak, kullanıcılar için hiçbir yerde olma yani *yok-mekân* deneyimini üretmektedirler. Bu kentsel durakların çevresinde farklı zaman rejimleri adeta üst üste binmektedir. Geçmişe ait bir mekân görüntüsü, *şimdiye* ait bir trafik sıkışıklığı ve geleceğe dair bir varış zamanı beklentisi, tek bir akışta birleşmektedir. Bu durum, kentsel mekânın toplumsal pratikler yoluyla çoklu zamanlar barındıracak şekilde üretildiğinin bir göstergesidir (Lefebvre, 1991).

İstanbul için kentte zaman kavramı tek katmanlı ve homojen değildir. Aksine, kentsel mekân pek çok farklı zaman katmanının bir arada var olduğu dinamik bir zemin sunmaktadır. Tarihsel katmanlar, anıtsal yapılar ve kolektif bellek kente derinlik kazandırırken modernizasyonun getirdiği hız ve döngüler kentin zamansallığını dönüştürmekte ve yeniden üretmektedir. Eski ile yeni, yavaş ile hızlı, yerel ritüel ile küresel anlık deneyim, İstanbul'un gündelik gerçekliğinde birbirine eklemlenmektedir. Lefebvre, Virilio ve Augé gibi düşünürlerin kuramsal çerçeveleri, İstanbul'da mekânın ve zamanın birbirine dolanmış çok katmanlı yapısını anlamamız için bize kavramsal araçlar sunmaktadır. İstanbul'da zamansallığın üretimi, kentin fiziksel mekânına kazınmış tarihsel süreklilik ile çağdaş yaşamın hız ve akışkanlığının bir arada örülmesiyle gerçekleşmektedir. Metrobüs gibi kentsel sistemler ise bu çoklu zaman kavramlarının somutlaştığı, farklı zamanların bir arada yaşandığı arterler olarak kentin karmaşık zamansal dokusunu gözler önüne sermektedir. Böylece İstanbul'u anlamak, onu yalnız mekânda değil zamanda da okumak anlamına gelmektedir. Üstelik bu okuma tek bir

çizgisel hikâye değil, üst üste binmiş pek çok hikâyenin aynı anda anlaşılmasını gerektirmektedir.

Yok-mekân olarak ara durağın belirsizliği üzerinden ise Okmeydanı gibi, çevresinde belirgin bir kamusal alan, kentsel kimlik ögesi veya güçlü mekânsal ilişki sunmayan duraklar, *yok-mekân* kavramının tanımına birebir uymaktadır. Bu durakların çevreleri ne toplumsal etkileşim noktası ne de kentsel belleğin taşıyıcısıdır. Yalnızca işlevsel geçiş alanlarıdır. Kullanıcılar açısından burada bulunmak, aslında *hiçbir yerde olmak* anlamına gelmektedir. Durağın ismi bile çoğu zaman mekânsal bir deneyimden ziyade güzergâh üzerinde bir durma noktasına işaret etmektedir. Bu bağlamda Okmeydanı, kimliksiz, ilişkisel olmayan ve tarih dışı mekân tarifinin İstanbul'daki somut örnekleri olarak değerlendirilebilmektedir.

Soyut mekânın günlük deneyimi olarak Cevizlibağ Durağı Örneği, İstanbul'un eğitim kurumlarına ve yoğun iş bölgelerine yakın konumu nedeniyle özellikle sabah ve akşam saatlerinde kalabalığın en yoğun olduğu aktarma noktalarından biridir. *Soyut mekân* kavramsallaştırması, bu noktada somut biçimde gözlemlenebilmektedir. Durağın fiziksel düzenlemesi, kullanıcı akışını belirli yönler kanalize eden yönlendirme tabelaları, geçiş köprüleri ve yürüme bantlarıyla biçimlendirilmiştir. Bu mekânsal kurguda, yaşanabilirlikten ziyade transit geçiş işlevi önceliklidir. Yolcuların durağa dair belleğinde ise çoğunlukla *bekleyiş*, *kalabalık* ve *sıkışma* gibi nötr ya da olumsuz deneyimler yer etmektedir. Böylece, mekân burada esasen *temsîl edilen* (planlanan) biçimiyle var olurken *yaşanan* biçimi görece zayıf kalmaktadır (Lefebvre, 1991).

Zincirlikuyu Terminali çevresiyle ise metrobüs hattının Avrupa yakasındaki son durağı olmakla birlikte işlevi bir bitiş noktası olmaktan çok bir geçiş nodu niteliği

taşımaktadır. Mekânın içsel deneyimi, hız ve mobilite tarafından bastırıldığında yerin kendine özgü anlamı silikleşmektedir. Zincirlikuyu Terminali'nde bu durum açık biçimde gözlemlenmektedir. Yolcular burada durmak veya bulunmaktan ziyade başka bir hatta veya başka bir ritme katılmak üzere geçiş yapmak için bulunurlar. Zaman bu bağlamda artık *süre* olarak değil *erişim kapasitesi* olarak deneyimlenmektedir. Ulaşmak, geçmek, aktarmak temel eylemler haline gelmektedir. Bu hızlı geçiş döngüsü, yolcunun mekâna dair kalıcı bir hafıza üretmesini engeller, deneyim ise süreksiz ve yüzeysel kalmaktadır. Bu noktada *hız*, varlığın yerini alır ve mekân yalnızca hareketin fonu haline gelmektedir.

İstanbul'da sosyo-ekonomik farklılıklar kent mekânının kullanımını ve zamanın deneyimlenmesini doğrudan etkilemektedir. *Zaman yoksulluğu* kavramı gündeme gelir ve bazı kentliler için günün büyük bölümü yolda veya çalışarak geçerken imkânları daha geniş olanlar boş zaman yaratma durumuna sahiptirler. Farklı sınıfların İstanbul'da zamanı kullanım biçimleri ise kentsel mekândaki konumlarıyla yakından ilişkilidir. Mekânsal değişimin farklı gruplar üzerindeki etkileri bulunmaktadır. İstanbul'da son yıllarda yoğunlaşan kentsel dönüşüm projeleri, şehrin farklı kesimlerindeki zaman ve bellek algısını derinden etkilemiştir. Metrobüs hattı boyunca da kentsel dönüşümün izleri görülmektedir. Özellikle hat üzerinde yer alan ve eskiden gecekondulara mahalleleriyle anılan bazı bölgeler bugün yüksek katlı rezidanslar ve plazalarla dolmuştur. Fikirtepe bunun çarpıcı bir örneğidir. Kadıköy ilçesinde Metrobüs hattına yakın olan bu mahalle, uzun süre orta-alt gelir gruplarının yaşadığı bir alanken, kapsamlı bir dönüşümle birlikte lüks konut projelerinin yükseldiği bir yer haline gelmiştir. Bu değişim, bölgede yaşayan eski sakinlerin büyük ölçüde yer değiştirmesi, yeni ve daha varlıklı bir nüfusun gelmesi anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, aynı fiziksel mekânda farklı toplumsal grupların zaman anlayışı ve beklentileri çakışmaktadır. Eski Fikirtepe sakinleri için mahalle kültürü

içinde yavaş akan zaman, komşuluk ilişkileri ve hatıralar değerliken yeni gelen üst gelir grubu için zaman, metro ve metrobüs entegrasyonu sayesinde hızla erişilebilir iş ve eğlence odaklı bir metropol yaşamının parçasıdır. Bu iki farklı zaman deneyimi, dönüşen mekânda bir arada var olmaya çalışmaktadır. Kimi eski mahalle sakinleri anılarını yitirmenin hüznünü yaşarken yeni sakinler için ise mekânın geçmişi neredeyse yok hükmündedir. Mekânsal değişim bir kesimin zamanını hızlandırırken diğerinin zamanına ket vurmaktadır. Kentsel dönüşümle birlikte eski sakinler kentin daha periferik alanlarına itilir ve günlük yolculuk süreleri uzamaktadır. Yeni gelenler ise merkezde yaşamaya başlayarak zamandan tasarruf etmektedirler.

Kentsel bellek ve zamanın farklı inşası da söz konusudur. İstanbul gibi tarihî derinliği olan şehirlerde kentsel bellek, farklı sosyal gruplar tarafından farklı biçimde yaşatılmaktadır. Metrobüs güzergâhı, bu açıdan da ilginç gözlemler sunmaktadır. Hattın bazı durakları kentin kolektif belleğinde önemli yeri olan mekânlara yakındır. Ancak farklı toplumsal kesimler, bu belleği farklı şekillerde içselleştirmektedir. Eğitimli ve kültür mirasına meraklı biri için surlar ve eski yapılar günlük rotasında anlamlı duraklar olabilmekte ve o mekânlara değer verip zaman ayırabilmektedir. Öte yandan, yoğun geçim derdi içindeki biri için aynı yapılar sadece fon niteliğinde kalabilmekte, dikkate alınmadan geçilip gidilen nesneler olabilmektedirler. Böylece zaman, kentte farklı inşa edilir. Kimisi için İstanbul'da zaman derin tarih katmanlarıyla zenginleşen ve *geçmiş* *şimdiye* bağlayan bir sürekliliktir, kimisi için ise şehir esasen bugünün mücadelesinin mekânıdır ve zaman, dünden çok yarına odaklıdır. Bu ikiliği kentsel dönüşüm projelerinde de gözlemlemek mümkündür.

Yeni yapılan plaza ve siteler, çoğunlukla *zamansız* mekânlardır. Küresel mimari üslupla inşa edildikleri için bulundukları yerin yerel hafızasına ilişkin ipuçları taşımazlar. Metrobüs hattı, bir ucu tarihî yarımada (Topkapı), diğer ucu modern uydu kentlere (Beylikdüzü) uzanan bir çizgi olarak İstanbul'da bellek ve kimlik farklarını da taşımaktadır. Hat boyunca yolculuk edenler, bir durakta geçmişle yüzleşip diğerinde geleceğin içine dalmaktadırlar. Bu hızlı geçişler, kentin belleğinin parça parça deneyimlenmesine yol açmaktadır. Sonuçta kentli, İstanbul'un zamansallığını kendi deneyimi ve birikimi kadar algılamaktadır.

Bir Metrobüs yolculuğu, bu olguların tümünü birkaç saat içinde gözler önüne serebilmektedir. Eski ile yeninin buluştuğu manzaralar, hız ve duraklamanın iç içe geçmesi, farklı hayatların aynı araca sığması ... gibi. İstanbul çok katmanlı tarihiyle zamana meydan okuyan bir kent olarak bir yandan tüm dönemleri *şimdide* yaşatmakta, bir yandan da sakinlerini küresel çağın hızına uyum sağlamaya zorlamaktadır. Bu dinamik içerisinde kentsel bellek kaybolma riskiyle karşı karşıya kalsa da kentin ruhu geçmişin izlerini tamamen silmeden yoluna devam etmektedir. Sonuç olarak, Metrobüs aksı üzerinden bakıldığında İstanbul, zamansal bir *palimpsest* olarak okunabilmektedir. Her yeni gelişme, her dönüşüm dalgası kentin üzerine yazılırken altındaki katmanların silik de olsa izlerini bırakmaktadır. Bu durum, kent planlamasında da önemli bir mesaj barındırmaktadır. Geleceğe yönelik projelerde, tarihsel dokuyu ve kolektif belleği koruyarak ilerlemek, kentin çok katmanlı kimliğini sürdürebilmesi için kritik önemdedir. Aynı şekilde, ulaşım ve altyapı çözümleri tasarlanırken toplumsal eşitlik gözetilmeli ve kentin hızlanan ritmi içinde dezavantajlı grupların zaman yoksulluğunu azaltacak politikalara önem verilmelidir. Kente eşsiz bir zenginlik katmakta, ihmal edildiğinde ise kentsel yaşamışlığı belirsizleştirme riski taşımaktadır.

Bu çalışma, Metrobüs hattı örneğinde, kentsel mekân ve zaman ilişkisine dair derinlemesine bir bakış sunmuş, gelecekteki araştırmalar için İstanbul'un diğer ulaşım akslarında benzer analizlerin yapılması gerektiğini ortaya koymuştur. Böylece hızla değişen bu metropolde zamanın izleri daha bilinçli şekilde takip edilebilecek ve kentin sürdürülebilir kimlik inşasında bu bilgilerden yararlanılabilecektir.

İstanbul örneğinde de Metrobüs, geniş coğrafi alanları kısa sürede erişilebilir kılarak kenti adeta küçültmüştür. İstanbul'da yaşıyan kentlinin, şehir içinde algıladıkları mesafeler ve süreler değişmiş, kent içi gündelik yaşamda zaman daha hızlı akar hale gelmiştir.

5. SONUÇ

İstanbul, geçmişin izleri ile metropol kent yaşamı hızını aynı anda barındıran, zamansal ve mekânsal olarak çok katmanlı bir kenttir. Metrobüs hattı eksenindeki alan çalışması, kentin bu zamansız ve katmanlı yapısını gözler önüne sermiştir. Elde edilen bulgular, fiziksel çevredeki dönüşümlerden tarihsel ve sosyal katmanlaşmaya uzanarak bireylerin kentte zamanı deneyimleme biçimlerindeki belirsizlikleri ve çelişkileri ortaya çıkarmaktadır. Bu bölüm, söz konusu bulguları muğlaklık, *zamansızlık*, hızlanma ve katmanlaşma kavramları etrafında sentezleyerek, kuramsal çerçeveye güçlü bir bağ kurmayı amaçlamaktadır. Mekânın üretimi ve ritim analiz kuramından Augé (1995), *yok-mekân* kavramına, Virilio (1997), hız teorisinden tezine ve Huyssen (2003), *palimpsest* kent yaklaşımına kadar çalışma boyunca kullanılan kuramsal perspektifler, İstanbul Metrobüs hattı boyunca yapılan gözlemlerle birlikte bütüncül bir şekilde ele alınmıştır.

Cevizlibağ–Topkapı çevresi, Osmanlı döneminde askerî kışlalar ve sanayi tesislerinin yer aldığı bir alan iken, günümüzde üniversite kampüsleri, müzeler ve kültürel tesislerle yeniden işlevlendirilmiş bir kentsel doku sunmaktadır. Bu dönüşüm, Lefebvre’nin (2004) vurguladığı mekânın toplumsal üretimi çerçevesinde değerlendirildiğinde hem tarihsel sürekliliğin hem de güncel ihtiyaçların mekânda eşzamanlı olarak tezahür ettiğini göstermektedir. Zincirlikuyu bölgesi, bir yanda 20. yüzyılın önemli mezarlık alanlarına ev sahipliği yaparken diğer yanda yükselen 21. yüzyılın finans kuleleriyle, geçmişin ve geleceğin çarpıcı bir karşılaşmasına sahne olmaktadır. Bu tür mekânlarda gerçekleşen dönüşüm, Lynch (1960), *kent hafızası* ve *mekânsal algı* üzerine geliştirdiği kavramlar doğrultusunda değerlendirildiğinde kullanıcılar için zamanın akışını bulanıklaştıran bir deneyim sunmaktadır. Eski bir sanayi

yapısının alışveriş merkezine veya müzeye dönüştürülmesi gibi örneklerde, mekân geçmişe ait izleri barındırmakta ve çağdaş yaşama entegre olmaktadır (Massey, 2005). Bu dönüşümün en dikkat çekici örneklerinden biri olan Cevizlibağ–Topkapı hattı, Osmanlı döneminde askerî kışlalar ve sanayi tesislerine ev sahipliği yaparken, günümüzde üniversite kampüsleri, müzeler ve kültürel yapılarla yeniden işlevlendirilmiş bir kentsel doku sunmaktadır. Bu çok katmanlı dönüşüm, Lefebvre’in (2004) *mekânın toplumsal üretimi* yaklaşımıyla değerlendirildiğinde tarihsel sürekliliğin ve güncel ihtiyaçların aynı anda mekânda görünür kılındığı bir örnek niteliğindedir.

Benzer şekilde, Zincirlikuyu aksı da kentin zamanla kurduğu ilişkiyi gözler önüne seren çarpıcı bir sahne sunmaktadır. Bir yanda 20. yüzyıldan kalan büyük mezarlık alanlarıyla kentsel hafızaya tutunurken diğer yanda yükselen finans kuleleriyle 21. yüzyılın kent vizyonunu temsil etmektedir. Bu karşıtlık, Lynch (1960) *mekânsal algı* ve *kent belleği* üzerine geliştirdiği kavramlar bağlamında kullanıcılar için zamanın akışını bulanıklaştıran tanıdık ve yabancı bir deneyim yaratmaktadır. Tıpkı eski bir sanayi yapısının alışveriş merkezine ya da müzeye dönüştürülmesinde olduğu gibi bu güzergâh üzerindeki mekânlar da hem geçmişe dair izleri korumakta hem de çağdaş yaşama entegre olarak dönüşmektedir (Massey, 2005). Böylece İstanbul’da toplu taşıma fiziksel hareketliliği ile birlikte mekânsal hafızayı taşıyan bir zaman yolculuğunu da mümkün kılmaktadır.

Metrobüs güzergâhı boyunca geçmişin farklı dönemlerine ait izler görünür haldedir. Topkapı durağında yolcular bir yanda İstanbul’un eski surlarını görürken diğer yanda modern ulaşımın akışına tanık olmaktadır. Tarihsel yapılar ve mekânlar, günlük yolculuğun fonunda yer alarak kentin geçmişinin sürekli hatırlanmasını sağlamaktadır.

Bu durum, Huyssen (2003) tarafından dile getirilen *palimpsest* kent kavramına uygun biçimde *geçmiş* ile *şimdinin* iç içe geçtiği bir ortam yaratmaktadır.

Zaman ve mekânın kuramsal çerçevesinde, kent deneyimini anlamak için Lefebvre (1991) tarafından ortaya atılan mekânın üretimi yaklaşımı temel bir zemin sunar ve toplumsal mekânın üç boyutlu (algılanan, tasarlanan ve yaşanan) bir üretim süreci olduğunu vurgulanır. Ayrıca fiziksel mekân (gündelik pratiklerle algılanan) ile planlamacıların kurguladığı mekân (tasarlanan) ve kullanıcıların sembolik anlamlar yüklediği mekân (yaşanan) iç içe geçerek kenti oluşturmaktadır. Nitekim Metrobüs hattı da bu üçlü kapsamında değerlendirilebilmektedir. Algılanan mekân düzleminde metrobüsün somut altyapısı ve günlük kullanım biçimleri, tasarlanan mekân boyutunda ulaşım planlarının ve kentsel politikaların ürünü olan bir çizgisel koridor, yaşanan mekân boyutunda ise yolcuların hat üzerinde edindikleri bireysel deneyimler ve sembolik anlamlar bulunmaktadır. Lefebvre (1991) tarafından sunulan ve planlanmış mekânın temsil ettiği *tasarlanmış düzlem* ile kullanıcıların günlük pratikleri arasındaki anlam farklılıkları ve şehir yaşamında belirgin hale gelmektedir. Metrobüs örneğinde de kâğıt üzerinde ulaşım çözümü olarak tasarlanan bu hat, pratikte kentliye özgü ritimler, alışkanlıklar ve tecrübelerle yeniden üretilmektedir. Bu durum Lefebvre (1991), tarafından belirtilen mekânın toplumsal bir ürün olarak anlam üzerinden yaşanması tespitini doğrular nitelenir.

Modern kent teorisyenleri, günümüz şehirlerinde hız olgusunu ve bunun mekân ile zaman üzerindeki etkilerini sıklıkla vurgulanmaktadır. Harvey (1989) tarafından ortaya konulan *zaman-mekân sıkışması* kavramı, sermaye ve teknolojinin gelişimiyle birlikte uzak mesafelerin bile daha hızlı kat edilebilir hale geldiğini, böylece mekânsal ve

zamansal mesafelerin görece daraldığını belirtmektedir. Bu olgu, özellikle ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeyle gündelik hayatta somutlaşmaktadır. Huyssen (2003) ise benzer şekilde günümüzde *geçmiş* ile *şimdi* arasındaki sınırların eskisine kıyasla zayıfladığını ve modern medya ve ulaşım sayesinde geçmişin adeta bugünün bir parçası haline geldiğini vurgulamaktadır.

İstanbul'da bir yerden diğerine eskiden saatler alan yolculukların Metrobüs gibi hızlı toplu taşıma araçlarıyla dakikalar içinde gerçekleşebilmesi, Harvey (1989) tarafından sunulan *zaman-mekân sıkışmasının* günlük bir deneyim haline geldiğini göstermektedir. İstanbul örneğinde, merkezde yaşayan varlıklı bir kentli ile kentin çeperinde yaşayan ve her gün uzun saatlerini trafikte geçiren bir emekçinin şehirdeki zaman maliyeti aynı değildir. Kimisi mekânsal uzaklıkları hızla aşabilmekte, kimisi ise kentin içinde zaman yoksulluğu yaşayabilmektedir. Dolayısıyla teorik olarak zaman-mekân sıkışması her ne kadar kenti *küçülten* bir dinamizmi gibi görünse de pratikte bu dinamizmin kent sakinleri arasında eşitsiz dağıldığı alan çalışması bulgularıyla da desteklemektedir.

Yok-mekân kavramı (Augé, 1995), modern dünyada anonim ve geçişken mekânları tanımlamaktadır. Bu mekânlar, geleneksel anlamda kimlik kazandıran tarihsel ve sosyal bağlamlardan yoksun insanlar için yalnızca transit geçiş işlevi gören noktalardır. Ayrıca bir yer, eğer ilişkisel, tarihsel ve kimlikle ilgili nitelikler barındırıyorsa *yer* olarak tanımlanabilmektedir. Bu özellikleri taşımayan mekânlar ise bir nevi *yok-yerdir*. Örneğin havaalanları, alışveriş merkezleri, otoyollar veya metro istasyonları bu tanıma girmektedir. Gün içinde yüz binlerce yolcunun anonim bireyler olarak akıp geçtiği, kimsenin uzun süre kalmak için bulunmadığı, kendine has bir kimliği

veya hafızası gelişmemiş duraklar zinciri gibi.

Alan gözlemleri, özellikle yoğun saatlerde metrobüs duraklarının ve araçlarının yer kavramından ziyade akış kavramına hizmet ettiğini göstermiştir. Yolcular, herhangi bir metro istasyonunda olduğu gibi belirli kurallara tabi, sürekli hareket hâlinde ve birbirine büyük ölçüde yabancı bireylerdir. Augé (1995) tarafından belirtildiği gibi bu tür mekânlarda kalıcı insani izler birikmez. Herkes geçicidir ve mekân bir bekleme veya geçiş alanı olmanın ötesine geçemez.

Metrobüs hattı, kentin Avrupa ve Anadolu yakaları arasında bir köprü işlevi görürken üzerindeki mekânlar da çoğunlukla böyle *ilişkisiz* ve *tarih dışı* bir karakterdedir. Bununla birlikte çalışma kapsamındaki *yok-mekânların* tamamen nötr olmadığı da ima etmektedir. Sürekli aynı hattı kullanan bireylerin, belirli duraklarla ilgili kişisel anılar geliştirebildiği, hatta kimi duraklarda gayriresmî mikro-etkileşimlerin (örneğin seyyar satıcıların, sokak müzisyenlerinin varlığı gibi) gözlemlendiği olmuştur. Yine de bu etkileşimler, söz konusu mekânları tam anlamıyla *yer*'e dönüştürecek kadar güçlü değildir. Metrobüs hattının geneline sinen hissiyat, geçicilik ve zamansal muğlaklık olarak tanımlanabilmektedir.

Metrobüs hattında katmanlaşması üzerine fiziksel ve tarihsel izler açısından süreç boyunca yapılan gözlemler, İstanbul'un kent belleği ve tarihsel katmanları hakkında zengin veriler sunmuştur. Hat, kentin batı ucundaki Beylikdüzü'nden başlayıp doğuda Söğütlüçeşme'ye (Kadıköy) uzanan yaklaşık 52 km'lik bir çizgide birbirinden çok farklı dokuları birbirine bağlamaktadır.

Bu güzergahta yolculuk yapmak adeta İstanbul'un farklı tarihsel dönemleri ve sosyo-mekânsal kimlikleri arasında bir yolculuk yapmak gibidir. Metrobüs hattın

başlangıç noktası olan Beylikdüzü, son birkaç on yıl içinde gelişen modern konut siteleri ve alışveriş merkezleriyle yeni kentsel gelişimin bir simgesidir. Orta kısımlarda Zincirlikuyu, Mecidiyeköy gibi duraklar İstanbul'un çağdaş iş merkezi bölgesini gösterirken hemen yakındaki Topkapı, Edirnekapı gibi duraklar kentin Osmanlı ve Bizans geçmişine açılan kapılara yakındır. Surlar ve tarihi yapılar bu çevrede görünür haldedir. Söğütlüçeşme'ye doğru ilerlerken, kent dokusu tekrar değişir. Boğaziçi Köprüsü'nü geçip Anadolu yakasına ulaşıldığında Kadıköy'ün eski yerleşimleri ve banliyö hatları devreye girmektedir. Tüm bu çeşitlilik, Huyssen (2003) tarafından dile getirilen *palimpsest* kent olgusunun canlı bir yansımasıdır. Farklı dönemlere ait şehrsel katmanlar üst üste varlığını sürdürmekte, yeni olan ise eskisinin tüm izlerini silmeden onun yanında yer almaktadır. Huyssen (2003) modern kentleri, geçmişin asla tam olarak silinmediği ve hafızanın mekânda iz bıraktığı *palimpsestler* olarak tanımlar. İstanbul'un tarihi yarımadadan modern Levent gökdelenlerine uzanan silueti ile bu *palimpsest* özelliği en belirgin kentlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Metrobüs ile yapılan bir yolculuk esnasında, bir yolcu birkaç dakika içinde Osmanlı mirasını, Cumhuriyet döneminin mimarisini ve küresel çağın beton bloklarını peş peşe görerek zamansal bir kesitler dizisi deneyimlemektedir.

Bu çeşitlilik içinde kent belleği (kolektif bellek) de Metrobüs hattı boyunca farklı formlarda tezahür etmektedir. Bazı duraklar (Edirnekapı, Topkapı gibi) bir transit noktası olmaktan ziyade kentin fetih, savunma, sanayi gibi farklı tarihsel temalarının hafızasını barındıran bölgelere açılmaktadır. Buralarda yaşayanlar ve bu mekânları bilenler için, durak isimleri bile belirli tarihsel çağrışımları tetiklemektedir. Öte yandan, hat boyunca gözlenen hızlı kentsel dönüşüm, belleğin mekândaki izlerini kimi yerde silikleştirmektedir. Eski mahalle dokularının yerini yüksek yapılar veya büyük yol ağları

alırken, kentsel *palimpsest* zaman zaman üst üste binmiş katmanlardan çok bir silme ve yeniden yazma işlemi gibi gerçekleşebilmektedir.

Geçmiş, modern medya ve kültürel pratikler aracılığıyla hiç olmadığı kadar bugünün parçası haline gelmektedir. İstanbul'da da geçmişe dair imgeler ve anlatılar gerek popüler kültürde gerekse fiziksel mekânda (örneğin restore edilen tarihi yapıların müze, kafe vb. işlevlerle yeniden kullanımı) sürekli üretildiğinden zamansal sınırlar muğlaklaşmaktadır. Bir Metrobüs yolcusu, bir durakta kentin kadim tarihine tanıklık edip birkaç durak sonra tamamen çağdaş bir tüketim mekânına (AVM'lere, plazalara) varabilmektedir. Bu geçişlerde, kentin zaman katmanları arasındaki sınırlar flu bir hal almakta, şehir tek bir zaman dilimine ait değilmiş gibi çoklu zamanlarda yaşamaktadır. Tarif edilen *yok-mekân* tam da bu katmanlar arasında bir nevi boşluk yaratarak yolcunun *geçmiş* ile *gelecek* arasındaki bağlantıyı kuramadan *şimdiki* zamana tutunmasına neden olmaktadır. Yani tarihsel açıdan zengin bir çevreden geçerken bile metrobüsün içindeki deneyim, bu zenginliği emip onu homojen bir yolculuk anına dönüştürebilmektedir.

Metrobüs hattı mekânsal geçişkenliğin de örneğidir. Kenti boydan boya kateden bu hat, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel bölgeler arasında bir köprü kurmaktadır. Güzergâh üzerinde bir semtten diğerine geçiş çok hızlı olduğundan İstanbul'un normalde ayrı dünyalar gibi görünen kısımları arasında bir akış sürekliliği oluşmuştur. Örneğin, gelir düzeyi yüksek bir bölgeden çıkan bir hat kullanıcısı birkaç durak sonra gelir düzeyi düşük bir mahallede inebilmektedir. Bir anlamda sınıfsal ve mekânsal sınırlar hat boyunca bir nebze geçirgen hale gelmektedir. Bu durum, yolcular arası etkileşimlerde gözlemlenebilen bir çeşitlilik de yaratmaktadır. Farklı yaşam tarzlarına sahip insanlar aynı aracı paylaşmakta ve aynı kalabalığın parçası olmaktadır. Ancak bu karşılaşmalar

genellikle yüzeysel kalır ve zira metrobüs ortamı etkileşimden ziyade birlikte yalnızlık (kalabalık içinde anonimliğin korunması) durumunu teşvik etmektedir. Bu yönüyle mekânsal geçişkenlik zamansal olarak da bir eşzamanlılık yanılsaması yaratır. Aynı an içerisinde kentin farklı katmanları üst üste binmektedir. Fakat bu an hat içindeki herkes için ortak ve geçirgen bir deneyim olmayabilmektedir. Kimi için yolculuk bir an önce bitirilmesi gereken stresli bir gereklilik iken (örneğin mesaiye yetişmeye çalışan bir işçi için), bir diğeri için kenti seyretmenin bir yolu olabilmektedir (örneğin kenti gezmeye çıkan biri için). Eşitsiz zaman deneyimi, toplam yolculuk süresi ve subjektif zamanın akışı açısından kendini gösterir. Bekleme süreleri, kalabalıkta geçen anlar, manzaranın izlenebildiği ferah bölümler veya tünelde geçen boğucu kısımlar, her yolcunun kişisel zaman algısını farklı etkilemektedir. Bu bulgular kentsel zamanın mutlak ve tekdüze olmadığını, aksine parçalı ve kişiye göre değişken olduğunu ortaya koymaktadır.

Hız, zamansal muğlaklık ve bireyin deneyimi üzerinden modern kent yaşamında hızın belirleyici bir güç haline gelmekte, teknoloji ve hızın insanların dünyayı algılayış biçimini kökten değiştirmektedir (Virilio, 1997). Ayrıca, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin dayattığı hız mantığı içinde birey, kendi öznel zamanını duygusunu yitirdiği ve anlam dünyasını şekillendiren bizzat bu hızın kendisi olduğunu belirtmektedir.

İstanbul'da Metrobüs, tam da böyle bir hız saplantısının ürünüdür. Kentin bitmek bilmeyen trafik sorununa karşı mevcut yol altyapısını kullanarak en hızlı taşıma çözümünü sunma arayışının sonucu doğmuştur. Hat, ayrıcalıklı şeritlerle donatıldığı ve durakları minimal bekleme süresi için tasarlandığı için amacı olabildiğince seri bir akış sağlamaktır. Bu durum kent içi ulaşımında büyük bir verim artışı ve zaman kazanımı sağlar

çünkü insanlar eskiden bir buçuk saatte aldıkları mesafeyi *şimdi* yarı sürede alabilmektedirler. Ancak diğer yandan, Virilio (1997) tarafından uyarıldığı gibi bu aşırı hızlandırılmış yaşam ritmi içinde insani ölçek ve algısal zenginlik kaybolma riski taşımaktadır. Metrobüs yolculuğu yapan bireyler, çoğu zaman çevrelerindeki semtlerin farkına varmadan adeta bir tünel efekti içinde sadece varış noktasını düşünerek yol almaktadırlar. Bu durum kullanıcıların kenti deneyimleme biçimini tekdüzeleştirmekte ve zamansal muğlaklık yaratmaktadır. Çünkü hız arttıkça, yolculuk süresinin görece kısıllığına rağmen yaşanan deneyimin içeriği belirsizleşmektedir. Bir anlamda süre kısalır ama algılanan boş zaman artmaktadır. Hız mekânı tüketip zamanı da sıkıştırırken gündelik hayatın anlamını da dönüştürmektedir (Virilio, 1997). Böylece birey kendini sürekli bir koşuşturmaca içinde bulur ve bu koşuşturmacanın içinde bulunduğu mekânla olan ilişkisi yüzeysel hale gelmektedir. Metrobüste her gün aynı hatta seyahat eden bir kişi için yolculuğun kendisi hatırlanmaya değer özgün deneyimler yerine birbirine eklemlenen rutin anlar silsilesi haline gelmektedir. Bu da *zamansızlık* duygusunu beslemektedir. Yani, kentte yaşanan zaman, yalnızca *geçmişin* değil, *şimdinin* de iz bırakmadan akıp gittiği bir sürekliliğe dönüşebilmektedir.

Öte yandan zamansal muğlaklık sadece hızın bir yan ürünü değildir. Kentin çok katmanlı yapısının bireyde yarattığı bilişsel meydan okumanın da bir sonucudur. İstanbul gibi tarihi katmanları barındıran bir metropolde, gündelik hayatın temposu ile kentin tarihsel ritmi çoğu zaman senkronize değildir. Bir metrobüs yolcusu, bir durakta kentin bin yıllık tarihiyle yüzleşip hemen ardından ultra-modern bir finans merkezinde inebildiğinde, zihin bu hızlı geçişi anlamlandırmakta zorlanabilmektedir. Zamansal çelişkiler, kent deneyiminin ayrılmaz bir parçası olmaktadır. Bir tarafta kentin kolektif hafızası *yavaş* bir zaman ölçeğinde (anıtlarda, eski sokak dokularında) varlığını

sürdürürken diğer tarafta günlük yaşam *hızlı* ve tüketim odaklı bir zaman ölçeğinde akmaktadır. Bu çelişki, bireyde anlam boşlukları ve muğlak bir zaman duygusu yaratmaktadır. Metrobüs hattı boyunca yapılan görüşmelerde bazı yolcuların tarif ettiği “her gün aynı döngünün içinde zamanın durması” hissi tam da bu muğlaklığın ifadesidir. Rutin bir şekilde her gün aynı saatlerde aynı yolu gidip gelmek, bir tür döngüsel zaman algısı yaratmaktadır. Haftalar ve aylar bu döngü içinde eriyip giderken kent yaşamının mevsimsel veya tarihsel ritimleri arka planda kalmaktadır. Bu anlamda, Lefebvre’in vurguladığı gündelik hayatın ritimleri ile doğrusal tarihsel zaman arasındaki gerilim İstanbul örneğinde somutlaşır ve modern kentin özellikle ulaşım süreçleriyle birlikte *gündelik pratikleri homojenleştirdiğini* ve bu sayede mekân deneyiminin yaşanan boyutunun zayıfladığını ortaya çıkar (Lefebvre, 1991). Metrobüs gibi her gün tekrar eden yolculuklar, kente dair yaşıntıyı rutin bir pratik haline getirerek beklenmeyeni azaltır. Sonuçta şehirdeki birey için zaman, ilerleyen bir çizgiden ziyade bitmeyen bir döngü hissi verebilmektedir (her iş gününün birbirine benzemesi gibi).

Ancak tüm bu tabloya rağmen, insan ögesinin tamamen silinmediğini de vurgulamak gerekmektedir. Bireyler, en anonim görünen *yok-mekânlarda* bile kendi zaman-mekân deneyimlerini zenginleştirme yolları bulabilmektedirler. Örneğin, metrobüste yolculuk eden birinin kulaklıkla müzik dinleyerek geçirdiği süre o kişi için bir tür öznel zaman-mekân kozası oluşturabilmektedir. Dışarının kaosundan kopup kendi dünyasında bir *an* yaratabilmektedir. Kimi yolcuların, her gün geçtikleri güzergâh üzerinde belirli yapı veya manzaraları referans noktası olarak kendi zaman haritalarını çıkardıkları görülmüştür.

Metrobüs hattı ekseninde incelenen İstanbul örneği, kentsel mekân ile zamanın etkileşimini anlamak için zengin bir panorama sunmuştur. Teorik çerçevenin kavramları, bu panoramada somut karşılıklar bulmuştur. İstanbul'da mekân üretimi salt fiziksel planlamadan çok gündelik pratiklerin ritmiyle gerçekleşmektedir. Metrobüs hattı modern kentin planlı bir ürünü olmakla birlikte her gün onu kullananlar tarafından yeniden anlamlandırılan ve yaşanan bir mekâna dönüşmektedir (Lefebvre, 1991). *Yok-mekân* kavramı (Augé, 1995), hattın durağan kimliklerden yoksun geçiş alanlarını betimler. Huyssen (2003) ise *palimpsest* kent vurgusu bu hattın geçtiği bölgelerde gözlenen tarihsel süreklilik ve eşzamanlılık olgusunu açıklamaktadır. Bir yanda hızla yenilenen, *unutkan* kentsel peyzaj diğer yanda silinmeyen geçmişin izleri İstanbul'u *geçmiş* ve *şimdinin* iç içe geçtiği bir bellek mekânı haline getirmektedir (Huyssen, 2003).

Virilio (1997) tarafından açıklanan hız teorisi ve Harvey (1989) tarafından sunulan *zaman-mekân sıkışması* tezi ise kentin güncel dinamiklerini anlamamıza ışık tutmaktadır. Metrobüs örneği, ulaşımında verimlilik adına kentsel deneyimin nasıl hız ekseninde dönüştüğünü göstermektedir. Mesafeler kısalırken zaman değerli hale gelmekte fakat bu kazanımın bedeli bazen mekânsal farkındalığın azalması neden olmaktadır. Söz konusu hız ve sıkışma olguları, kentsel nüfus tarafından eşit biçimde yaşanmamakta, zamanın ve mekânın sıkışması ise kentteki eşitsizlikleri de yeniden üretmektedir. Metrobüs, pek çoklarına göre trafikte kaybedilen zamanı geri kazandıran bir nimetken özellikle alt gelir grupları için yine de uzun yolculukların zorunlu adresidir. Bu kesimler kentin çeperlerinde yaşamakta ve merkeze erişmek için her gün bu hattı kullanmak zorundadırlar. Dolayısıyla, kentin çok katmanlı zamansal yapısı yalnızca tarihsel katmanlardan ibaret değil toplumsal zaman katmanlarından da oluşmaktadır. Bir kısım İstanbullunun zamanı görece hızlı ve yoğun akarken, bir başka kesimin zamanı

yavaş ve bekleyişlerle doludur. Bu gerçek,-Tez bulguları ile somutlanmıştır. Böylece kapitalist kentteki zaman adaletsizliğini ortaya çıkmaktadır (Harvey, 1989).

Sonuç olarak, İstanbul'un Metrobüs hattı etrafında incelenen zamansız ve katmanlı yapısı bu kentin *geçmiş* ile *gelecekte* yaşanabilen ve bugünün hızında akıp giden bir mekân olduğunu göstermektedir. İstanbul'da üst üste binmiş tarihsel katmanların içinde yol alınırken süregelen bir akış içerisinde kendi varoluşunu konumlandırmaya çalışmaktadır. Bu konumlandırma çabasında zaman bazen muğlaklaşmaktadır. Tarihsel sürekliliğin mi yoksa sürekli değişimin mi parçası olduğu net değildir. Kentin yüksek temposu içinde gündelik yaşam koşturmacası bir tür *zamansızlık* hissi doğurmaktadır. Günler birbirine benzer döngüler hâlinde eriyebilmektedir. Ancak İstanbul'un kendisi zamansız değil, aksine tüm zamanların bir arada bulunduğu bir kolektif sahnedir. Metrobüs hattı boyunca gözlenenler bu sahnenin bir kesitini sunmaktadır. Köprünün bir ucunda modernite diğer ucunda tarih, ara duraklarda farklı sosyal dünyalar ve hepsini bağlayan kesintisiz bir hareket bulunmaktadır. Bu hareketin içindeki insan, bazen mekânîk bir parçaya bazen de kentin hafızasını taşıyan bir özneye dönüşmektedir. Teori ile pratiğin buluşma noktası tam da burasıdır. *Mekânın üretimi, yok-mekân, hız, sıkışma* ve *palimpsest* kavramları ise İstanbul'un somut gerçekliğinde birbirine eklemlenerek kentsel zaman-mekânın anlamını şekillendirmektedir. Bu tez çalışmasının sonucunda gerçekleştirilen analiz, kentsel ulaşım araçları bağlamında uygulanabilir nitelikte bir kavramsal çerçeve ortaya koymuştur. İstanbul'da zamanı deneyimlemek ise sadece saatlerin ilerleyişinden ibaret değildir. Anı zamanda kentin hafızası, ritimleri, hızları ve duraklamalarıyla örülü kompleks bir örüntünün içinde var olmaktır. Bu bütünlüklü bakış, kentsel mekân çalışmalarına zaman boyutunu güçlü bir şekilde entegre etmenin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

6. KAYNAKÇA

- Adam, B. (1990). *Time and social theory*. Polity Press.
- Adam, B. (2004). *Time*. Polity Press.
- Amin, A., & Thrift, N. (2002). *Cities: Reimagining the urban*. Polity Press.
- Augé, M. (1995). *Non-places: Introduction to an anthropology of supermodernity*. Verso.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.
- Benjamin, W. (1999). *The arcades project* (H. Eiland & K. McLaughlin, Çev.). Harvard University Press.
- Calvino, I. (1974). *Invisible cities* (W. Weaver, Çev.). Harcourt Brace Jovanovich.
- Casey, E. S. (1997). *The fate of place: A philosophical history*. University of California Press.
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Blackwell Publishers.
- Castells, M. (2010). *The rise of the network society* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.
- Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge University Press.
- Çınar, A., & Bender, T. (2007). *Urban imaginaries: Locating the modern city*. University of Minnesota Press.
- de Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life* (S. Rendall, Çev.). University of California Press.
- Debord, G. (2006). *Gösteri toplumu* (A. Emre, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (1986). Of other spaces: Utopias and heterotopias. *Diacritics*, 16(1), 22–27.
<https://doi.org/10.2307/464648>
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford University Press.

- Güvenç, B. (2005). Mimarlık, zaman, mekân ve değişim. *Arredamento Mimarlık*, (2005/12), 42–45.
- Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Blackwell.
- Hegel, G. W. F. (1997). *The philosophy of history*. Dover Publications.
- Heidegger, M. (1997). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Çev.). Blackwell. (Orijinal yayın tarihi: 1927).
- Huyssen, A. (2003). *Present pasts: Urban palimpsests and the politics of memory*. Stanford University Press.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Çev.). Blackwell.
- Lefebvre, H. (2004). *Rhythmanalysis: Space, time and everyday life* (S. Elden & G. Moore, Çev.). Continuum.
- Levesque, K. (2013). *Interstitial space: An experience-based approach to a theoretical understanding of space*. University of New Mexico Press.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. MIT Press. (*Kent imgesi* [İ. Başaran, Çev.]. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.)
- Lynch, K. (1972). *What time is this place?* MIT Press.
- Massey, D. B. (2005). *For space*. Sage Publications.
- Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations*, (26), 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>
- Nowotny, H. (1994). *Time: The modern and postmodern experience*. Polity Press.
- Rosa, H. (2013). *Social acceleration: A new theory of modernity* (J. Trejo-Mathys, Çev.). Columbia University Press.

- Sassen, S. (2001). *The global city: New York, London, Tokyo* (2nd ed.). Princeton University Press.
- Soja, E. W. (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Blackwell.
- Şenel, A. (2002). *Kent ve kültür*. Ütopya Yayınevi.
- Şentürer, A. (2008). Zaman ve mekanın genişleme aralığı olarak ‘sınır-boyları’. In A. Şentürer & Ş. Ural (Eds.), *Zaman-mekan içinde* YEM Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2001). *Saatleri ayarlama enstitüsü*. Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal yayın tarihi: 1961)
- Tekin, A. (2007). Zamanın felsefesi. *Felsefe Arkivi Dergisi*, (27), 55–68.
- Turgut, H. (2013). Istanbul as a palimpsest city and imperfection. *A/Z Journal*, 10(1),
- Turgut, H., Mutman, D., Çanakçıoğlu, N., G., (ed), (2022), *Sonsuz Bir Kentsel Artikülasyon Mekânı Olarak İstanbul*, Özyeğin Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Turgut, H. (2021). Istanbul: The city as an urban palimpsest, May 2021, *Cities* 112(2):103131
- Virilio, P. (1997). *Hız ve politika: Dromoloji üzerine bir deneme* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Metis Yayınları.
- Werner, C. M., Altman, I., & Oxley, D. (1985). Temporal aspects of homes: A transactional perspective. In I. Altman & C. M. Werner (Eds.), *Home environments* (pp. 1–32). Plenum Press.